

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAÇAR DÖNEMİ GELENEKSEL İRAN KONUT MİMARİSİNİN VE İÇ MEKANLARININ
TEBRİZ ŞEHİRİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
NASIM FIROUZAN
1900006139

Anabilim Dalı: İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı
Program: İç Mimarlık

Tez Danışmanı: Doç. Dr. DERYA ADIGÜZEL ÖZBEK

Şubat 2025

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAÇAR DÖNEMİ GELENEKSEL İRAN KONUT MİMARİSİNİN VE İÇ MEKANLARININ
TEBRİZ ŞEHİRİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
NASIM FIROUZAN
1900006139

Anabilim Dalı: İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı
Program: İç Mimarlık

Tez Danışmanı: Doç. Dr. DERYA ADIGÜZEL ÖZBEK

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. ARMAĞAN SEÇİL MELİKOĞLU EKE

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE AKBAŞ

Şubat 2025

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca gelişimime katkısı bulunan tüm hocalarıma verdikleri değerli bilgiler, tecrübeler ve bana kattıkları her şey için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Yüksek lisans tez çalışmam boyunca beni sabırla dinleyen ve bilgileriyle yolumu aydınlatan tez danışmanım sayın Doç. Dr. DERYA ADIGÜZEL ÖZBEK'ya saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Bana sağlık, güvenlik, huzur ve rahatlık dolu bir ortam sağlayan eşim, hayat arkadaşıma ve oğlum hayatımızın aşk meyvesine çok teşekkür ederim.

İyi ki varsınız.

**Ve son olarak bu araştırmayı vatanlarının kalabilecek bir yer olmasını dilediklere ithaf ediyorum;
İRAN**

Şubat 2025

NASIM FIROUZAN

Mimar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLO LİSTESİ	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
ÖZET	XII
ABSTRACT.....	XIII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın amacı, kapsamı ve sınırları	5
1.2. Araştırma soruları ve hipotezleri.....	6
1.3. Araştırma yöntemi	6
1.4. Konuyla ilgili araştırmalar	7
2. GELENEKSEL İRAN MİMARİSİ VE KONUTLARI	9
2.1. Geleneksel İran mimarisi	9
2.2. Geleneksel İran mimarisinde şehir ve mahalle ilişkileri.....	11
2.2.1. Geleneksel İran şehirlerinde yerleşim alanları	11
2.2.1.1. Yerleşim mahalleleri	11
2.2.1.2. Konutlar	12
2.2.2. Geleneksel İran şehirlerinde kamusal mekanlar	12
2.2.2.1 Bahçe.....	12
2.2.2.2 Okul.....	13
2.2.2.3 Meydan	14
2.2.2.4 Zorhane.....	15
2.2.2.5 Hamam	15
2.2.2.6 Kahvehane.....	17
2.2.2.7 Köprü.....	18
2.2.3. Geleneksel İran şehirlerinde dini yapılar	19
2.2.3.1. Jame Mecit (Ulu Camii).....	19

2.2.4.	Geleneksel İran şehirlerinde ticari yapılar	20
2.2.4.1.	Bazaar (Çarşı)	20
2.2.4.2.	Kervansaray	21
2.2.5.	Geleneksel İran şehirlerinde kamu yapılar	22
2.2.5.1.	Arg (İç kale)	22
2.2.5.2.	Borc ve baru (Kule ve Mazgallı siper)	23
2.3.	Geleneksel İran mimarisinde konut sokak ilişkisi	23
2.3.1.	Sabat.....	24
2.3.2.	Giriş alanı	25
2.3.2.1.	Celohan ya Pirneşin (Oturma sekisi).....	25
2.3.2.2.	Serdar (Kapı başı)	25
2.3.2.3.	Kapı.....	26
2.3.2.4.	Haşti (Antre)	26
2.3.2.5.	Dalan ve Dehliz (Koridor).....	27
2.3.3.	İran geleneksel konutlarında kamusal ve özel alanlar	27
3.	İRAN KAÇAR DÖNEMİ GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ	29
3.1.	Kaçar Dönemi.....	29
3.2.	İran'ın Kaçar dönemi konut mimarisi mekân özellikleri.....	36
3.2.1.	İran Kaçar dönemi konutların Açık mekanları	39
3.2.1.1.	Avlu	40
3.2.1.2.	Çatı.....	43
3.2.2.	İran Kaçar dönemi konutların Yarı açık mekanları.....	44
3.2.2.1.	Eyvan	44
3.2.2.2.	Revak	45
3.2.2.3.	Talar	46
3.2.2.4.	Tarami.....	46
3.2.2.5.	Faken.....	47
3.2.2.6.	Şanasil.....	48

3.2.2.7.	Kütam	48
3.2.2.8.	Mahtabi.....	49
3.2.2.9.	Kanduc.....	49
3.2.3.	İran Kaçar dönemi konutların Kapalı mekânları	50
3.2.3.1.	Giriş alanı	50
3.2.3.2.	Odalar	50
3.2.3.3.	Şahneşin odası	51
3.2.3.4.	Küpe odaları.....	52
3.2.3.5.	Bala hane odası	53
3.2.3.6.	Yazlık ve Kışlık odaları	53
3.2.3.7.	Oturma odası.....	55
3.2.3.8.	Bodrum odası	55
3.2.3.9.	Sardaab.....	55
3.2.3.10.	Havuz odası	56
3.2.3.11.	Şavadan.....	57
3.2.3.12.	Mutfak	59
3.2.3.13.	Tuvalet	59
3.3.	İran'ın Kaçar döneminde konut süslemeleri	59
3.3.1.	Mukarnas.....	63
3.3.2.	Ayna işlemleri	63
3.3.3.	Ahşap işlemleri.....	64
3.3.4.	Kaarbandi.....	65
3.3.5.	Kase işlemleri	65
3.3.6.	Tuğla işlemleri	66
3.3.7.	Alçı işlemleri	66
3.3.8.	Resim ve Mozaik	66
3.3.9.	Orosi pencereler	67
4.	TEBRİZ İLİNDE KAÇAR DÖNEMİ KONUTLARININ MEKAN ANALİZİ	69

4.1.	Tebriz şehri ve coğrafi özellikleri.....	69
4.2.	Tebriz'in geleneksel konutlarının mimari özellikleri.....	71
4.3.	Tebriz'in Kaçar dönemi geleneksel konutları.....	71
4.4.	Örnek konutların incelenmesi.....	79
4.4.1.	SORKHEYİ Evi	80
4.4.2.	HARİRİ Evi.....	91
4.4.3.	NİKDEL Evi	102
4.5.	Değerlendirme	114
5.	SONUÇ	122
6.	KAYNAKLAR	127

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. MS 1500'den günümüze İran'ın yönetici hanedanları	31
Tablo 3.2. MS 1794'ten 1926'ya kadar Kaçar hanedanının kralları	31
Tablo 3.3. Avrupa mimarisinin Kaçar döneminde yapılan binalardaki etkisi	36
Tablo 3.4. İran konutlarının bütünlüğünde avlunun rolları	43
Tablo 3.5. İran sanatında motif çeşitleri	63
Tablo 3.6. İran'ın İslam döneminin sanatında motif çeşitleri	64
Tablo 3.7. Orosi pencerelerinde kullanılan bazı motifler	71
Tablo 4.1. Tebrizin geleneksel evlerin oluşmasında etkili faktörler	78
Tablo 4.2. Sorkheyi evin mekân organizasyon ve süslemelerin incelenmesi	86
Tablo 4.3. Hariri evin mekân organizasyon ve süslemelerin incelenmesi	97
Tablo 4.4. Nikdel evin mekân organizasyon ve süslemelerin incelenmesi	107
Tablo 4.5. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının iç, dış mekân ve süslemelerin karşılaştırması	110
Tablo 4.6. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Şahneşin odasının süslemeleri	113
Tablo 4.7. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Ana cephelerin süslemeleri	114
Tablo 4.8. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Orosi pencerelerinde kullanılan motifler....	115
Tablo 4.9. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının yapısal özellikleri ve süsleme ilişkisinin analiz şeması	115
Tablo 4.10. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarda batı etkisi olan elemanlar	116
Tablo 5.1. Tebriz şehrinden seçilen geleneksel konutlardaki mekân ve alan çeşitleri	119

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Geleneksel İran mimarisinin ilkeleri	9
Şekil 2.2. Meşhad şehrinde Kaçar döneminden kalan geneleksel bir konut	12
Şekil 2.3. Kerman şehrinde Kaçar döneminden kalan bahçe	13
Şekil 2.4. Tahran şehrinde Kaçar döneminden kalan okul	14
Şekil 2.5. Tahran şehrinde Kaçar döneminden kalan meydan	15
Şekil 2.6. Hamedan şehrinde Kaçar döneminden kalan zorhane	16
Şekil 2.7. Qazvin şehrinde Kaçar döneminden kalan hamam	16
Şekil 2.8. Eski İran'daki geleneksel bir kahvehanenin minyatür resmi	17
Şekil 2.9. Tebriz şehrinde Kaçar döneminden kalan Köprü	18
Şekil 2.10. Yazd şehrinde Kaçar döneminden kalan ulu camii	20
Şekil 2.11. Zancan şehrinde Kaçar döneminden kalan eski çarşı	21
Şekil 2.12. Qazvin şehrinde Kaçar döneminden kalan kervansaray	22
Şekil 2.13. Semnan şehrinde Kaçar döneminden kalan Kale geçiti	23
Şekil 2.14. İslami İran şehirlerinin mekânsal ve fiziksel yapısı	24
Şekil 2.15. Abyaneh şehrinde bir sabat örneği	25
Şekil 2.16. Geleneksel İran evlerinin girişinde oturma sekiler	26
Şekil 2.17. Geleneksel İran evinin kapı başlığı	27
Şekil 2.18. Geleneksel İran evinin antresi	27
Şekil 2.19. Geleneksel İran evinin giriş koridoru	28
Şekil 2.20. Geleneksel İran konutlarında mahremiyet katmanları	29
Şekil 2.21. Merkezi avlulu bir geleneksel İran konutu	29
Şekil 3.1. Geç Kaçar döneminde Lalezar caddesi.....	32
Şekil 3.2. Kaçar döneminde Bab Homayoun caddesi	33
Şekil 3.3. Kaçar dönemin Eklektik mimari stili	35
Şekil 3.4. Tahran'daki Yakut köşku	36
Şekil 3.5. Geleneksel İran konutlarında açıktan kapalıya mekânların hiyerarşisi	39

Şekil 3.6. Tebrizin Heidarzadeh evinin giriş hiyerarşisi	40
Şekil 3.7. Geleneksel Tebriz evlerinin avlularına dışarıdan giriş hiyerarşisi	40
Şekil 3.8. Açık, kapalı ve yarı-kapalı alanlar	41
Şekil 3.9. Kaşan şehrinde geleneksel bir konutun çukurlu avlusu.....	44
Şekil 3.10. Tebriz şehrinde Behnam evin dış ve iç avluları	45
Şekil 3.11. İran'ın sıcak ve nemli bölgelerinde çatı kullanımı	46
Şekil 3.12. Serin gölgeli eyvanlar	46
Şekil 3.13. Geleneksel bir Kaçar konutun eyvanı	47
Şekil 3.14. Şiraz şehrinde Manteginezhad evin revağı	47
Şekil 3.15. İran'ın kuzeyinde olan bir evin taları	48
Şekil 3.16. Buşehr şehrinde bir evin köşesinde bağımsız yarı açık tarami alanı	49
Şekil 3.17. Faken	49
Şekil 3.18. Buşehr şehrinde bir evin dış cephesinde olan bir şanasıl	50
Şekil 3.19. Kütam	51
Şekil 3.20. Dezful şehrinde Tizno evinin mahtabisi	51
Şekil 3.21. Kanduc	52
Şekil 3.22. Üç kapılı ve beş kapılı odalar	53
Şekil 3.23. Şirazda Fűrüg Al-Molk evinin beş kapılı şahneşin odası	54
Şekil 3.24. Esfahan şehrinde Molabaşı evinin küpe odaları	55
Şekil 3.25. Balahane odanın konumu	55
Şekil 3.26. Kaşan'da Boroujerdiler evinde yaşam alanların mevsimsel olarak ayrılması	56
Şekil 3.27. Kaşan şehrinde Balaçi evinin bodrum katı	58
Şekil 3.28. Kaşan şehrinde Abbasiyan evinin sardaabı	58
Şekil 3.29. Tebriz şehrinde Ghadaki evin havuz odası	59
Şekil 3.30. Dezful şehrinde, Suzanger evin şavadanı	60
Şekil 3.31. Dezful şehrinin nehir kenarında olan şavadanlar	60
Şekil 3.32. Şavadan'ın bileşenleri	60
Şekil 3.33. Kubbe	64

Şekil 3.34. Mukarnas süslemesi	66
Şekil 3.35. Ayna süslemesi	66
Şekil 3.36. Ahşap süslemesi	67
Şekil 3.37. Kaarbandi süslemesi	68
Şekil 3.38. Kâse süslemesi	68
Şekil 3.39. Tuğla, Alçı, Resim ve Mozaik süslemeleri	69
Şekil 3.40. Avrupa ve Kaçar mimarisinin benzerliği	70
Şekil 3.41. Renkli orosi pencereler	71
Şekil 4.1. İran haritasında, Tebriz şehrinin konumu	73
Şekil 4.2. Tebriz şehri Kaçar döneminde	73
Şekil 4.3. Soğuk ve dağlık iklimde, binanın yerleştirmesi	75
Şekil 4.4. Saraflar evi	77
Şekil 4.5. Şerbet Oğlu evi	77
Şekil 4.6. Tebriz şehir haritasında seçilen üç konutun konumu	79
Şekil 4.7. Sorkheyi evin dış ve iç avlularının konumları	80
Şekil 4.8. Sorkheyi evin giriş alanı	80
Şekil 4.9. Sorkheyi evin giriş ve bodrum katların planları	81
Şekil 4.10. Sorkheyi evin Eyvanının ilk modeli	81
Şekil 4.11. Sorkheyi evin ilk ve şimdiki cephe görünüşleri	82
Şekil 4.12. Sorkheyi evin çeşitli süslemeleri	82
Şekil 4.13. Sorkheyi evin Kuzey cephe ve havuz odası	83
Şekil 4.14. Sorkheyi evin ana cephesinin süslemeleri	84
Şekil 4.15. Sorkheyi evin ana cephesinin süslemeleri	84
Şekil 4.16. Sorkheyi evin Şahneşin odasının süslemeleri	85
Şekil 4.17. Sorkheyi evin küpe odaların süslemeleri	85
Şekil 4.18. Sorkheyi evin İç avlusu	85
Şekil 4.19. Sorkheyi butik otelin odaları	86
Şekil 4.20. Hariri evin planları	89

Şekil 4.21. Hariri evin giriş alanı	89
Şekil 4.22. Hariri evin Haştisi	90
Şekil 4.23. Hariri evin ana cephesi	90
Şekil 4.24. Hariri evin Şahneşin odası	91
Şekil 4.25. Hariri evin Şahneşin odası	91
Şekil 4.26. Hariri evin Şahneşin odasının resimleri ve eski kartpostalların karşılaştırması	92
Şekil 4.27. Hariri evin Şahneşin odasının resimleri ve eski manzaraların karşılaştırması	93
Şekil 4.28. Hariri evin Şahneşin odasının resimleride olan çıplak insanlar	93
Şekil 4.29. Hariri evin Şahneşin odasının süslemeleri	94
Şekil 4.30. Hariri evin Şahneşin odasının süslemeleri	94
Şekil 4.31. Hariri evin Şahneşin odasının süslemeleri	95
Şekil 4.32. Hariri evin küpe odalarının mukarnasleri ve havuz odası	95
Şekil 4.33. Hariri evin iç avlusu	96
Şekil 4.34. Hariri evin şahneşin odasının resim ve mukarnaslerin restorasyonu	96
Şekil 4.35. Hariri evin ana cephesinin restorasyonu	97
Şekil 4.36. Nikdel evin girişleri	100
Şekil 4.37. Nikdel evin dış avlusunun girişleri	100
Şekil 4.38. Nikdel evin dış avlusunun duvarları	101
Şekil 4.39. Nikdel evin güney cephesi	101
Şekil 4.40. Nikdel evin güney cephesinin süslemeleri	102
Şekil 4.41. Nikdel evin Şahneşin odasının süslemeleri	102
Şekil 4.42. Nikdel evin Şahneşin odasının resim süslemeleri	103
Şekil 4.43. Nikdel evin dış tarafındaki oturma odası	103
Şekil 4.44. Nikdel evinin iç oturma odası	104
Şekil 4.45. Nikdel'in evinin iç avlusu	104
Şekil 4.46. Nikdel evinin ilk bodrumu	105
Şekil 4.47. Nikdel evinin ikinci bodrumu	105
Şekil 4.48. Nikdel evinin ilk sardaabı	106

Şekil 4.49. Nikdel evinin havuz odası	106
---	-----

Enstitüsü: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı: İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı

Programı: İç Mimarlık

Tez Danışmanı: Doç. Dr. DERYA ADIGÜZEL ÖZBEK

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Şubat 2025

ÖZET

KAÇAR DÖNEMİ GELENEKSEL İRAN KONUTLARININ MİMARİSİNİN VE İÇ MEKANLARININ TEBRİZ ŞEHİRİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ

NASIM FIROUZAN

Herhangi bir şehrin eski bağlamından geriye kalan ana unsurlardan biri, o şehrin tarihi evleridir. İran'ın geleneksel mimarisi, tarihi evlerde kalıcı ve önemli bir örüntüye sahiptir; Tarihi evlerin mimari unsurları iç mekanları (Oda)+ yarı açık mekân (Eyvan)+ açık mekân (Avlu) örüntüsüdür. Ayrıca konut süslemeleri, İran konut mimarisinin kimliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Çeşitli formlardaki bu süslemeler, her izleyiciyi doğaüstü dünyaya bağlamaktadır. Kaçar sanat tarihi dönemi, İran sanat ve mimarisinin en önemli dönemlerinden biridir. Çünkü geleneklerden kopuş, modern akımın İran sanatı ve mimarisine girdiği dönemdir.

Bu araştırma beş aşamadan oluşmaktadır: İlk adım, birinci bölümü kapsayan araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemini sunmaktadır. İkinci aşama, geleneksel İran mimarisinin, Kaçar dönemi konutlarının ortak örüntüsü ve mekânsal organizasyonunun tanıtılmasıdır. Üçüncü aşama ise Kaçar dönemi konutlarının mimarisini ve süslemelerin tanımasıdır. Dördüncü aşama, Tebriz şehrinin tarihi ve geleneksel konutlarının tanıtılması, incelenmesi ve hedefe ulaşma yolunda tezin ileriletilmesi ve son aşamada ise hipotezlerin kanıtlanması ve amacın belirtilmesi yer almaktadır.

Tebriz'deki Kaçar konut mimarisi, tarihi, kültürel ve sosyal bağlamların zengin bir mirasıdır. Bu konutlar sadece estetik görünümüleriyle değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel değerleriyle de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, bu dönemin mimari göstergelerine örnek olarak Tebriz'deki Sorkheyi, Hariri ve Nikdel evlerinin mimari süslemeleri betimsel-analitik yöntemle, kütüphane kaynaklarından ve gözlemlerden yararlanılarak incelenmiştir. Yazarın amacı Kaçar dönemi bu konutlardaki süsleme çeşitlerini tanıtmak, mimari ve süslemelerin nitelik ve özelliklerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel evler, İran mimarisi, Süslemeler, Kaçar dönemi

Institute: Institute Of Graduate Studies

Department: Interior Architecture and Environmental Design

Programme: Interior Architecture

Literature Supervisor: Associate Dr. DERYA ADIGÜZEL ÖZBEK

Degree Awarded and Date: MSc – February 2025

ABSTRACT
STUDING THE ARCHITECTURE AND INTERIOR SPACES OF
TRADITIONAL IRANIAN HOUSES DURING THE QAJAR PERIOD
WITH REGARDS TO TABRIZ CITY

NASIM FIROUZAN

One of the main elements remaining from the ancient context of any city are its historical houses. The traditional architecture of Iran has a permanent and important pattern in historical houses; The architectural elements of historical houses are the Interior spaces (Room) + Half-open space (Veranda) + Open space (Courtyard) pattern. In addition, residential decorations play an important role in the identity of Iranian residential architecture. These decorations in various forms connect every viewer to the supernatural world. Of course, the Qajar period of art history is one of the most important periods of Iranian art and architecture, because it is the period of break with traditions and the entry of modern and European trends into Iranian art and architecture.

This research consists of five stages: The first step that covering the first section is to present the views and generalizations of the research. The second stage is the introduction of the common pattern and spatial organization of traditional Iranian architecture and Qajar period houses. The third stage is to recognize the architecture and decorations of Qajar period houses. The fourth stage is the introduction and examination of the historical and traditional houses of Tabriz city and the advancement of the thesis towards achieving the goal, and the last stage is the proving of the hypotheses and the statement of the purpose.

Qajar residential architecture in Tabriz is a rich heritage of historical, cultural and social contexts. These residences attract attention not only with their aesthetic appearance but also with their historical and cultural values. In this research, the architectural decorations of Sorkheyi,

Hariri and Nikdel houses in Tabriz, as examples of architectural indicators of this period, were examined with the descriptive-analytical method, using library sources and observations. The author's aim is to introduce the types of decoration in these Qajar period houses and to reveal the qualities and characteristics of the architecture and decorations.

Key Words: Traditional houses, Iranian architecture, Qajar period

1. GİRİŞ

İran'ın geleneksel şehirleri, birçok koleksiyondan ve farklı türdeki organizasyonlardan oluşan, özel prensip ve yöntemlerle birbiriyle birleştirilen bir yapıdır. Geleneksel kentler, kentin bütünü, mahalleler, bloklar ve tek yapı birimlerinden oluşan hiyerarşik bir sisteme dayalı olarak düşünülmektedir. Eski şehirlerin çoğunun tarihi bağlamlarındaki mimari ve kentsel unsurların mekânsal organizasyonunun incelenmesi, çok kesin ve hesaplanmış bir düzeni göstermektedir. Yıllar boyunca elde edilen ve farklı alanlardaki deneyimlere dayanan düzen, tarihsel bağlamın özünde uyum bulunduğunu, onu oluşturan unsurların birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamladığını göstermektedir. Her yerleşim sadece evlerin, sokakların, insanların, duvarların vs. toplamı değil, aynı zamanda yerleşim süreçlerinin görsel bir tezahürü olduğu belirtmektedir. Bu nedenle bir kent veya yerleşime yalnızca fiziksel boyutuyla bakılmamalı, aynı zamanda gelişen bir sürecin göstergesi olarak da değerlendirilmelidir (Ghasemi v.d. 2019, 1).

Birlik ilkesi, hiyerarşi ilkesi, düzen ilkesi, simetri ilkesi, ölçek ve orantı ilkesi, mekânsal karşılıklı ilkesi, içe dönüklük ve mahremiyet ilkesi gibi ilkeler materyal ve malzeme, şekil, renk, ışık, su vb. gibi araçlar en iyi şekilde kullanılarak geleneksel yapıların bünyesinde de görülebilmektedir. Bunlardan en önemlileri mahremiyet ilkesi, hiyerarşi ve içe dönüklüktür. İran'ın geleneksel mimarisinde özellikle İslam'dan sonra fark edilen en önemli ilkelerden biri, devasa kamu binalarından konutlara, kentsel kamusal alanlardan özel alanlara kadar tüm yapılarda en iyi şekilde kullanılan mahremiyet ilkesidir. Aslında mahremiyet ilkesi İran'ın şehir planlamasında ve İslam mimarisinde, en büyük kentsel mekanlardan en küçük mimari mekanlara kadar etkisini göstermektedir. Ayrıca mimari bir yapının oluşumunda hiyerarşi ilkesi, farklı işlevlere sahip mekânsal alanların oluşmasına neden olan ve mekânsal sınırları oluşturan şeydir. Kamusal mahremiyeti özel mahremiyetten ayırıp erişimde hiyerarşi yaratarak kentsel mekânsal sistemlerde ve konut mimarisinde hiyerarşi ilkesinin uygulanması, mekânsal yapıda mahremiyetin

güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Son olarak içe dönüklük, hiyerarşiye saygı duymanın en belirgin özelliği ve mahremiyetin meyvesi olarak görülmektedir. İçedönüklük, geleneksel İran mimarisinde prensip olarak var olan ve varlığı bariz bir şekilde çeşitli şekillerde anlaşılabilen ve gözlemlenebilen bir kavramdır. Geçmişteki evler, camiler, okullar vb. mimari eserlerin yadsınamaz özelliklerinden biri de bu toprakların sosyal ve kültürel düşüncesinin temelleri ve ilkelerinde derin kökleri olan içe dönüklük özelliği olarak kabul edilmelidir (Ghobadian 2007, 99).

İslam mimarisi eserleri, bölgenin coğrafi yapısı ve iklim özelliklerinin yanı sıra, tarihte o bölgeyi yöneten iktidarların siyasi görüşleri, dini algıları, kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarına göre şekillenmiştir (Ocak Ahmed 2022). Ayrıca evlerin işlevsel yapısının oluşmasında etkili olan en önemli faktörlerden biri de o evde yaşayan insanların kültürüdür (Memarian 1998, 124). Konut yapıları kültürel bir unsur olduğundan, form oluşumu ve mekânsal organizasyon, bölgenin kültürel değerlerinden güçlü bir şekilde etkilenmektedir (Akın 1989, 63).

Geleneksel İran evler ağırlıklı olarak iklimsel, sosyo-kültürel ihtiyaçlara cevap vermek ve bölgenin kimliğine göre her iklimde optimum konforu sağlamak amacıyla inşa edilmektedir (Doraj v.d. 2022, 401). Geleneksel mimari yıllar içerisinde çeşitli çözümlerle çevre sorunlarını başarıyla aşmıştır. Bu bağlamda ülkenin farklı iklim bölgelerindeki geleneksel evlerin tasarımında çevre ve doğayla uyumlu önlemler alınmaya başlanmıştır (Akın 1989, 63). Antik çağlarda modern ısıtma ve soğutma ekipmanlarına erişim eksikliği nedeniyle mimarlar, binaların iç mekanlarını uygun hale getirmek için doğal enerjiye güvenmek zorunda kaldılar (Roaf 1982). Yerleşim binaların çevre koşullarına uyum sağlamak için özel bir tarzı vardı (Doraj v.d. 2022, 401). İran geleneksel mimarisinin en önemli kadim ve değerli olgularından biri olan merkezi avlu, İran'ın geleneksel evlerinin düzenleyicisi olarak, sakinlerin kullandığı havayı keyifli hale getirmenin yanı sıra, çeşitli boyutlardaki biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını da karşılamaktaydı (Dehghan v.d. 2011; Çelik Başok v.d. 2021).

İran eski dönem mimarisinde (yeni dönemden önce) Kaçar dönemi (1781-1925) mimarisinin yeri ve önemi oldukça büyüktür. Kaçar mimarisi önceki dönemlerin özellikle Safevi döneminin mimarisinin devamı niteliğindedir. Avrupa'ya yapılan seyahatler sonucunda sokak ve bahçe kavramlarının İran'a taşınmasıyla birlikte kendi içinde değişimler göstermektedir (Kor 2019). Bu dönem geleneksel mimarinin ilkeleri ve yeni mimariyle kesişmesi nedeniyle seçilmiştir.

İran kentlerinin tarihi dokusunun büyük bir kısmı Kaçar dönemiyle ilgilidir. Bu dönemden kalma evlerin en güzel örnekleri ve İran mimarisinin seçkin eserleri bu dönemde bulunmaktadır. Konutların genel yapısının iç ve dış olmak üzere iki bölüme ayrıldığını düşündüğümüzde, girişten konutun en önemli bölümüne kadar hiyerarşi ve mekânsal süreklilik ilkesi görülmektedir. Bu ilke, konutların dokusunu öyle bir şekilde etkiliyor ki, mekânsal hiyerarşi ve mekânsal süreklilik gözetilmeksizin bir mekândan diğerine geçmek mümkün olmamaktadır. Konutların yapısında açık, yarı açık ve iç mekanların birleşimi mekânsal hiyerarşiyi ortaya koymaktadır (Pourmokhtar vs. 2023: 27). İran'ın birçok şehrinde, yapıların yüksek kalitesini ve mimarlarının bilgeliğini ortaya koyan çok sayıda Kaçar evi bulunmaktadır. Ana cephede sütunların kullanılması, giriş aksında simetriye önem verilmesi, geleneksel mimari öğelerin yeni süslemelerle değiştirilmesi o dönemin mimari özellikleri arasındadır (Babazadeh Asbagh 2022:586).

Her coğrafi bölgede geleneksel kültür, iklim ve sanatın birleşimi ile geleneksel İran mimarisinin en önemli mimari mekanlarından biri olarak kabul edilen geleneksel İran konutları, özel bir görünüme, farklı parçalara ve mekânsal öğelere sahiptir. Ancak genel olarak, geleneksel İran konutlarının evrimi tarih boyunca pek değişmemiştir, dolayısıyla özel bir yapısal düzeni vardır (Monreal 2011, 12-21). İklimsel ve kültürel koşullar, yerel malzemeler ve diğer etkileyen faktörler nedeniyle, geleneksel İran konutlarının mekanları ve bileşenleri farklı coğrafi bölgelerde çeşitlilik göstermektedir. Ancak genel olarak, İran'ın farklı bölgelerindeki geleneksel konutlarının ana bileşenleri aynıdır ve daha az değişikliğe sahiptir (Memarian ve Sadoughi 2011, 6350-6363).

Kaçar döneminde İran'ın geleneksel konutlarındaki alanlar üç kategoriye ayrılabilir:

- 1- AÇIK ALANLAR
- 2- YARI AÇIK veya YARI KAPALI ALANLAR
- 3- KAPALI ALANLAR

Önemli olan nokta, bazı mekanların belli bir iklimde bulundukları için var olmaları, yani başka bir iklimdeki aynı mekânın kullanılmaması nedeniyle geleneksel bir konutun parçası olmasıdır (Yazar). Şekil 3.8de, Şiraz şehrin Salehi ve Kaşan şehrin Boroucerdi ha konutlarında, Mavi alanlar, Kapalı, Kırmızı alanlar Yarı Kapalı ve Beyaz alanlar Açık alanları göstermektedir.

Tarihsel kanıtlar, farklı iklim özelliklerine rağmen açık, yarı açık ve kapalı mekansal yapının tüm bölgelerde tekrarlandığını göstermektedir. Bu şekil çeşitliliği, doğanın farklı açılardan ve mesafelerden duysal olarak algılanmasına ve yeni anlamlar yaratılmasına neden olan günlük aktiviteleri gerçekleştirmek için farklı yeteneklere sahip platformlar oluşturmaktadır. Evlerde açık, yarı açık ve kapalı alan tanımlanarak kapı ve pencerelerin orta avluya bakması hem güvenlik hem de çeşitli aktiviteler için uygun bir platform haline getirilmiştir (Parvardinezhad v.d. 2021, 190).

Süsleme ve motif, uygarlıkların ekonomi, siyasi, kültürel ve sanatsal yaklaşımlarının incelenmesi bakımından önemli rol oynamaktadır (Allahyari 2020). Kaçar döneminden önce resim sanatı yönetici sınıfın ve soyluların elindeydi; Ancak Kaçar döneminin ortalarında duvar resmi sanatı popüler bir sanat haline gelmiş ve önceki dönemlerden farklı olarak sarayın veya mütevellilerin tekelinden ve desteğinden çıkmış, 19. yüzyılda kamusal ve büyük ölçüde halk dekorasyonu olarak ortaya çıkmıştır ve orta sınıf insanların evlerinde bile kullanılmıştır. Bu tarihi dönem, İran'ın insanların yaşam alanında resmin varlığının fark edildiği tarihi dönemlerinden biri olarak adlandırılabilir. Ayrıca bu dönemde resim sanatı politik, sosyal ve kültürel koşullardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Fath Ali Şah'tan sonra resimde Avrupai üslup ve gerçekçilik giderek artmış ve bu yön Batı'dan gelen kültürel izlenimin ürünü olan parlak gölge ve perspektif, parlak gölge ve hacim verme tarzıyla birlikte geleneksel resim sanatının bir parçası olmuştur. Bu sayede İran ressamı bütünü hâyalî özelliklerini bir kenara bıraktı ve geleneksel atmosferi terk ederek monografi ve portrelere yöneldiler (Ghobadian 2007, 99).

Bu tez çalışmasında, İran, Kaçar ve bu motiflerin ifade ettikleri anlamlar çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu anlamda, tez çalışmasının ikinci bölümünde, geleneksel İran mimarisi, konut bağlamında şehir, mahalle ve sokak ilişkileri incelenmiştir. Çünkü detayların daha iyi anlaşılabilmesi için genelleme kavramının da gündeme getirilmesi gerekiyor. Konutlar, sokaklarda, sokaklar, mahallelerde bulunmakta ve şehirler mahallelerden oluşmaktadır.

Çalışmanın sonraki bölümünde Kaçar döneminde İran mimarisi tanımlanmıştır. Geleneksel İran konutların açık, yarı açık ve iç mekân özelliklerini saydıktan sonra iç mekanların detayları ve süslemeleri incelenmiştir. Araştırma ortamı olarak belirlenen İran, Tebriz'de bulunan üç geleneksel konutlarının tarihsel ve kültürel özelliklerinin yanı sıra iç mekânında kullanılan mimari elemanları, süsleme ve motiflerle birlikte ele alınmıştır.

1.1. Araştırmanın amacı, kapsamı ve sınırları

Araştırmanın amacı Kaçar döneminin geleneksel konutların mimarisini düzenleyen ilke ve kriterleri inceleyerek, mekansal organizasyon ve süslemeler açısından bir analiz yapmaktır ve bu hedefe ulaşmak için, İran geleneksel mimarisine sahip olan konutların mimari tasarımların kriterleri, bileşenleri, mekan organizasyonları ve en son süslemeler ve motifleri incelemektedir. Ve son olarak, geçmişin İranlı tasarımcıları ve mimarları, yaşamın taşıyıcısı olan ev için uygun bir mekânsal çözüm sağlamada başarılı olduklarından, çağdaş evlerin iç kalitesini ve güzelliğini arttırmada onların kriterlerinden ve yöntemlerinden ders almak uygun bir yol gibi görünmektedir. Bu yüzden geleneksel mimari tarzını tanıtarak geçmişin ilkelerini bugünün mimarlarına hatırlatarak günümüz mimarisine önermektir.

Bu tez konutların mimari tasarım ilk ve kriterlerinin ve bileşenlerinin incelenmesi ve süslemeleri ve motiflerinin analizleri şeklinde üç aşamada ele alınmıştır. Çalışma kapsamında İran Kaçar dönemine ait geleneksel konut özelliklerini en iyi şekilde gösterdiği düşünülen Tebrizde olan üç konut ele alınmıştır. Kaçar mimarisi önceki dönemlerin mimarisinin devamı niteliğindedir. Bu dönemin ortalarından başlayan Avrupa seyahatler, geleneksel mimari ilkeleri ve modern mimarisinin kesişmesine neden oldu. Bu nedenle Kaçar dönemi, geleneksel mimariye sahip yapıların görüldüğü son dönem olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, önceki dönemlere göre binaların çoğu sağlam ve yıkılmamış olarak gözlemle ve incelenme olasılığı daha kolay olması nedeniyle tez konusuyla ilgili bu dönem seçilmiştir. Geleneksel konutlar, farklı tarihsel dönemlerdeki mimari sanat ve kültür arasındaki bağlantıyı oluşturmaktadır. Geleneksel mimarlar, kendi dönemlerinin kültürünü ve toplumsal değerlerini yansıtmaya çabasıyla mimari mekanlar yaratmışlardır. Aslında mimari mekanlar kültürü ve toplumsal değerleri yansıtmaya şeklide tasarlanıyor ve yaratılıyordu. Kaçar döneminde değişen toplumsal ve ekonomik koşullar, tüccarların ve zenginlerin ortaya çıkışı, toplumun toplumsal ve kültürel koşullarının birçok sırrını kendi biçimlerinde yansıtan mimari açıdan zengin konutların inşa edilmesine yol açmıştır. Bu araştırmada söz konusu olan tarihi konutların mimari yapısı incelenerek, Kaçar dönemi düşünce ve inançları hakkında bilgi edinerek, geleneksel mimarinin ilkeleri ve süslemeleri hakkında bilgi toplamasının ardından, Tebriz'in tarihi konutlarında saklı olan toplumsal değerleri keşfedilmektir. Her bir konut yukarıda bahsedilen şekilde ele alınmıştır ve yapılan tespitler analiz edilerek sonuçlara ulaşılmıştır.

Kaçar dönemine ait Tebriz şehrinde bugüne kadar ayakta kalan ve süslemelere sahip olan geleneksel konutlar, bu araştırmanın sınırlamalarından olmuştur. Tebriz şehri, İran'a hakim olan her dönem'de uzun veya kısa sürelerde başkent olmuştur. İpek Yolu üzerinde yer alan Tebriz, tarih boyunca en önemli ekonomik şehirlerden biri olarak kabul edilmiştir ve dolayısıyla İran'ın hiçbir bölgesi Tebriz kadar önemli olmamıştır. Dolayısıyla bu şehrin geleneksel konutlarını incelemek, mimari yapılarını göstermenin yanında, o dönemin kültürünü ve toplumsal değerlerini de tanıtmaktadır.

1.2. Araştırma soruları ve hipotezleri

Bu araştırmayı gerçekleştirmek için bazı soruların cevaplanması ve araştırmaya başlamak için çeşitli hipotezlere ihtiyaç vardır. İran mimarisi ve geleneksel mimarisi ile ilgili birçok soru var. Bu nedenle soru yelpazesini daraltıp daha spesifik sorulara cevap vermek gerekmektedir.

- Kaçar döneminde geleneksel konutların mekansal düzenlemeleri nasılmış?
- İran kültürünün konutların süslemelerinde etkisi olmuş mudur?
- Kaçar dönemin geleneksel konutlarında daha çok hangi süslemeler kullanılmaktadır?
- İthal batı sanatı, Kaçar döneminde geleneksel İran konutlarının süslemelerinde etkisi olmuş mudur?

Göndeme gelen sorular arsında yer almaktadır.

Sorulara cevap verebilmek için aşağıdaki hipotezler önermektedir:

- 1) İlk varsayım ise İran geleneksel mimarisinin İranlıların geleneksel kültür ve geleneklerinden etkilendiğidir.
- 2) ikinci hipotez, İran'ın Kaçar döneminde Batı ve Avrupa ülkeleriyle olan ilişki sonucunda baş gösteren kültürel ve sanatsal değişimler konutların yapısında ve süslemelerinde büyük ölçüde etkisi olmuştur.

1.3. Araştırma yöntemi

Yapılan bu çalışma bir literatür taramasıdır. Literatür taraması var olan kaynak ve belgeleri inceleyerek veri toplamaktır. Öncelikle konuyla ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Sonrasında elde edilen verileri karşılaştırmak için Tebriz şehrin Kaçar dönemi konutları incelenmiştir. Gözlem aşamasında bibliyografya yöntemiyle kaynaklar taranmış ve analiz edilmiş. Bibliyografya, bilim,

sanat gibi fikir ürünleri ve kayıtlarla ilgili yayınları bir düzen içerisinde toplayan listedir. Bu aşamada gözlem ve nitel araştırma kullanmıştır. Bu nitel araştırmada, İran'ın geleneksel Kaçar konutlarının kültürel ve süsleme bileşenleri, kütüphane kaynakları ve saha çalışmaları kullanılarak, görseller halinde tarihsel vb. karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Tebriz şehrinden seçilen üç geleneksel konutlar, Sorkheyi, Hariri ve Nikdel konutların tarihsel ve kültürel özelliklerinin yanı sıra iç mekânında kullanılan mimari elemanları, süsleme ve motifler ile birlikte ele alınmıştır. Bu konutların tercih edilme nedenleri, tadilat ve restorasyon sırasında iç yapısına ve mimarisine minimum düzeyde müdahale edilmesi, ayrıca mevcut diğer tarihi evlere göre iç dekorasyonları ve süslemeleri daha fazla olması ve en önemlisi ulaşılabilir olmalarıdır.

1.4. Konuyla ilgili araştırmalar

İran'ın geleneksel mimarisi, özellikle varlığının son yıllarında, işlevsellik açısından, süslemeleri ise estetik açıdan meraklıların her zaman ilgi odağı olmuştur. Öte yandan Kaçar dönemine ait pek çok eserin önceki dönemlere göre günümüze ulaşması nedeniyle geleneksel İran mimarisi alanında yapılan araştırmaların çoğu bu döneme işaret etmektedir. Kaçar mimarisi alanında pek çok araştırma yapılmıştır, mesela:

- ❖ Son yüzyıl İran mimarisi ve şehirciliği (Nejad Ebrahimi, 2014) ki Kaçar dönemindeki tüm olayları anlattıktan sonra bu tarihi dönemde mimarinin ve kentsel gelişimin özelliklerini araştırmıştır.
- ❖ A comparative study of the influence of culture and climate in the form of Qajar houses in Shiraz and Kashan (Şiraz ve Kaşan'daki Kaçar evleri şeklinde, kültür ve iklimin etkisinin karşılaştırması), (Parvardinezhad vs. 2021) ki kültür ve iklim gibi faktörlerin Kaçar dönemi geleneksel evlerinin binaların şekli, planları ve mekanları üzerindeki etkisini araştırmışlar.
- ❖ Climatic sensitivity and architecture of traditional haouses in Iran during thr Qajar dynasty 1795-1925 (Kaçar Hanedanlığı döneminde İran'daki geleneksel evlerin iklim duyarlılığı ve mimarisi 1795-1925), (kordhaghi vs. 2022). Bu araştırmada Kaçar dönemi mimari tasarımının ilkeleri ortaya konularak bu ilkeler güncellenmiş ve modern yapıların iklimsel verimliliğinin artırılması önerilmiştir.
- ❖ İran Kaçar dönemi geleneksel konutları üzerine bir araştırma, Kaşan örneği (Kor, 2019)

- ❖ 19.YY. Doğu/Batı kültürel etkileşimi bağlamında İran Kaçar dönemi Kent konutları: Kaşan örneği (Khiyabani, 2016) tezlerinde Kaçar dönemi tarihi, kültürü ve geleneksel mimarisi ve geleneksel kent konutları ve kent morfolojisi incelenmiştir.

Tebriz şehrin geleneksel konutların incelenmesi konusunda yine çok sayıda makale ve tez bulunmaktadır:

- ❖ Çağdaş tasarımda sürdürülebilir kullanıcı konfor modeli olarak geleneksel İran mimarisi: Tebriz evleri (Moazemi Goudarzi, 2022) makalesinde Organizasyon, iklimsel özellikler, doğal enerji ve uygun malzeme kullanım yöntemleri incelenmiş ve son olarak geleneksel konut mimarisinin fiziksel, iklimsel, çevresel, sosyal ve kültürel özelliklerinin tasarımlarında etkili faktörler olduğu sonucuna varılmıştır.
- ❖ İran'nın soğuk ve sıcak iklim bölgelerinde geleneksel evlerin tipoloji değerlendirmesi: Tebriz ve Yazd örneği (Doraj vs. 2022) makalesinde İran'ın geleneksel konutlarının ana bölümleri tek tek tanıtılarak İran'ın soğuk (Tebriz örneği) ve sıcak iki ikliminde analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır.
- ❖ Environmental effect of courtyard in sustainable architecture of Iran (cold regions) case study: courtyard houses in Tabriz (İran'ın sürdürülebilir mimarisinde avlunun çevresel etkisi (soğuk bölgeler) örnek olay: Tebriz'deki avlulu evler), (Shokouhian ve Nikkah, 2007) makalesinde Tebriz şehrinin geleneksel konutlarında avluya sahip olmanın önemli etkilerine dikkat çekmiştir.

Ve son olarak Kaçar dönemine ait binalarda süsleme konusunda bu tezde de kullanılan araştırmalar:

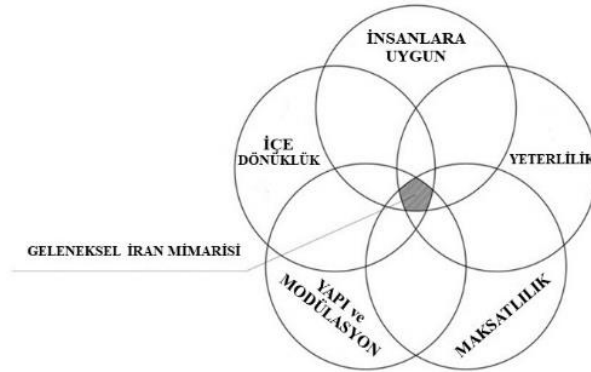
- ❖ Kaçar dönemi dini yapılarında iç mekân tasarımı ve geleneksel motifler: Şiraz Nasır El-Mülk Cami incelemesi (Allahyari, 2020), yüksek lisans tezinde İran ve Kaçar dönemine ait motifleri ifade etmiştir.
- ❖ İran'da Zend ve Kaçar dönemi Hamam mimarisi (Hassanzadeh, 2019) Doktora tezinde İran hamamlarında kullanılan çeşitli süslemeler ve motifler açıklanmıştır.

2. GELENEKSEL İRAN MİMARİSİ VE KONUTLARI

2.1. Geleneksel İran mimarisi

İran'ın geleneksel mimarisi, kompakt kentsel dokuya sahip, pasif ısıtma ve soğutmayı yenilenebilir güneş ve rüzgâr enerjilerinden elde eden, form ve işlev uyumu, doğal soğutma ve havalandırma özellikleri, geri dönüştürülebilir doğal ve yerli malzeme kullanımı ve yüksek termal kapasiteli kütle ve enerji verimli kalın yalıtım duvarları kullanım özelliklerine sahip bir tasarım yaklaşımıdır. Geleneksel konut mimarisi ise, sosyal, kültürel ve dini yaşam tarzına dayalı mahremiyet, güvenlik ve içe dönüklük özelliklerine göre kullanıcı konforunu en üst seviyede göz önünde bulundurmaktadır (Moazemi Goudarzi 2022, 2626).

İran'ın geleneksel mimarisi, tarihsel süreç içinde ve farklı dönemlerde değişimlere uğrasa bile yüzyıllar boyunca gelişmiş bir uygarlık sergilemektedir. Şekil 2.1.de görüldüğü gibi toplamda beş ilkeye dayanmaktadır: "içe dönüklük¹", "kendi kendine yeterlilik² (yerli malzemelerin kullanımı)", "insan odaklı³ (insan ölçeğine sahip olmak)", "Nyaresh⁴ (teknoloji bilimi, statik ve yapı malzemeleri tanımak) " ve "maksatlılık⁵ (boşluktan kaçınma = Mimaride güzel görünürken gereksiz unsurların kullanımından kaçınmaya dayanır.) " (Pirnia 2011).

Şekil 2.1. Geleneksel İran mimarisinin ilkeleri (Shahamat 2014, 101)

¹ Farsçada DARUNGERAYI ve İngilizcede INWARDNESS söylenmektedir.

² Farsçada KHODBASANDEĞİ ve İngilizcede SELF SUFFICIENCY söylenmektedir.

³ Farsçada MARDOMVARİ ve İngilizcede HUMAN SCALE söylenmektedir.

⁴ İngilizcede STRUCTURAL RIGIDITY söylenmektedir.

⁵ Farsçada PARHİZ AZ BİHUDEĞİ ve İngilizcede AVOIDİNG NON-ESSENTİALS söylenmektedir.

- 1- İÇE DÖNÜKLÜK: İran geleneksel evlerinin temel kültürel özelliklerinden biri “iç gözlem” yani dış mekanları içe taşımak ve dış mekan deneyimini iç mekanda yaşatmaktır. Evin iç mahremiyetini korumak ve kentsel mekanlarla olan görsel ilişkiyi kopartmak, kullanıcı konforunu sağlayan önemli bir unsurdur (Moazemi Goudarzi 2022, 2633). İçe dönüklük, İran'ın farklı iklimlerinde avluya ve bina içine doğru oluşan çevresel bir faktör olarak kabul edilmektedir. Öte yandan bu faktör, İranlıların kişisel yaşamın kutsallığının bir işareti ve İran mimarisinde mahremiyet, tesettür ve hiyerarşinin öne çıktığı inancından kaynaklanmaktadır ve belirli bir iklime veya işleve özgü değildir (Shahamat 2014, 101).

İran mimarisinde kişisel hayata ve onun saygınlığına değer vermek ve kültürel inançlar ve kabulleri yerine getirmek için, içe dönük bir tasarım modeli görülmektedir. Bu model de binanın mekânsal düzenlemesinde yapı elemanları bir veya birkaç katmanın etrafında yerleştirilerek, dış dünyadan bağımsız kurgulanmaktadır. Dış mekanla olan ilişki ise, antre ve koridor alanları sayesinde kurulmaktadır (Moazemi Goudarzi 2022, 2627).

- 2- KENDİ KENDİNE YETERLİ OLMAK: Bağımsızlık anlamına gelen, öncelikle ekonomiyi ifade eden, ikincisi ise binanın çevre dostu özelliğinin yanı sıra yerli ve yerel malzeme kullanımının da göstergesidir (Shahamat 2014, 101). Geleneksel yapılarda ihtiyaç duyulan malzemelerin yerli olması ve en yakın konumdan temin edilmesine önem verilmiştir. Bu sayede inşaat işleri daha hızlı yapılmakta ve yapı, çevresindeki doğa ile daha uyumlu hale gelmektedir. Ayrıca tadilat gerektiren durumlarda gerekli malzemelerin sağlanması daha kolay ve hızlı yapılabilir (Moazemi Goudarzi 2022, 2627).
- 3- İNSAN İÇİN TASARIM: İnsan boyutlarına göre antropometrik tasarım ve kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik mekânsal düzenlemelerin gerçekleşmesi olmuştur (Aynı kaynak).
- 4- YAPI VE MALZEME BİLİMİ (Niyareh): Bu özellik mimarların statik bilgisi, inşaat teknolojisi ve malzeme bilimine önem vermeleri ve bu ilkelerin estetik değerler ile beraber düşünülmesinin geleneksel İran mimarisinde önemini vurgulamaktadır (Aynı Kaynak).
- 5- GEREKSİZLİKTEN KAÇINMAK (Maksatlılık): İran mimarisinde binayapımında önemli prensiplerden biri de israftan kaçınmak ve gereksizliklerden uzak durmaktır. Bu faktör mekan tasarımının, kullanıcının fiziksel ve psikolojik konforunu sağlayacak biçimde yapılmasının göstergesidir (Aynı Kaynak).

İran'ın geleneksel mimarisi, bölgenin kendine özgü iklimine dayanan, mevcut malzemeler, yapı türü, binanın genel biçimi, tesisler, çevre düzenlemesi, işlev vb. sorunların her biri için özel bir versiyona sahipti. Yani, geleneksel mimarlık iklimi çok zekice anlar ve bu da yapıları biçimin yaratılmasında kültürel anlayışın bir parçasıdır. İnşaat teknolojisi, o sırada mevcut olan teknolojiyi yakalar, ancak dışarıdaki hava durumunu doğru bir şekilde tahmin, kontrol ve filtre edecek, tepki verecek şekildeymiş. Örneğin sıcak bölgelerde çatı ve duvarlar ısı transferini minimuma indirecek şekilde tasarlanmış; yağışlı ve nemli bölgelerde yoğun yağış nedeniyle çatılar eğimli yapılmış; ya da deniz kenarındaki bölgelerde Eyvan (Sondurma), havalandırmak ve serinletmek için kullanılmaktaydı (Shahamat 2014, 101 ve 102).

2.2. Geleneksel İran mimarisinde şehir ve mahalle ilişkileri

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle İran'ın geleneksel şehirlerinin fiziki yapısındaki ana kentsel unsurları tanıtırken, bu unsurların özellikleri ve kentsel yaşamı iyileştirmedeki işlevleri kamusal, dini, ticari ve kamu yapıları incelemektedir. Bu nedenle, İran'ın geleneksel İslam şehirlerini oluşturan unsurları inceleyerek ve bu unsurları mevcut şehirlerin atmosferinde koruyarak, tarihi yapı ve mekanlarla bütünleşmelerini sürdürerek, çağdaş ihtiyaçlara cevap vermenin yollarını önermek mümkündür. Dini, ticari, konut, sosyal, politik ve kamu yapılarına göre tasarlanıp inşa edilen geleneksel İran şehirlerinin fiziki yapısındaki ana unsurların incelenmesi, antik kentlerde her bir unsurun rol oynadığını göstermektedir; Modern çağ'da kentlerin yaşanabilirliğini artırmak için model olarak kullanılabilecek ölçüde temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olan önemli bir rol sayılmaktadır.

2.2.1. Geleneksel İran şehirlerinde yerleşim alanları:

2.2.1.1. Yerleşim mahalleleri

Şehrin yapısı, yalnızca bir yerel karar mercii tarafından yönetilen yarı feodal topluluğun toplumsal tabakalaşmasını yansıtıyordu. Bu da açıkça şehrin mahallelere bölünmesine neden olmuştur (Karimi ve Boussauw 2018, 264).

Mahallelerin İslami şehirlerdeki çeşitli işlevleri arasında, etnik, dini, sosyal, ekonomik veya kültürel göstergeler gibi ana göstergelerden birine dayalı olarak yüksek nüfuslu şehirlerde yeni kimliğin gereklerini yerine getirmek, psikolojik ihtiyaçlarla ilgilenmek yer alır. Mahallede

güvenliği sağlamak ve halkın katılımıyla kontrol etmek, şehirlerdeki azınlıkların haklarını gözetmek, gayriresmi ve demotik kurumlar kurarak bürokrasi eksikliğini gidermek yoluyla mümkün (Ghasemi v.d. 2019, 5).

Yaya hareketi ve engebeli topografya ile modellenen eski sokak sistemi, bina düğümlerinin girişlerine götüren çıkmaz sokaklara çıkan dar, dolambaçlı, yarı çatılı sokakların hiyerarşik bir modelini gösterir. Bu sayede mahallenin mahremiyeti ve güvenliği sağlanmış oluyordu. Bu sokak dokusu, mahalle genelinde kamusal alanla bütünleşmiş ve komşuların bir araya gelmesine olanak sağlamıştır (Karimi ve Boussauw 2018, 264).

2.2.1.2. Konutlar

İslam'dan sonra İran'daki konutların inşası ve dokusu her zaman iklim ve dinden etkilenmiştir. Konutların büyüklükleri, yapıları, malzemeleri ve dekorasyonları sakinlerin maddi durumlarına göre farklılık gösterse de genel olarak birçok konutun en az büyük bir avlusu ve içinde su havuzu vardır (Olivier G. A. 1992). Şehirlerde kentsel tesislerin ve akarsuların kurulmasından önce, havuzlar, bulaşık ve giysi yıkamak veya çiçek sulamak da dahil olmak üzere birçok evsel su ihtiyacı için kullanılıyordu (Ghanoonparvar 2011). Yazılı olmayan bir kural olarak konutların dış yapısı, kimsenin zenginlerin evlerine veya fakirlerin evlerine yönlendirilmeyecek şekilde yapılıyordu; Konutların büyüklüğü ve iç dekorasyonu çok önemliydi. Sokaktan avluya açılan giriş kapısı, sadece yayaların girebileceği kadar yapılmaktaydı (Ghasemi v.d. 2019, 7).

Geleneksel konutlarda içe dönük mimarinin işlevlerinden biri de kentsel mekanların evin içinde gözden kaçmasını önlemektir. İç kısım aile hayatı için ayrılmış bir yerdi ve yabancıların oraya erişmemesi gerekiyordu. Avlu ve BİRÜNİ ALANLAR (dış mekânlar) misafirlere ve yabancılara ayrılmıştır. Ayrıca avlu ve dış mekânlar iç ve iç mekânlara göre daha fazla süsleniyordu (Memarian 1998).

2.2.2. Geleneksel İran şehirlerinde kamusal mekanlar:

2.2.2.1 Bahçe

Kadim dünya görüşü ile İran ve İslam kültürüne dayanan bu topraklarda yaşayanların doğa ve doğal unsurlarla olan ilişkisinin temeli, doğaya saygı ve onunla birlikte yaşamaktır. Bu kültürde su ve bitkiler gibi doğal unsurlar ilahi işaretler olarak kabul edilir ve o kadar önemlidirler ki, bu

iki unsurun isimleri İslam-İran metinlerinde defalarca tekrarlanır. Bahçıvanlık sanatı, değerli gelenekleri ve manevi gücü ile en eski İran sanatlarından biridir (Hobhouse v.d. 2014).

İran bahçelerini İngiliz, Fransız, İtalyan ve hatta Hint bahçelerinden ayıran üç temel özelliği vardır: İran bahçeleri akarsular boyunca inşa edilmiştir ve yüksek duvarlarla çevrilidir. Ayrıca yazlıklarının içinde, ortasına yerleştirilmiş bir su havuzu vardır. İran bahçeleri, ana çekirdeğini kraliyet işlevi gören bir saray (veya köşk) ve çevresinde geniş bir bahçe olan çeşitli saray bahçelerinden oluşuyordu. Bu tür bahçe türleri arasında imam ve soyluların mezarlıkları olan mabet bahçeleri, mektep bahçeleri ve konutların has bahçelerini sayabiliriz (Ghasemi v.d. 2019, 8) (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Kerman şehrinde Kaçar döneminden kalan bahçe (Şazde Mahan bahçesi) (<https://www.tabnak.ir/>)

2.2.2.2 Okul

İslam'da ilim ve bilim öğrenmek çok değerlidir. Bu nedenle, eski zamanlardan beri camiler, Allah'a ibadet yeri olmanın yanı sıra, müslümanlar için bir toplanma ve öğrenme yeri olarak da kabul edilmiştir. Dördüncü yüzyıldan itibaren okul inşaatları gelişti. Okulların çoğu cami, hamam ve çarşıların yanında inşa edilmiştir. Okulların itibarı ve sayıları şehirlerin itibarını ve prestijini gösteriyordu. Okullarda büyük kütüphaneler bulunmaktadır. Bu yapılarda rasathanelerde yer verilmiştir. Bazılarında KARİZler yer alınmıştır. Kariz, su kemeri, sulama ve içme için bir yeraltı kanallara denir. Büyük ve ünlü okulların Darü'l-Şifa bölümleri vardı ve orada doktorlar sadece hastaları tedavi etmekle kalmıyor, aynı zamanda Tıp bilimi de öğretiyordu (Ghasemi v.d. 2019, 8).

Ayrıca, büyük okullar başka amaçlar için kullanıldı. Şehir ve mahalle halkı oraları, konuşmalar, toplantılar ve özel günler için kullanırdı. Ayrıca okulun mescid ve camiisi sadece öğrencilerin değil mahallelinin de ziyaretine açıktı. Böylesine, açık ve yarı açık mekanlara sahip, göreceli mekansal kapasiteye sahip ve sosyal yönelimli okullar, mahalle sakinlerini kucaklayarak okulları sosyal yaşam ve sosyal dayanışma merkezleri haline getirebiliyordu. Okulların fiziksel yapısı, diğer geleneksel İran binaları gibi, iki ortogonal eksenin uçlarına yerleştirilmiş dört sundurmalı merkezi bir avlu içeriyordu (Şekil 2.3). Öğrencilerin sınıflarının önü avluya bakan alan, münazara ve öğretmen konuşmaları için kullanılacak şekilde yapıliyordu ve bina, yeşil bir merkezi avlu etrafında inşa ediliyordu (Aynı kaynak).

Şekil 2.3. Tahran şehrinde Kaçar döneminden kalan okul (Dar Al-funun okulu) (<https://ejarekhone.com/>)

2.2.2.3 Meydan

Kentsel formların diğer ana unsurları gibi, meydan da tüm kentsel yapının bir parçasıdır ve birleşik bir kentsel yapı oluşturmaya yardımcı olurdu. İslam'dan önceki devirlerde yaratıldı. Meydan, şehir kapılarının veya şehir merkezinin yakınında inşa edilmiştir (Kheirabadi 1991).

İran'ın geleneksel şehirlerinde meydan, insanların toplanması için geniş bir alana sahipti ve önemi şehirdeki konumuna bağlıydı. Meydan sosyal bir düğüm olarak kullanılmaktaydı; Bir mahalle veya şehir ölçeğinde çeşitli kullanımları vardı ve kutlamalar ve yaslar vb. dahil olmak üzere her türlü yıllık etkinliğe tanık olurdu. Ayrıca meydan, insanlar arasında günlük haber ve bilgi alışverişinin yapıldığı bir yerdi. Yani meydan, insanlar arasında en fazla sayıda yerleşim yeri veya kentsel değer alışverişinin yapıldığı bir buluşma yeri idi (Ghasemi v.d. 2019, 8).

Kentsel mekanların genel özelliklerinden, geleneksel meydanların özellikleri şu şekildedir:

- Alan hiyerarşisi oluşturur.
- İnsan ölçeğine dayalıdır.
- Özel işlevlere sahiptir.
- Etkileşimleri ve sosyal bağlantıları güçlendirir.
- Ve barış yaratarak, toplumsal güveni artırır.

Bu özellikler, kentteki bireysel ve grup ilişkilerini güçlendirmek için bir toplumun anlamlarının, değerlerinin, ritüellerinin ve kültürlerinin aktarımı için uygun bir bağlam sağlamaktaydı. (Ki sosyal etkileşim düzeyinin ve kentsel yaşam süresinin iyileştirilmesinde etkili olan faktörmüş) (Aynı kaynak).

2.2.2.4 Zorhane

Orijinal İran kurumlarından biri Zorhane kurumudur. Mevcut Zorhaneler, İran'ın İslam öncesi dönemde ortaya çıkan eski Zorhaneleridir. Zorhane terimi esas olarak Moğollar döneminde ortaya çıktı ve Safevi döneminde geliştirmektedir. (Kheirabadi 1991)

Zorhaneler'de, bulunan insanların milliyetçilik ruhunun doruk noktasına doruğa ulaşır. Büyüleyici tezahüratlarla birlikte destansı ve milli şiirler, Zorhane halkının milliyetçi ruhu üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Ayrıca Zorhanelerde bahsedilen dini dua türleri ve manzumeler bir şekilde dini kimliği güçlendirmiştir. Spor faaliyetlerinin profesyonel olarak icra edilmesi ve bu sporun uluslararasılaşması İran ve İslam düşüncesinin dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Ayrıca bu sporun temellerinin insani ilkelere dayanması İran sınırlarının ötesinde de dikkatleri bu spora çekmiştir. Ayrıca Ferdowsi⁶'nin şiirleri gibi kökleri dine ve milliyetçiliğe dayanan şiirleri okumak, Pehliva'nın eski zamanlara ait kimliğini güçlendirmiştir. Bunlar, onsuz hiçbir Zorhane'nin oluşmayacağı bir unsurlar zinciridir ve bu unsurlar sürekli olarak bir kişinin kimliğini manevi, dini ve fiziksel yönlerden etkiler (Ghasemi v.d. 2019, 8) (Şekil 2.4).

2.2.2.5 Hamam

Geleneksel kentlerde bir diğer önemli buluşma yeri de Hamamlardır. Hamamlar, bir kısmı geçmişten günümüze kalan değerli mimari yapılardan biridir. Bu bina, çarşı, cami, okul gibi diğer kentsel mekanlar gibi çok önemliydi ve üçüncü en önemli kentsel yapı olarak kabul ediliyordu

⁶ Ferdowsi, Farsça konuşan İranlı bir şair ve dünyanın en uzun şiiri olan Şehname'in (Krallar Kitabı) yazarıdır.

(Camiler ve okullar sırasıyla birinci ve ikinci önemli yapılardır). Bu binanın önemi, bazen diğer kentsel mekanlara kıyasla en derin rolü oynayacak kadar önemliydi. Örneğin Tahran'ın eski haritalarından birinde hamam sayısı 200, cami sayısı ise sadece 120'dir. Bu, İran'ın mimarisinde ve kentsel alanlarında Hamamların önemini göstermektedir. Ayrıca İslam toplumlarında hamamların önemi büyüktür ve müslümanlara hizmet için dini bir kurum olarak kabul ediliyordu. İslam döneminde bu binalar sadece yıkanma ve temizlenme yeri değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal ilişkilerin sürdürüldüğü bir yerlerdi ve haberlerin yayılmasına yardım ederdi (Ghasemi v.d. 2019, 9) (Şekil 2.5).

Şekil 2.4. Hamedan şehrinde Kaçar döneminden kalan zorhane (Pehlivan Ali Mirza zorhanesi) (<https://www.mehrnews.com/>)

Şekil 2.5. Qazvin şehrinde Kaçar döneminden kalan hamam (Haj Mir Hasan hamamı) (<https://dana.ir/>)

2.2.2.6 Kahvehane

İran'da ilk kahvehane Safeviler döneminde Qazvin şehrinde inşa edilmiştir ve o zaman bu mekanlara 'KHAŞTE⁷ HANE' söylenirdi. Yerleşim mahalleleri ve Çarşıların oluşumundan sonra bir kahvehane inşa etmek gerekli görünüyordu ve hemen hemen her mahallede imkanlarına göre büyük veya ufak bir kahvehane kurulmaya başlandı. Çarşı ve yerleşim yerlerinde önce fırın, kasap, bakkal, manav, hamam gibi belli başlı ticarethanelerin yanında kahvehaneler inşa edilmiştir. Zamanla şehrin sokaklarında, işyerlerinin, sanayi atölyelerinin, fabrikaların, otellerin/motellerin toplanma yerlerinin yakınlara, birbirine yakın veya uzak kahvehaneler inşa edilmiştir ve daha sonra garajlar ve şehir girişleri ve şehir dışındaki kapılar ve istasyonlar etrafında inşa edildi. Sıradan insanlar, soylular ve hatta prensler ve farklı sosyal sınıflardan insanlar kahvehanelere eğlenmek için giderlerdi. Pek çok müdavimi kahvehanelere çeken şey, onların eğlenceli, kültürel, sosyal ve iletişimsel işlevleriydi. Her sosyal sınıftan hemen hemen tüm gruplar, seçkin kahvehanelerine giderlerdir ve sadece birbirleri ve parti grupları hakkında değil, aynı zamanda mahallelerden ve şehirden en son haberleri de öğrenirdiler. Kahvehaneler, farklı sosyal sınıflar arasında popüler kültürün, insani özelliklerin ve karakterinin desteklenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Kahvehanelerin en önemli kültürel ve sosyal işlevleri, boş zamanların geçirildiği, siyasi, sosyal ve kültürel toplantıların yapıldığı, Şehname⁸ okunduğu, ihtilafların çözüldüğü ve edebi çevrelerin bulunduğu yerlerdi (Ghasemi v.d. 2019, 9) (Şekil 2.6).

Şekil 2.6. Eski İran'daki geleneksel bir kahvehanenin minyatür resmi (<https://portal.hoonel.com/>)

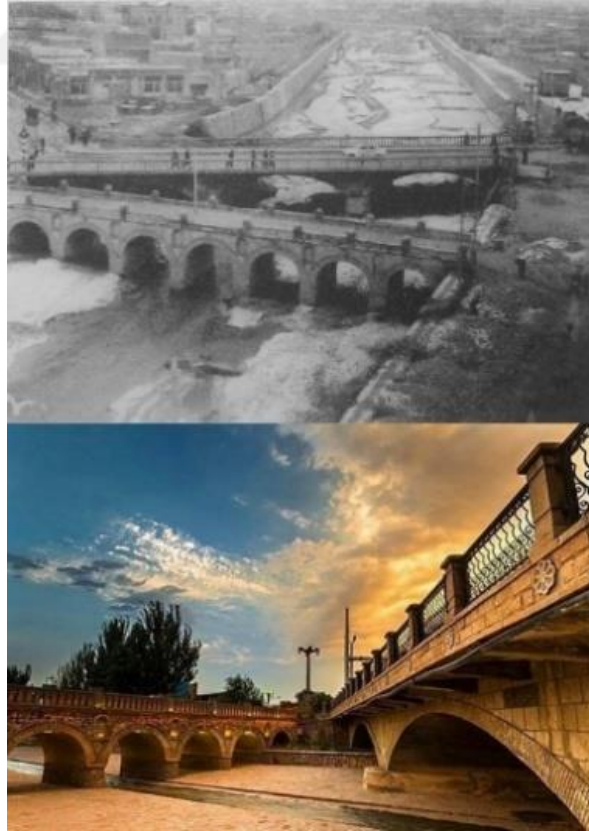
⁷ Khaste türkçe'de 'YORGUN' demektir. Çay ve kahve yorgunluğu azaltır ve yüksek enerjiye sebep olur.

⁸ Ferdowsi, yazan Şiir kitabı ki dünyanın en uzun şiirlere sahiptir.

2.2.2.7 Köprü

Köprü manzarası, ağaçlar, göller, dağlar, binalar ve diğer doğal ve insan yapımı unsurlar dahil olmak üzere çevredeki tüm unsurlara göre tanımlanır (Gottemoeller 2004) (Matijosaitiene ve Samuchoviene 2013, 19–25).

Bu nedenle, bu manzaranın tam olarak anlaşılması fiziksel yönlerle sınırlı değildir ve gözlemciler sürekli olarak bu manzara hakkındaki anlayışlarını farklı zamansal ve mekansal ölçeklerde düzeltir ve yeniden kurar. Örneğin, Khajo Köprüsü ve Allah Vardi Han Köprüsü'nün manzarası, günlük sosyal etkinlikler için bir yer olarak olmuş ve aynı zamanda İsfahan şehrinin bir sembolü olarak kabul edilmiş. Sonuç olarak, bu tür peyzajların değerlendirilmesi sadece görsel veya mekânsal faktörleri değil, aynı zamanda sosyo-kültürel konuları ve bunlarla ilgili unsurları da içermektedir. İranlı mimarlar köprülerin yapımında trafik akışını kolaylaştırmayı düşünmenin yanı sıra su tüketiminden tasarruf etmek için barajlar da yapmışlar (Pirnia 2011). 2.7 Şeklinde Garı Köprüsü'nün görüntüleri eskiden günümüze kadar görülebilmektedir.

Şekil 2.7. Tebriz şehrinde Kaçar döneminden kalan köprü (Garı köprüsü)

(<https://fa.wikipedia.org/> ve <https://www.mehrnews.com/>)

2.2.3. Geleneksel İran şehirlerinde dini yapılar:

İslam'ın İran'a gelişi, İran'da yapısal değişikliklere neden oldu. İslam, kendi ideolojileri ile sosyal, kültürel ve ideolojik yapılarını değiştirmesinin yanı sıra İran şehirlerinin fiziki-mekânsal yapısını da etkilemiştir. Bu etki, JAME MECİT, HOSSEİNİYE (Cemaatin Muharrem merasimi için toplandığı yer) ve TEKİYE (Muharrem ayında Şiielerin yas için toplanma yer) gibi yeni unsurların yanı sıra genel yapıda yeni bir sosyal etkileşim biçiminin ortaya çıkmasına neden oldu (Aazam 2007).

2.2.3.1. Jame Mecit (Ulu camii)

Tarihi belgelere göre ilk İslam devleti camide kurulmuştur. Bu nedenle camiler, İslam şehirlerinin en önemli özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Raymond 1994, 3-18). İslam toplumunun geleneksel atmosferinde dini mekânların, özellikle camilerin özel bir yeri vardı. Her şehir ve köy esasen bir caminin etrafında oluşmuştur. Şehrin veya köyün büyüüp gelişmesi ve yeni yerleşim mahallelerinin inşasıyla birlikte başka camiler de inşa ediliyordu. Camiler, kentte ve yerleşim yerlerinde biçimsel ve işlevsel bir hiyerarşiye sahipti. Ulu Camii bu tür şehirlerde öne çıkan bir unsur olarak görülüyordu. Örneğin bu şehirler resmi isimlerini Ulu Camii'nin kurulmasından sonra almaktaydı (Ghasemi v.d. 2019, 4).

Camiler genellikle şehrin merkezi kısmında bulunuyordu ve geleneksel İran şehirlerinin çarşı, mahalleler, meydanlar, hamamlar, okullar ve hatta kaleler gibi diğer ana unsurlarıyla doğrudan bağlantılıydı. Bu nedenle Ulu Camii'nin varlığı, İslami dönemdeki şehirlerin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Cuma namazları ulu Camii'de kılınırdı ve bu caminin yanında teori ve dini fikirlerin öğretildiği bir okul bulunurdu (Kheirabadi 1991).

Hosseiniyeh ve Tekiyeh gibi unsurlar camilerin çevresinde yer alıyordu. Ayrıca şehrin camileri üç veya dört kademeli hiyerarşiye sahip olup, etkileri şehrin tamamından bir yerleşim mahallesine hatta bir ara sokağa kadar uzanmakta ve etkileri kapsamında nispeten farklı bir kentsel kimliğe ve peyzaja sahip olmaktadır. Dini mekânlar, yerleşim yeri veya kentin biçimsel ve fiziksel organizasyonu, bu mekânların çevresindeki sosyal ve kültürel işlevlerin bütünleştirilmesi ve yerleşim yeri ile kentin tanımlanması ve anlamlandırılması gibi olağanüstü işlevlere sahipti. (Ghasemi v.d. 2019, 5).

2.2.4. Geleneksel İran şehirlerinde ticari yapılar:

2.2.4.1. Bazaar (Çarşı)

ÇARŞI, İran'ın geleneksel şehirlerinin temel unsurlarından biridir. İran şehirlerinin bel kemiği olan çarşılar genellikle doğrusal bir şekle sahipti (Clark ve Costello 1973, 99-128). İslami Çarşı, yalnızca ekonomik yönelimin merkezi değil, aynı zamanda çarşıda İslami ruhun etkisine neden olan sosyal ve manevi temelidir (Jayyusi-Salma ve Renata 2008). Ulu Camii, okul, su deposu, kervansaraylar ve hamamlar çarşıya sosyal, dini, kültürel ve siyasi işlevler kazandırıyordu. Çarşının sosyal işlevi nedeniyle, halkın erişimine açık olacak şekilde şehrin merkezine yerleştiriliyordu (Bonine 1990). Çarşının iletişimsel rolü, onun politik işlevini harekete geçirdi. İranlı satıcıları birçok siyasi faaliyeti destekliyordu (Ghasemi v.d. 2019, 5).

Özellikle İslam asırlarının ortalarında İslam şehirlerinde pazarın yeri, oluşumu ve gelişimi, üretici ve tüketicilerin güçlü bir şekilde etkisinde kalmıştır. Bu nedenle, ilk çekirdeği ticaret kervanlarının geçtiği ana yol boyunca geliştiriliyordu (Bonine 2009). Çarşının ekonomik-mekansal organizasyonuna göre, her bir tezgâhı ve bölümü, benzersiz değerine dayalı olarak belirli bir tür mal ve hizmetin tedarik edildiği bir yer haline gelmekteydi (Wirth 1968, 101-128).

Bu yapı, yerel kimlik, topluluk duygusu ve mekana bağlılık gibi daha iyi sosyal nitelikler sağlayarak ve ekonomik ve üretken faydalardan yararlanarak kentsel yaşanabilirliğin artmasına yardımcı oluyordu. (Sharifi ve Murayama 2013, 126-134)

Çarşılar genellikle daha gizli, daha az ünlü, daha az lüks ve dekorasyona sahipti, ancak çekici ve baştan çıkarıcı vitrinlere sahipti ve ihtiyaçlara daha duyarlıydı (Şekil 2.8). Bu sayede çarşının büyümesiyle birlikte şehir omurgasını ve ana aksını oluşturmuş, ara sokaklar çarşılar vasıtasıyla evlere bağlanmıştır. Bu yapının içinde ve ana ekseninde hamamlar, okullar, kervansaraylar, Saqqa haneler⁹, Zorhaneler, kahvehaneler yer almaktaydı. Geçmişin geleneksel kentlerinde, kentin tüm dini, siyasi, ticari ve sosyal alanları bütünleşmiş ve birbirine bağlanmıştır. Çarşının coğrafi boyutu, bölümlerin çeşitliliği (her biri belirli bir faaliyete ayrılmış), han ve kervansarayların sayısı bu kompleksin canlılığını ve insanların ekonomik, dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılıyordu (Ghasemi v.d. 2019, 5).

⁹ İranlılar tarafından gezginlere su sağlamak için inşa edilen halka açık yerlerde küçük bir su içmek bir alandır.

Şekil 2.8. Zancan şehrinde Kaçar döneminden kalan eski çarşı (<https://utravs.com/umag/>)

2.2.4.2. Kervansaray

Kervansaraylar, geçmiş yüzyıllarda İran yollarında kervanların yolu üzerinde bulunan misafirhanelerdi (Şekil 2.9). Tarihleri iki bin beş yüz yıldan daha eski olan Ahameniş dönemine kadar uzanıyor. Şehrin önemli yolları boyunca bir kervanın bir günde katedebileceği mesafede kervansaraylar inşa edilmişti. İran'ın çoğu yerindeki havanın bağıl nemi ve şehirlerin ve köylerin birbirine uzaklığı göz önüne alındığında, yol üzerinde dinlenme ve yiyecek temini için istasyonların varlığı hayâti ve gerekliydi ve bu istasyonlar olmadan seyahat ve iletişim ülkenin farklı bölgelerinde imkansızdı (Ghobadian 2020).

İnsanların kısa süreli olarak farklı bölgelerin kervansaraylarında bir araya gelmeleri nedeniyle farklı kavim ve milletlerin fikir ve gelenek alışverişinde bulundukları bir yer olmuş ve bu nedenle insanların yaşamları üzerinde muazzam bir etki yaratmıştır. İran'daki kervansaraylar farklı boyutlarıyla incelenebilir. Örneğin mimarlık açısından, tipoloji ve fiziksel unsurlar, malzeme tanımlaması ve binaların tasarımı ve yapımı açısından incelenebilirler. Ekonomik açıdan bakıldığında kervansarayların ticaret, ürün dağıtımı ve satışı ile farklı bölgelerdeki gelir dağılımındaki rolü araştırılabilir. Sosyal yönler açısından, kabileler ve gruplarla iletişim için bir merkez oluşturma, sosyal toplanmaları genişletme ve etkileşim ve diyalog alanları yaratmadaki rolleri açısından; Kültürlerin etkileşimi ve alışverişi için bağlam oluşturma ve gelenek, görenek ve inançların genişlemesindeki rolleri açısından kültürel yönlerle ilgili olarak; ve son olarak, emirlerin ve valilerin seyahat yolu üzerindeki ikametgahlarındaki rolleri, stratejik ve savaş işlevlerine sahip olmalarındaki önemi, özellikle sınır bağları ve yayın ve mübadele için bir yer oluşturmadaki siyasi rolü araştırılabilir (Ghasemi v.d. 2019, 5).

Şekil 2.9. Qazvin şehrinde Kaçar döneminden kalan kervansaray (<https://safarnevis.com/>)

2.2.5. Geleneksel İran şehirlerinde kamu yapılar:

2.2.5.1. Arg (İç Kale)

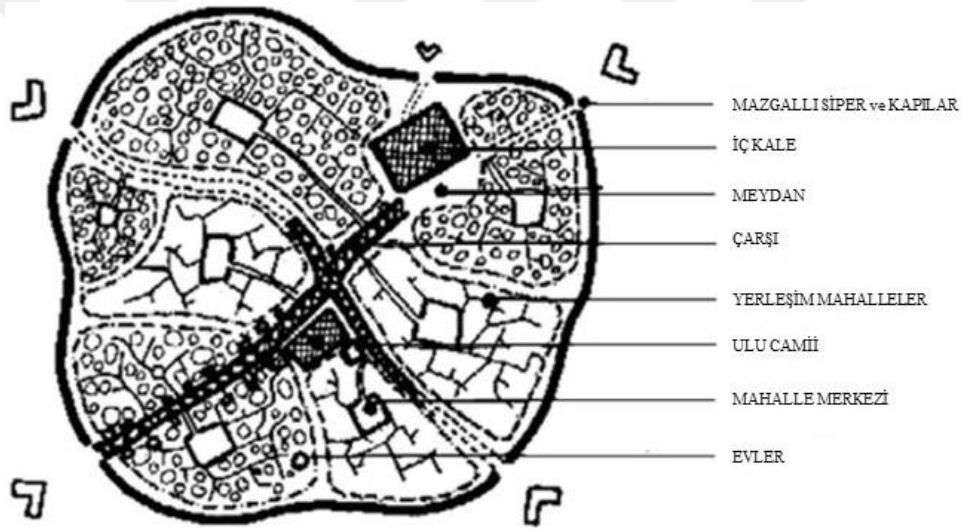
Büyük nüfusa sahip İran şehirlerinin çoğunun merkezinde, kaleler hayâti bir rol oynardı ve şehrin baskın merkezi olarak sayılıyordu. Kale, bir hendekle çevrili sağlam bir tuğla binaydı. Bu nedenle, çevredeki alandan şehre girmenin tek yolu birkaç köprü veya kapıdan geçmekti (Ghasemi v.d. 2019, 9). Her kale, bir çarşı, cami ve hamam dahil olmak üzere geleneksel İslam kentinin ana unsurlarını içeriyordu ve kalenin etrafı, ana yönlere bakan dört kapı içeren kare mazgallı siperle çevriliydi (Karimi ve Boussauw 2018, 263.) Kalelerin çarşılar ve Ulu Cami ile mekânsal bir ilişkisi vardı. Bu özellikler birçok antik kentin kalıntılarında görülmektedir. Bir zamanlar İran topraklarının bir parçası olan Semerkant ve Buhara'daki Argler ana kalenin bir parçasıydı ve ekonomik ve dini merkezlerin yakınında bulunuyordu. Politik bir unsur olarak kaleler diğer unsurlardan ayrılarak etrafı bir çitle çevrilmiş ve şehrin çekirdeği haline gelmiştir (Ghasemi v.d. 2019, 9) (Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Semnan şehrinde Kaçar döneminden kalan kale geçiti (Semnan kale kapısı) (<https://fa.wikipedia.org/>)

2.2.5.2. Borc ve Baru (Kule ve Mazgallı siper)

Geçmişte insanlar şehirleri düşman saldırılarından korumak için Hisarlar, Kuleler, Hendekler, Kapılar ve Kaleler inşa ettiler. Sadece birkaç İran şehrinin kulesi ve mazgallı siperi yoktu. İran'ın çoğu yerinde, şehirlerin ve kulelerin etrafına mazgallı siper inşa etmek için ham kil kullanılıyordu. Ancak Tahran ve Tebriz gibi bazı yerlerde kulelerin yapımında tuğla kullanılmıştır. İran'ın çoğu şehrinde, büyük bahçeler genellikle şehir dışındaki boşluklar ve mazgallı siper arasına yerleştiriliyordu. Kimi zaman da bu bahçeler yılın farklı dönemlerinde eğlence yeri olarak kullanılmaktaydı. Saldırı ve savunma mekanizmalarındaki köklü değişiklik nedeniyle artık tamamen geçersizdir (Olivier 1992).

Şekil 2.11. İslami İran şehirlerinin mekânsal ve fiziksel yapısı (Ghasemi v.d. 2019, 7)

2.3. Geleneksel İran mimarisinde konut sokak ilişkisi

İklimsel nedenlerle sokak, meydan ve bahçeler gibi kentsel mekân düzenlemeleri oluşturan yapı strüktürleri, yapısal elemanlar ve malzemeler farklı farklı özelliklerde olmak zorunda kalmıştır (Kazımoğlu ve Tanyeli 1979).

Kuban'a göre; iklim şartları, gelenek ve görenekler, inançlar, töreler, sosyal yaşam, üretim ve tüketim alışkanlıkları, coğrafya, topografya ve jeolojik yapı, mahallelerin, sokakların ve konutların biçimlendirilmesi süreci içerisinde etken olan ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuban 1982).

İran'ın geleneksel sokaklarındaki önemli mimari unsurlardan biri de SABAT'tır. Bu nedenle bu kısımda tanıtılacaktır:

2.3.1. Sabat

Bu unsur, İran'ın sıcak ve kuru bölgelerindeki çoğu şehrin sokaklarında kapalı alan şeklinde görünmektedir. Sabatlar, yaz veya kış aylarında hava koşullarını iyileştirmek için iyi bir yeteneğe sahipler. Yazın bu alanlar barınak ve gölge sağlayarak sert ısı koşullarını azaltabilirken, kışın yoldan geçenleri soğuktan veya yağmur ve kardan koruyabilmektedir (Şekil 2.12). Sabat'ın işlevlerinden biri, yoldan geçenler için gölge ve serin bir yer yaratmaktır. Yazın bu yapının üstü örtüldüğü için hava akımlarının oluşmasına neden oluyor ve bu da Sabat'ın içindeki havanın dışarıdan daha soğuk olmasına neden oluyor. Örtülü olması, Kışın Sabat'ın içindeki havayı dışarıdakinden daha sıcak yapar. Sabatlar, aynı zamanda yanlarındaki evlerin bütünlük ve sağlamlık kaynağıdır ve yapının baskısının yarattığı kuvvetlere karşı sağlam kalmalarına yardımcı olmaktadır (<https://fa.wikipedia.org/>).

Şekil 2.12. Abyaneh şehrinde bir sabat örneği (<https://tr.mehrnews.com/>)

Her toplumun kültürel, sosyal ve dini kökleri, o toplumun mimari yapısına yansımaktadır. İlk insan sığınağı olan ev, farklı toplumlardaki en büyük kültürel etkileri göstermektedir. Sosyokültürel ilişkiler geleneksel İran evlerinin fiziksel yapısı ve mekânsal konfigürasyonu üzerinde derin etkiler yaratmıştır (Doraj v.d. 2022, 401).

Sokakta herhangi bir iklim ve hava koşulunda geleneksel bir evden görülebilen ilk bölüm giriş alanıdır:

2.3.2. Giriş alanı

Giriş bölümü, ön giriş CELOHAN ya PİRNEŞİN (OTURMA SEKİSİ), SERDAR (KAPI BAŞI), KAPI, HAŞTİ (Antre), DALAN ya DEHLİZ (KORİDOR) unsurların tamamını veya bir kısmını içermektedir. Bu mekân, İran mimarisine ait içe dönüklük yapılarında evin dışındaki tek dekoratif unsurdur. Ayrıca evin ilk mekânsal, süslenmiş çeşitli formlara sahip olması bu mimari binanın (geçitle ilgili) dışa dönük tek unsurudur. Genellikle bu boşluk bina gövdesinden geri çekilerek ayrılır. Bu bölümün yapılma amacı, insanların eve bir anda girmesini engellemek ve hiyerarşiye saygı göstermektir. Çoğu durumda, binanın ve avlunun bir köşesine yerleştiriliyordu, böylece kapı açık bırakılsaydı bile evin içi ve hatta avlu görünmezdi ve dolayısıyla evin mahremiyetini ve aile üyeleri korunmuş oluyordu (Kharazmi Nezhad ve Hajizadeh Bastani 2012, 8).

2.3.2.1. Celohan ya Pirneşin (Oturma sekisi)

Girişte bir veya iki tarafta inşa edilmiş platformlar vardı. Yoldan geçenlerin yorgunluğunu atma, komşuların oturup sohbet etme, evdeki misafirleri ağırlama ve uğurlama yerleriydi (Yazar) (Şekil 2.13).

Şekil 2.13. Geleneksel İran evlerinin girişinde oturma sekiler (Nezhad ve Bastan 2012, 9)

2.3.2.2. Serdar (Kapı başı)

Evlerin Kapı başları, Kaçar evlerinin önemli unsurlarından biridir. Çünkü görsel güzellik açısından evin içinde ve dışında bir iletişim unsuru olarak görülmelerinin yanı sıra, her yapının kimliğinin ve mimarisinin değerinin tanınmasının da bir göstergesiydiler. Bu nedenle mimar her zaman bu kısmı en iyi şekilde tasarlamaya ve inşa etmeye çalışmıştır. Kapı başları genellikle kışın

yağmur ve kar yağmasını engelleyecek, yazın ise doğrudan güneş ışığı almasını engelleyecek şekilde yapılmaktaydı. İnsanlar girip çıkarken dini ayetlerin altından geçsinler diye genellikle Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle döşenir ve süslenirdi (Hoseini Nia v.d. 2020, 211) (Şekil 2.14).

Şekil 2.14. Geleneksel İran evinin kapı başlığı (<https://www.iranadecor.com/>)

2.3.2.3. Kapı

Genellikle ahşap ve çift askılıdır. İçlerine menteşe takılmazdı ve topukları üzerinde hareket ederlerdi. Kapıda çeşitli şekillerde metal çitçitlar ve iki tür kapı dövme tokmağı kurulurdu. Erkek veya kadın gelmesini ayırt etmek için, kadınlar için daha düşük sesli ve erkekler için kalın sesli olan dövme tokmağı seçilmektedir. Ayrıca Sağ tokmak kadınlar için, sol tokmak ise erkekler içindi çünkü kadınlar baş örtülerin sol elleriyle tutarlardı ve sağ elleri serbestti; Erkekler çoğu zaman eve elleri dolu döndüklerinden, sol elleri boş oluyordu (www.dadhotel.com).

2.3.2.4. Haşti (Antre)

HAŞTİ¹⁰lerin (isimleri gibi) genel planları sekizgen olmayabilir, bazen kare, dikdörtgen veya poligonal formları da vardı. Antrelerin büyüklüğü, ev sahibinin mâli kabiliyetine bağlıydı. Bu alan genellikle ana girişi, çatıya erişim yolu ve avluya giden koridoru içerir. Bu alanlar genellikle kısa bir çatıya ve kubbe şeklindeki çatıda küçük bir ışık deliğine sahiplerdi (<http://higgerdecor.com>) (Şekil 2.15).

¹⁰ HAŞT farsça'da 8 (sekiz) demektir.

Şekil 2.15. Geleneksel İran evinin antresi (<http://vaziri-semnani.ir/>)

2.3.2.5. Dalan ve Dehliz (Koridor)

Eski evlerde ise evlerin girişinde kapalı koridor şeklinde kapalı bir sokak görülüyordu. İşlevi ise, binanın iç ve dış kısımlarını birbirine bağlamak. Mahremiyeti korumak ve avlu ile evin doğrudan görülmesini engellemek için kıvrık bir koridor seçilmekteydi. Avluya giriş yolu için lineer bir form benimsenirse, genellikle ailenin herhangi bir özel faaliyetinin olmadığı bahçenin köşelerine ulaşırdı. Varsa kot farklılıkları bu koridor aracılığıyla çözülmektedir (Ghobadian 2020, 173) (Çelik Başok 2017, 73).

Şekil 2.16. Geleneksel İran evinin giriş koridoru (Doraj v.d. 2022, 404)

2.3.3. İran geleneksel konutlarında kamusal ve özel alanlar

İranlıların yaşam alanlarının mekan düzenlemesinde etken olan sosyal ve toplumsal değerler, kamusal ve özel alanların belirlenmesinde önem taşımaktadır. Geleneksel konut tasarımında iç-dış mekanların arasındaki mahremiyeti korumak için duvar, antre (haşti) ve koridor kullanılarak, iç mekana doğrudan girmesini engellenmiştir (Moazemi Goudarzi 2022, 2630).

Ayrıca, geleneksel İran evlerinin içe dönüklük özelliği, mekânsal organizasyonun kamusal, yarı kamusal veya yarı özel ve özel alanlardan oluşmasına neden olmuştur (Şekil 2.17):

- ✓ Kamusal alanlar: Bu alan daha çok aile bireyleri dışındaki misafirleri ağırlamak için kullanılmaktadır. Bu alan geniş olmakla birlikte ara boşluklar gibi başka alanları da içermektedir. Giriş alanı, dış (Biruni) Avlu, Havuz odası (Hözhane) ve Misafir odaları evin kamusal alanları olarak kabul edilmektedir.
- ✓ Yarı Kamusal veya Yarı Özel alanlar: Aile bireylerinin bir araya geldiği bu ortak alan sadece aile ve yakın arkadaşlar veya özel akrabalar tarafından kullanılabilir. Mahremiyet açısından tamamen "kapalı" olmasa bile diğer kamusal alanlar kadar herkese açık değildir. Oturma odaları, Eyvan, Mutfak vb. yarı kamusal alanları olarak kabul edilmektedir.
- ✓ Özel alanlar: Tamamen mahremiyet içinde olan bu alan, aile bireylerine ait kapalı alan olarak tanımlanmaktadır. Aile üyelerinin yatak odaları veya çalışma odaları özel alan olarak kabul edilmektedir (Shabani v.d. 2010, 285-296).

Şekil 2.17. Geleneksel İran konutlarında mahremiyet katmanları (Yazar)

Özel alanlar, farklı gündüz ve gece aktivitelerini, cinsi ilişkilerini ve aile üyelerinin mahremiyetini içerecek şekilde kullanılıyordu, kamusal alanlar ise çeşitli dini ve kültürel ritüeller ve farklı işlevsel durumlar için kullanılmaktaydı. Özel alanlar özel odalar için, Kamusal alanlar ise misafir ağırlamak için kullanılmaktaydı. Konaklama odaları, özel alanlardan mümkün oldukça uzağa ve ana girişin yakınına yerleştiriliyordu (Shabani v.d. 2011, 283)

3. İRAN KAÇAR DÖNEMİ GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ

3.1. Kaçar dönemi

1794'te Kaçar hanedanlığı'nın ortaya çıkmasının nedeni, kısmen ekonomik büyümeyi teşvik edemeyen yozlaşmış bir hükumetten kaynaklanan İran'da ekonomik durgunluğun başlamasıydı. Merkezi hükumetin kentsel gelişme politikaları, Osmanlı ve Rusya sınırlarına bitişik şehirlerin sur ve kapılarının restore edilmesi ve yeniden canlandırılması ile sınırlıydı (Karimi ve Boussauw 2018, 265).

Şiraz'daki Zend hanedanlığı'nın çöküşüyle birlikte oğuz Türklerinden geri kalan kaçarlar yönetime geçti. Kaçarlar, Safevi hanedanlığı'ndan beri kuzey İran'daki Gülistan bölgesinde bulunan Astarabad civarında yaşıyordu. Kaçar hanedanlığı'nın ilk kralı, başkenti Şiraz'dan Tahran'a taşıyan Ağa Muhammed Han idi. O dönemlerde Tahran, Safevi Devleti'nden kalma küçük bir köydü; fakat doğal ve bölgesel potansiyelinden dolayı geniş ve büyük bir başkent olma kapasitesine sahipti. Ağa Muhammed Han'dan sonra, Feth Ali Şah döneminde ülkede hüküm süren barış nedeniyle Tahran şehrinin kurucu unsurları önemli ölçüde büyüdü (Piroozfar 2005).

Tahran'ın başkent olarak seçilmesiyle siyaset, ekonomi ve sanat merkezi de Şiraz'dan Tahran'a taşınmış oldu ve yönetim önceliğini yeni başkentin gelişimine verdi. Başkentin Şiraz'dan Tahran'a taşınması 1785 yılında gerçekleşmiş ve bu olay Avrupa ve Batı dünyasındaki Sanayi Devrimi ile hemen hemen aynı zamana denk gelmişti. Bu gibi faktörler İran'ın eski dönemlerindeki gibi Batı ile etkileşiminin gelişimi adına gerekli ortamı hazırlamasına mâni oldu (Nejad Ebrahimi 2014, 41).

İran ve Rus Çarlığı arasında vuku bulan Otuz yıl savaşları ve İran'ın mağlubiyeti, İran'ın uyanmasına ve savaşta neden yenildikleri sorusunu kendisine yöneltmesine vesile oldu. Bu düşünce İranlıları derin düşünceye ve savaştaki mağlubiyetin cevaplardan birisi İran'ın yeni teknolojilerden ve bilimden bihaber olduğuydu; bunun üzerine ikinci Kaçar kralı Feth Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza, bir grup öğrenci ve sanatkârı Batı'ya öğrenim amaçlı gönderdi. Prens Abbas Mirza, İran'ın Rusya'yla savaşacak konuma gelmesinin Avrupa'dan öğrenileceklerle mümkün olduğunu kabul etmişti (Nejad Ebrahimi 2014, 41).

Tablo 3.1. MS 1500'den günümüze İran'ın yönetici hanedanları (Yazar)

1502-1735	• SAFAVİYAN • Hükümet Süresi: 233 yıl
1735-1750	• AFŞARİYAN • Hükümet Süresi: 15 yıl
1750-1794	• ZANDİYAN • Hükümet Süresi: 44 yıl
1794-1926	• KACAR • Hükümet Süresi: 132 yıl
1926-1979	• PEHLEVİ • Hükümet Süresi: 53 yıl
1979-Bugün	• İran İslam Cumhuriyeti • Hükümet Süresi: 44 yıl

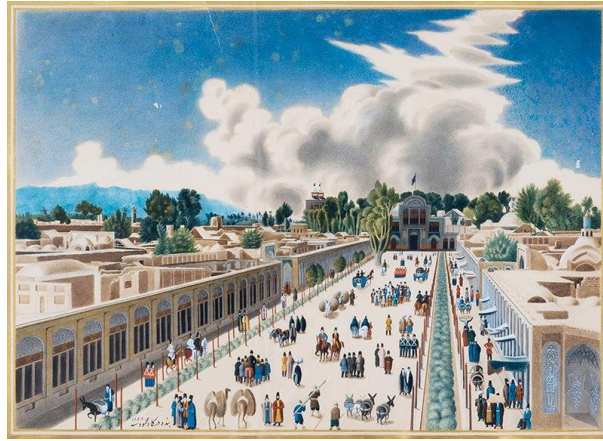
Tablo 3.2. MS 1794'ten 1926'ya kadar Kaçar hanedanının kralları (Yazar)

	AQA MUHEMMED HAN • Zandiyə hanedanının devrilmesi ve Kaçar hanedanının kurulması • Başkentini Şiraz'dan Tahran'a taşınması • Rusya'nın İran'a saldırısı
	FETHELİ ŞAH • Rusya ile Gülüstan ve Türkmençay antlaşmalarının sonuçlandırılması • Osmanlılarla Birinci Arzene Rum sözleşmesinin sonuçlandırılması
	MUHEMMED ŞAH • Osmanlılarla İkinci Arzene Rum sözleşmesinin sonuçlandırılması
	NASEREDDİN ŞAH • İran dışı seyahatlerin başlaması • Mimari ve şehir planlamasının öğelerindeki temel değişiklikler
	MUZAFEREDDİN ŞAH • Yurt dışı seyahatleri artması • Meşrûte ayaklanmasının başlangıcı
	MUHEMMED ALİ ŞAH • Meşrutiyetçiler tarafından yenildi ve İran'dan kaçtı
	AHMET ŞAH • Pehlevi hanedanının kurucusunun darbesi • Kaçar hanedanının sonu

Başkentin Şiraz'dan Tahran'a taşınması ve Kaçar yönetiminin yeni bir bağlamda değişimine rağmen erken Kaçar döneminde, özellikle de Ağa Muhammed Han döneminde belirgin bir mimari ve şehircilikten bahsetmek mümkün değildir; çünkü bu dönemde siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda bir istikrar henüz oluşmuş değildir. Kaçar dönemindeki mimari ve şehircilik, cami, pazar, şehir surları ve yönetim merkezi gibi kamu alanları özellikle Safevi dönemindekilerle benzerlik gösteriyordu. Pazar yerleri şehrin oluşumu ve gelişiminde kilit noktada duruyor ve siyaset, toplum, ekonomi ve eğitim açısından çeşitli roller üstleniyordu. Şehrin görüntüsü ve mimari unsurlarda temel değişiklikler Nasireddin Şah döneminde gerçekleşmişti. Bu dönemde Tahran'da modernleşme hareketleri başlamış ve Lalezar ve Bab-ı Hümayun gibi caddeler yönetim merkezinin kuzeyinde inşa edilmişti (Aynı kaynak). Şekil 3.2 de görüldüğü gibi, 1909 yılında, Tahran'daki Bab Homayoun caddesi Nasereddin Şah'ın emriyle genişletildi, asfaltlandı ve her iki tarafına dükkanlar yapıldı.

Şekil 3.1. Geç Kaçar döneminde Lalezar caddesi (<https://tr.pinterest.com/>)

Şekil 3.2. Tahran'daki Bab Homayoun caddesi'nden Mahmud Malek Al-Shaara'nın eseri (<https://fa.wikipedia.org/>)

Kaçar dönemini İran sanatında bir dönüşüm dönemi olarak tanımlayabiliriz. Avrupa sanayi devrimi ile aynı zamanda olan bu dönemde, bilim ve endüstri gelişimi ve Batı ile ilişkiler sonucunda yaşam tarzı, kültür ve sanat gibi alanlarda büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır. Kaçar hanedanının yükselmesiyle bu dönemin başlarında İran'da el sanatları gelişti. Çünkü o zamanlar Napolyon savaşları nedeniyle Avrupa sanayi ürünleri İran'a pek gelmiyordu. Bu yüzden İran kültürüne uygun eserler ve ürünlerin üretimi, Kaçar döneminde önemli ölçüde artmaya başladı. Avrupa'daki savaşların sona ermesiyle birlikte, Avrupa ürünleri büyük ölçüde İran'a gelmeye başladı ve ülkeyi etkiledi. Bu etkiler, yaşam tarzı, tarım ve insanların yemek kültürü, bilim ve eğitim sistemi, sanat, kentsel planlama ve mimarlık dahil olmak üzere pek çok alanda görülmektedir. Her ne kadar bu dönemin mimarisi İran'daki yeni siyasi ve sosyal koşullar nedeniyle değişmiş ve Avrupa ve Rusya mimarisinden etkilenmiş olsa bile, bu dönem ait formlar ve yapısal elemanların kökenleri Safevi ve Timur mimarisinde bulunabilir (Allahyarı 2020, 54). O zaman Avrupa ve Batı tarzından esinlenerek yapılan binalar kamusal yapılar ve kent alanlarından sonra Kaçar dönemi konutlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Kaçar dönemi İslam dinine dayalı olduğundan bu seintiler başta yadırganmıştır; daha sonra öncelikle saray mensupları ve zengin kesimler tarafından yapılmaya başlamıştır (Khiyabani 2016, 14).

Kaçar dönemi ortasında İran mimarisinde, kullanılan imar yöntemleri ve materyalini değiştirecek kadar ilham verici olan çok temel bir değişim gerçekleşmişti. O döneme değin İran mimarisinin evrimi oldukça yavaştı ve bir önceki dönemin devamı niteliğindediydi. Zira İran'ın başta Rusya ve İngiltere olmak üzere modern dünya ve Avrupa ile olan bağı kapanmıştı, ancak bu bağlantıların kurulmasıyla birlikte tasarım ve imar metotları, modernizm ve Batı dünyasına meyilliydi ve İran, mimarideki birkaç bin yıllık tarihi öncüllüğünü 1890'larda kaybetmiş ve marjinalleşmişti (Nejad Ebrahimi 2014, 41).

Genel olarak, 20. yüzyılın başlarında, modern kentsel yönetimin ilk işaretleri, daha önceki kentsel yönetim tarzlarının yerini aldı. Bu, 1921 yılında belediyelerin kurulmasıyla başlamıştır. Genellikle kuzey-güney yönünde olan içe dönük avlulu evlerin tarzı, dışa dönük evlere dönüştü (Karimi ve Boussauw 2018, 265).

Bahsedilen içeriklere göre, Kaçar dönemi mimarisin üç stil olarak sınıflandırabilmektedir:

1. **Geleneksel mimari stili** (Aqa Muhemmed Han saltanatından Muhemmed Şah saltanatının sonuna kadar, 1796-1848)

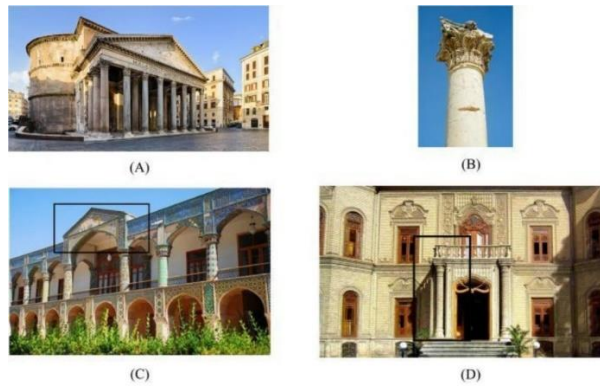
Bu stile dayanan yapılar, eski İran mimari özelliklerini izlemektedir. Kaçar döneminde yaygın görülen geleneksel mimari stilindeki yapıların bazılarında Orosi pencereler ve Havuz odaları gibi yenilikçi elemanlar da kullanılmıştır (Allahyari 2020, 54). Bu elemanların kullanımı kaçar döneminde yaygınlaşmıştır ve açıklamaları bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

2. Eklektik mimari stili

Eklektik mimari stili, Kaçar döneminin ortalarında, Batı tarzında sütunlar, eğimli çatılar, iki yönlü merdivenler ve saat kulesi gibi Batı mimari elemanların İran'a gelmesi ve geleneksel mimari tarzı ile birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu Batı mimari elemanları etkilerini önce kraliyet binaları, saraylar ve zengin kesime ait yapılarda, ardından kamu binalarında ve konut mimarisinde ve son olarak az miktarda dini yapıların süslemelerinde göstermişlerdir (Allahyari 2020, 56).

3. Batılı mimari stili (Nasereddin Şah saltanatından Kaçar döneminin sonuna kadar, 1848-1926)

Bu mimari tarzı, Kaçar dönemin sonunda İran'a gelen ve daha önce hiç kullanılmayan bir gurup Batılı yapıları ifade etmektedir. Yeni mimari unsurlar opera, istasyonlar, otel, sinema ve restoran gibi yapılarda baş gösteriyordu. Bu dönemde 'Kartpostal Mimarisi' diye tabir edilen popüler bir mimari tarz da ortaya çıkmıştı: Avrupa seyahatine çıkanlar, çektikleri fotoğrafları İran'a döndüklerinde mimarlara gösteriyor ve fotoğraftaki binaların benzerlerini inşa etmelerini talep ediyorlardı; ve böylece binaların yapım tarzı ve görünümü değişmeye başladı (Nejad Ebrahimi 2014, 41). "Qasr Yaqut (Yakut Köşku)", Tahran'da herhangi bir geleneksel İran mimarisini kullanmayan ilk binadır ve tamamen Batı modellerine göre inşa edilmiştir (Ghobadian 2007, 99) (Şekil 3.4).

Şekil 3.3. Kaçar dönemin Eklektik mimari stili (Allahyari 2020, 56)

Şekil 3.3de ‘(A) Panteon tapınağında kullanılan alınlık kısmı, (B) Korint bir sütün başlığı, (C) Yunan ve Roma alınlıklardan ilham alınan eleman Sardar Mofakham Evi İran’ın Bojnourd şehrinde, (D) Antik Yunan ve Roma sütunlardan ilham alınan Tahran Abgine müzesinin giriş sütunları’ görünmektedir.

Şekil 3.4. Tahran'daki Yakut köşku (<https://fa.wikipedia.org/>)

Tablo 3.3. Avrupa mimarisinin Kaçar döneminde yapılan binalardaki etkisi (Khiyabani 2016, 15)

PLAN	Dışa dönük planlar
	Balkon kullanımı
	Merdivenlerin orta aksa konumlandırılması
GÖRÜNÜŞ	- İran geleneksel mimarisi ve Avrupa Neo klasik mimarisinin karışımı - Avrupa Neo klasik mimarinin cephelerde taklit edilmesi
KESİT	- Dışa dönük planlar - Balkon kullanımı - Merdivenlerin orta aksa konumlandırılması - Eğimli çatı
MALZEME	- Çatı örtmek amacıyla kullanılan beyaz demir - Sütun ve korkuluklarda kullanılan dökme demir
BİNADA KULLANILAN MİMARİ ELEMANLAR	- Eğimli çatılar - Balkon - Yunan ve Roma tarzı sütun ve başlıkları - Korkuluklar - Yarım ay kemerler
SÜSLEME	- Bitki, İnsan ve hayvan motifleri - Roma ve Yunan tarzı geometrik çizimler - Heykellerin bina üzerine monte edilmesi

Kaçar dönemi mimarisi özellikleri altı başlıkta toplanmıştır:

- i. İran mimarisindeki tasarım ve işlevlerin bir bütün şeklinde yansıtılması
- ii. Desenlerin ve inşaat tekniklerinin daha özgürce kullanılması
- iii. Avrupa ve Batı'dan gelen kavramları içinde barındırmak
- iv. Kimliği olan eklektik bir mimari tarzını yansıtmak
- v. Geniş ve çeşitli bir şekilde renk kullanımı
- vi. Büyük hacimli binaların yapılması (Khiyabani 2016, 26).

Birçok yazar, Avrupa'nın yeni kaygıların girişi ve onların İran konut mimarisi geleneği üzerindeki etkilendirmesinin nedenlerini böyle beyan ettiler:

- Kaçar hanedanının olgunlaşmamış kültürü ve o dönemin ekonomik durgunluğu
- Avrupalı öğrencilerin İran'a dönüşü ve mimarlığın onlar tarafından uygulanması
- Yabancıların nüfuzu ve kültürlerini tanıştırmaları
- İran Avrupa bağlantılarını artırması
- Avrupa'ya birçok defa gitmek ve mimari ve sanat eserlerinin fotoğraflarını getirmek ve Avrupa ülkelerinin binalarını gören gezginler, formlarını modernliğin simgesi olarak buldular ve İran'a döndüklerinde o tarz binalar talep ettiler. İran'a Batılı binaların fotoğraflarını ve kartpostallarını getirdiler ve mimarlardan onlara benzer binalar inşa etmelerini istediler.
- Batı'nın önde gelen bilim, sanat ve teknolojisi karşısında geri kalmışlık duygusuna hissetmek
- Batılı yöntemlerin verimliliği
- Okullarda Batılı mühendis, mimar ve öğretmenlerin varlığı ve onların Batı şehir planlama yöntemlerini, mimari ve dekorasyon türlerini öğretmeleri (Upham Pope ve Ackerman 1981) (Ghobadian 2017).

Kaçar mimarisinin en önemli özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Dikey pencere ve renkli cam kullanımı (Orosi pencereler)
- Kırmızı ve bordo renkli fayansların kullanımı
- Londra çiçeği adı verilen motifinin fayanslarda kullanımı (Gole Landani)

- Saraylarda tavan etrafında kullanılan süslemeler
- Tahte Camşidde bulunan motiflerin binalarda kullanımı
- Binaların dış cephesinde Avrupa ve Batı motiflerinin kullanımı
- Girişlerde yapılan büyük ve yüksek verandalar
- Binaların merkezini vurgulamak adına yapılan kolon ve kolon başlıkları
- Yüksek ve heybetli bina yapımı
- Taş, demir ve çimento kullanımı. Bu dönemde baskın bir şekilde binalarda sarı ve turuncu renklerin kullanımı daha sonra Kaçar döneminin bir simgesi haline gelmiştir. (Khiyabani 2016, 34)

Kaçar dönemi mimarisinde konut özellikleri:

1. Binanın tam ortasına konumlanan veranda ve iki tarafında yapılan odalar
2. Dikdörtgen şeklinde tasarlanan planlar
3. Pencere yüzeylerinin yere kadar inerek geniş bir görüş açısı sağlanması
4. Bodrum katında yapılan alanlar ve tuğla süslemeleri
5. Bina içinde yer alan havuz odaları
6. İç mekanları serinletmek amacıyla yapılan rüzgar kuleleri
7. Girişlerde yapılan kolon ve kolon süslemeleri
8. Yüksekte yapılan Eyvanlar
9. Binanın tam ortasında yapılan ikiz merdivenler
10. Odaları birbirlerine bağlamak amacıyla yapılan üç kapılar
11. Alan çeşitliliği ve bir birine bağlanan alanlar
12. Eğimli çatılar (Kor 2019, 7)

3.2. İran'ın Kaçar dnemi konut mimarisi ve mekân özellikleri

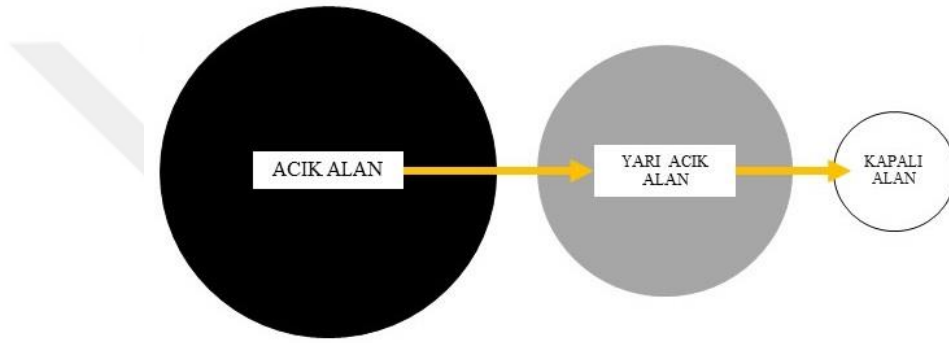
Açık¹¹ alanlar, çatıları olmayan ve etraf duvarlar ile tam olarak kapatılmamış alanlardır. **Yarı Açık**¹² alanlar, kapalı ve açık alanlar arasındaki sınırı oluşturan ve bu iki alan arasında bağlantı kuran

¹¹ Farsçada BAAZ ve İngilizcede OPEN söylenmektedir.

¹² Farsçada NİME BAAZ ve İngilizcede SEMİ-OPEN söylenmektedir.

alanlardır. **Kapalı**¹³ alanlar, tavan, zemin ve duvar gibi bileşenlerden oluşan bölümlerdir (Allahyari 2020, 80).

Mimari kurgu ve yapı formu üzerinde önemli etkisi olan kültür faktörü, İran'ın geleneksel konutlarının mekan organizasyonunda da yapısal izler bırakmıştır. Söz konusu yapılarda, içe dönük tasarım olgusunun, iklimsel ve çevresel özelliklerin yanı sıra, sosyal ve kültürel faktörlerden de etkilendiği söylenebilir (Moazemi Goudarzi 2022, 2632). Şekil 3.5de geleneksel İran konutlarında açıktan kapalıya mekanların hiyerarşisi görünmektedir.

Şekil 3.5. Geleneksel İran konutlarında açıktan kapalıya mekanların hiyerarşisi (Yazar)

Penceresiz dış duvarlar ve antre ile dışarıdan içeriye doğrudan görüşün engellenmesi, kullanıcı için sirkülasyon hiyerarşisi belirlemekle beraber, mekandaki güvenlik ve fiziksel-görsel mahremiyeti en üst düzeyde sağlamaktadır. Kamusal alanlardan özel alanlara sirkülasyon hiyerarşisi, ailenin sosyal, ekonomik ve yaşam düzeyine göre çeşitli büyüklükte konutlarda dikkate alınmıştır (Soflaei v.d. 2017, 329-345). Hiyerarşi, konutun kamusal ve özel bölümleri arasında mahremiyet ve ilişki kurumadaki rolü nedeniyle, konut tasarımındaki sosyal faktörlerden biri olarak kabul edilir. Bu faktör, iç ve dış olmak üzere iki düzeyde tanımlanabilir. Dış hiyerarşi, evin iç bölümlerinin diğer dış ilişkilerini kapsarken, iç hiyerarşi, evin iç mekanlarının birbirleriyle olan ilişkisini vurgulamaktadır (Moazemi Goudarzi 2022, 2632). Şekil 3.6da görüldüğü gibi 1 numara konutun giriş kapısı, 2 numara konutun Giriş alanı ve 3 numara bahçedir. 1, 2, ve 3 numaralar Kamusal alanlar, 4 numara, Eyvan olarak yarı özel alan ve ondan sonrası Özel alanlar arasında yer almaktadır. Bu mevcut hiyerarşiyle kapı girişinde özel mekanların görülmesi engellenmiştir (Şekil 3.7).

¹³ Farsçada BASTEH ve İngilizcede CLOSE söylenmektedir.

Şekil 3.6. Tebrizin Heidarzadeh evinin giriş hiyerarşisi (Moazemi Goudarzi 2022, 2633)

Gündüz ve gece bölümlerini ayırmak ve mekânı avlu kullanarak yönetme eğilimi, maksimum gizlilik ve mahremiyete vurgu yapan mekansal özelliklerdir. Böylece sadece iç boşluk mekanları yabancı görüşlerden uzak tutmakla kalmayıp, aynı zamanda aile bölgelerini de (ebeveynler ve çocuklar, kadın ve erkek) birbirinden ayırmaktadır (Farshchi v.d. 2016, 188).

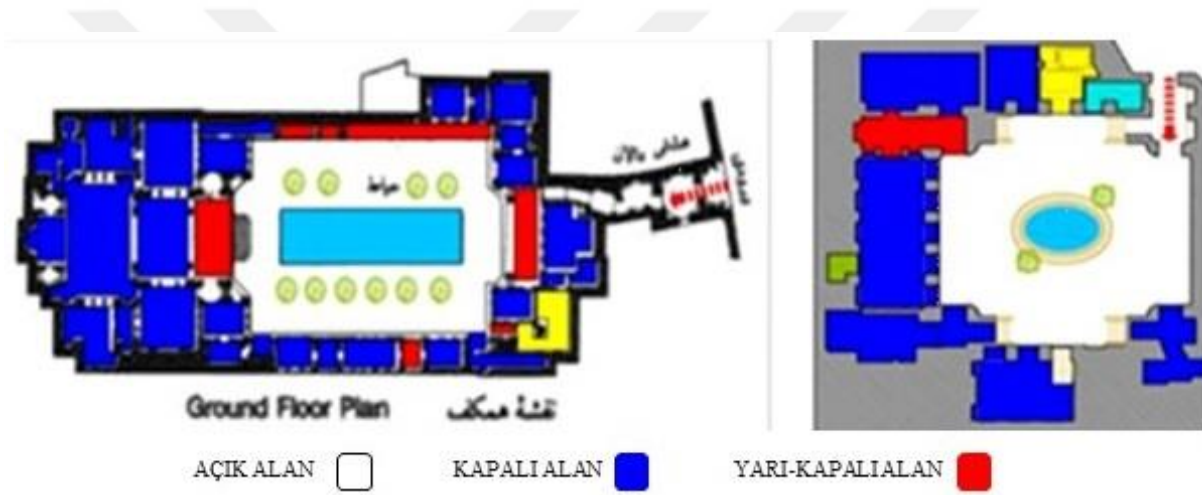
Şekil 3.7. Geleneksel Tebriz evlerinin avlularına dışarıdan giriş hiyerarşisi: Kapı, Antre ve Koridor (Moazemi Goudarzi 2022, 2633)

Her coğrafi bölgede geleneksel kültür, iklim ve sanatın birleşimi ile geleneksel İran mimarisinin en önemli mimari mekanlarından biri olarak kabul edilen geleneksel İran konutları, özel bir görünüme, farklı parçalara ve mekânsal öğelere sahiptir. Ancak genel olarak, geleneksel İran konutlarının evrimi tarih boyunca pek değişmemiştir, dolayısıyla özel bir yapısal düzeni vardır (Monreal 2011, 12-21). İklimsel ve kültürel koşullar, yerel malzemeler ve diğer etkileyen faktörler nedeniyle, geleneksel İran konutlarının mekanları ve bileşenleri farklı coğrafi bölgelerde çeşitlilik göstermektedir. Ancak genel olarak, İran'ın farklı bölgelerindeki geleneksel konutlarının ana bileşenleri aynıdır ve daha az değişikliğe sahiptir (Memarian ve Sadoughi 2011, 6350-6363).

Kaçar döneminde İran'ın geleneksel konutlarındaki alanlar üç kategoriye ayrılabilir:

- 1) AÇIK ALANLAR
- 2) YARI AÇIK veya YARI KAPALI ALANLAR
- 3) KAPALI ALANLAR

Önemli olan nokta, bazı mekanların belli bir iklimde bulundukları için var olmaları, yani başka bir iklimdeki aynı mekânın kullanılmaması nedeniyle geleneksel bir konutun parçası olmasıdır (Yazar). Şekil 3.8de, Şiraz şehrin Salehi ve Kaşan şehrin Boroucerdi ha konutlarında, Mavi alanlar, Kapalı, Kırmızı alanlar Yarı Kapalı ve Beyaz alanlar Açık alanları göstermektedir.

Şekil 3.8. Açık, Kapalı ve Yarı-kapalı alanlar (Parvardinezhad v.d. 190)

Tarihsel kanıtlar, farklı iklim özelliklerine rağmen açık, yarı açık ve kapalı mekansal yapının tüm bölgelerde tekrarlandığını göstermektedir. Bu şekil çeşitliliği, doğanın farklı açılardan ve mesafelerden duysal olarak algılanmasına ve yeni anlamlar yaratılmasına neden olan günlük aktiviteleri gerçekleştirmek için farklı yeteneklere sahip platformlar oluşturmaktadır. Evlerde açık, yarı açık ve kapalı alan tanımlanarak kapı ve pencerelerin orta avluya bakması hem güvenlik hem de çeşitli aktiviteler için uygun bir platform haline getirilmiştir (Parvardinezhad v.d. 2021, 190).

3.2.1. İran Kaçar dönemi konutların Açık mekanları

Önceden söylenmiş gibi, Açık olan alanlar, çatıları olmayan ve etraf duvarlar ile tam olarak kapatılmamış alanlardır. Bu alanlar, Merkezi Avlu ve Çatıyı içerir:

3.2.1.1. Avlu

Tüm evler kapalı, açık ve yarı açık olmak üzere üç ayrı ve farklı mekansal birimden oluşuyordu. Tüm alanlar genellikle doğrudan veya dolaylı olarak avluya bağlanmaktaydı (Doraj v.d. 2022, 417).

Avlu ortada bulunan açık bir mekandır ve etrafında ona açılan alanlar vardır. Etrafındaki bileşenleri birbirine bağlayan en önemli mekandır ve konutun diğer bölümlerine doğal ışığın ulaşılmasını sağlar (Kor 2019, 53)

HAYAT (Avlu) kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir ve açık (bazı özel durumlarda kapalı ya da yarı kapalı) mekân olarak tanımlanmaktadır (Parvardinezhad v.d. 2021, 193).

Brian Edwards'a göre avlulu konutlar, dünyanın farklı yerlerindeki en eski yerli kalıplardan biridir. Ona göre avlulu konutlar binlerce yıl öncesine Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır (Edwards v.d. 2006).

İran'da avlu, doğal unsurları (su, toprak, ışık vs.) yerleştirmenin yanı sıra uyum, orantı, organizasyon yaratan "Miyansara" olarak da adlandırılan konutların mimarisinin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Avluda genellikle birkaç ağaç ve küçük bir süs havuzu vardır. Bu açık alan genellikle gölgelidir, bu nedenle ev için daha serin bir mikro iklim sağlar. Tüm yaşam alanları bu serin alana açılmaktadır (Nikeghbali 2017, 202). Avlular yazın sıcaklığında gölgelik bir alan sağlayacak kadar dar, kışın ise güneş ışıını alacak kadar genişler. Avlu, özellikle konut mimarisinde yapıların gelişmesinde ve düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca avlunun belli bir geometriye sahip olması cephede iyi şekiller oluşturmaya ve binayı doğru bölmeye olanak sağlamaktadır. Avluların yönü ya iklim yönüne göre, ya şekil açısına göre, ya sokak ve giriş yollarının konumuna göre ya da Kible ve Kâbe yönüne göre yapılmaktadır. Böylece yazın günlerinde en fazla gölgeye, kışın ise en fazla ışık ve sığa sahip olan bir yapı oluşturabilmiştir. Belirli bir yol ağı düzenine sahip olmayan eski şehirlerde, avluların yönü, gün ışığının binalar üzerindeki adil dağılımı gözetilerek planlanıyordu. (Shokouhian v.d. 2007, 969-973)

Bir organizma ve ekosistem olarak, avlu nesnelerden oluşmaktadır; bu nesneler iki ana kategoriye ayrılabilir:

Birinci kategori: Toprak, gökyüzü, su ve bitkileri içeren DOĞAL nesneler.

İkinci kategori: Binaların ve konutların el yapımı gövdeleri ile mimari ve inşaat malzemeleri. (Aynı kaynak)

3.4 tablosunda İran konutlarının uyumunda avlunun rolünü göstermektedir:

Tablo 3.4. İran konutlarının bütünlüğünde avlunun rolları (Memarian v.d. 2006)

Sosyal ve kültürel rol	Mahremiyet	İçedönüklük yoluyla aile üyelerini dışarıdan gelen davetsiz misafirlerden korumaktadır.
	Kutlamalar ve Törenler	Evin merkezinde olması nedeniyle böyle bir alana dönüşebilme özelliği vardır.
	Mekansal Kutsallık	Doğa ile uyumlu bağlantılı.
	Güvenlik	İçe dönük nedeniyle.
İklimsel ve çevresel rol	Aydınlatma	Çevreleyen alanlar arasında bir ışık kaynağı olarak tanımlanır.
	Rahatsız edici rüzgarları önlemek	İçe dönüklük ve dışarıdaki açık alanlara sırtını dönmesi nedeniyle.
	Gölgeler Oluşturmak	Kapalı ve yüksek duvarlar sayesinde gölge ile serin bir atmosfer yaratmaktadır.
Fiziksel ve yapısal rol	Mekansal İletişimcisi	Ortada olan alan olarak diğer yapay mekanlara bağlantılı olması.
	Esneklik	Zamanötesi ve mekansal bir unsur olarak çoklu role sahip olması.
	Mekansal Hiyerarşi	Tanımlanmış seviyeler ve ilişkiler kurmak ve mekanların mahremiyetini korumaktadır.
	Eksen Bölünmesi	Ana mekanların eksen doğrultusunda organizasyonu ve mekansal çeşitlilik yaratması.

İran'ın sıcak bölgelerinde, zeminin ısı kapasitesini kullanmak ve ayrıca duvarların gölgesini artırmak için avlular zemine gömülürdü. Bu tür avlulara "ÇUKURLU BAHÇE (Godal Bağçe) " adı verilmektedir (Iranmanesh 2020, 6) (Şekil 3.9).

Bu tür Avluların birkaç avantajı vardı:

- ✓ Kemerlerden veya yer altı su depolarından, Su çıkarılmasını veya oluklardan doğal suyun avluya gelmesi daha kolay oluyordu.
- ✓ Kaldırılan toprak, inşaat için ve kerpiç yapmak için kullanılabilirdi.

- ✓ Toprağın ısı kapasitesi, dış ve iç sıcaklıklar arasındaki farkı en aza indirebiliyordu.
- ✓ Binanın depreme karşı direncini arttırıyordu (Ghobadian 2020).

Şekil 3.9. Kaşan şehrinde geleneksel bir konutun çukurlu avlusu (Iranmanesh,2020, 6)

Geçmişte, avlu sayısı sakinlerin mâli durumuna bağlıydı ve birden altıya kadar değişmekteydi (Ghobadian 2020). Ancak ek avlular, iklimsel fayda sağlamanın yanı sıra başka işlevler de görüyordu; Örneğin varlıklı ailelerin evinde, girişin hemen yanında misafirlerin atlarını bağlayıp binaya girebilecekleri bir at bahçesi vardı. Ya mesela, özel bir açık alanda portakal ve mandalina yetiştirmek ve dört mevsim yaprak dökmeyen ağaçların manzarasının tadını çıkarmak için bir avlu vardı (Memarian v.d. 2006).

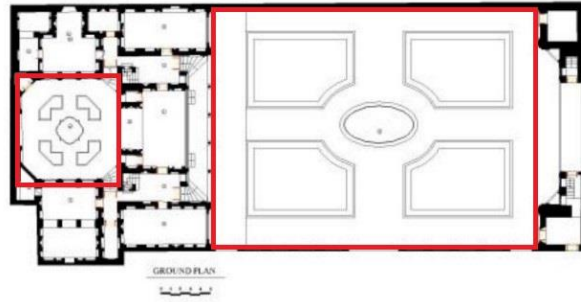
İran konutlarında iki tür avlu vardı: DIŞ avlu ve İÇ avlu.

- DIŞ (BİRÜNİ) AVLU, konutun büyük avlusu olarak evin dışına bağlanan ve misafir kabul alanı olarak hizmet veren bir parçasıydı (Diba ve Dehbashi 2004). Dış avlu, ziyaretçiler ve özel olmayan kişiler için evin tek girişiydi. Dış avlular, iç avluya göre daha geniş ve zarif bir tasarıma sahipti. Şahneşin odasına, Havuz Odasına ve Eyvan'a dış avludan erişilebilirdi (Kordhaghi v.d. 2022, 8).

- İÇ (ANDARUN) AVLU, aile üyeleri için tasarlanmış ve mahremiyet sağlanmak içindi. (Diba ve Dehbashi 2004). Bu avlunun dört tarafı binalarla çevriliydi. Kışlık, yazlık odalara, mutfığa ve diğer mahrem kısımlara bu avludan girilirdi (Kordhaghi v.d. 2022, 8).

Her iki avlu tipini de her iklimde görmek mümkündü, ancak soğuk bölgelerde avluların boyutları daha küçüktü. Genel olarak konutların tüm mekanları bu avlularla doğrudan bağlantılıydı ve bu alan aslında bir birikim ve dağıtım unsuru olarak evlerin yaşamının kalbi ve merkezi sayılmaktaydı (Diba ve Dehbashi 2004).

ANDARUN kelimesinin "içeride" anlamına gelir ve çoğunlukla aile ve kadınların olan yerini belirtmektedir. Halbu ki misafir kabul salonunun dış kısmında ise kadın ziyaretçi alma olasılığı daha yüksekti. BİRUNİ ise "dış" anlamına gelir ve ana girişin yakınında bulunan yerleri ifade etmektedir (Shabani v.d. 2011, 282). Şekil 3.10da olan küçük avlu, İç ve büyük olan avlu Dış avludur.

Şekil 3.10. Tebriz şehrinde Behnam evin dış ve iç avluları (Eiraji ve Akbari Namdar 2011)

3.2.1.2. Çatı

İran mimarisinde çatı, konutların bir parçasıydı ve karmaşık ve güzel hacimlerin yanı sıra avlu olarak da kullanılmaktaydı. Bu mekân daha çok **sıcak ve nemli iklime sahip şehirlerde** kullanılmış ve yerel olarak "Boon" adı verilmiştir. Çatının çevresini bir ila bir buçuk metre yüksekliğe kadar yükselterek çatıda bir tür avlu oluşturarak yaz gecelerinde uyumak için kullanabiliyorlardı (Soltanzadeh 2017). Bu alanın kenarlarında, avlu ve çevreden manzarayı kapatmak ve hava sirkülasyonu sağlayan yarı saydam duvarlar oluşturmak için örgü çitlerin kullanılması yaygındı (Şekil 3.11). Bina gibi çitlerin malzemeleri de saman, kil veya kerpiçten yapılıyordu. Çitlerin kenarları belli bir yüksekliğe sahipti, orada birisinin oturup oturmadığı görülmeyecek ve sadece alt katlardan ayakta durarak görülebilecek şekilde yapılmaktaydı (Shabani v.d. 2011, 284).

Şekil 3.11. İran'ın sıcak ve nemli bölgelerinde çatı kullanımı (<https://www.jabama.com/>)

3.2.2. İran Kaçar dönemi konutların Yarı açık mekanları

3.2.2.1. Eyvan

Eyvan, genellikle binanın ana cephesinde yükseklikte inşa edilen ve daha fazla rüzgâr alabilen sınırlı bir alandır. Ayrıca bina ana gövdesi önünde bir tabaka halinde olup direk güneş ışığının binaya girmesini engeller ve bir örtü gibi gölge ve serinlik alanı oluşturmaktadır (Eiraji ve Akbari Namdar 2011, 557) (Şekil 3.12).

Şekil 3.12. Serin gölgeli eyvanlar (Eiraji ve Akbari Namdar 2011, 557)

Genellikle yapının ortasında yer alan ve avluya açılan, üç tarafı kapalı tonozlu bir mekandır. Genel olarak sundurmanın asıl görevi yapının ana cephesi önünde derinlik oluşturmaktır. Bu, görsel değerler oluşturma yanı sıra yağmur ve yoğun güneşe karşı koruyucu bir rol oynamasını sağlar. Avlunun açık alanı ile konutun kapalı alanlarının iletişimde kullanılan bu yarı açık alan, sakinlerin dinlenmesi, yemek yemesi ve bir araya gelmesi için kullanılmaktadır (Doraj v.d. 2022, 405). Eyvan, avlunun yanındaki büyük kenarda eksenleri üzerinde yer alır, Tanabi veya Şahneşin ile (3.2.3.3de açıklanmış) avlunun bağlantısını kuran ve genellikle kolonları olan alandır (Şekil 3.13). Konutlarda cephelerin tam merkezinde yerleşmektedirler ve yaz aylarında misafirlerin ağırlandığı ve törenlerin yapıldığı bir alandır (Kor 2019, 69).

Şekil 3.13. Geleneksel bir Kaçar konutunun eyvanı (Doraj v.d. 2019, 405)

3.2.2.2. Revak

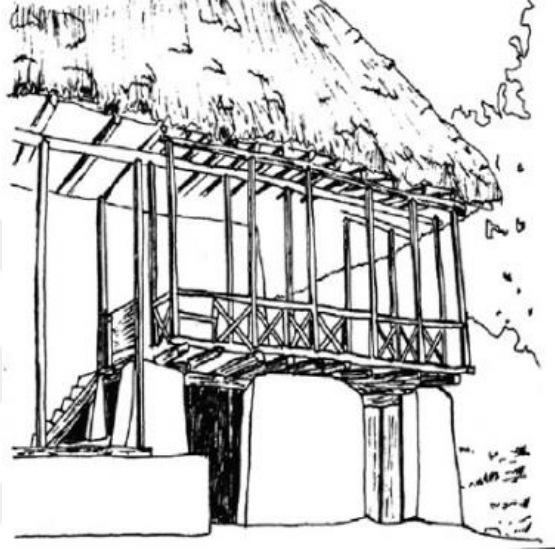
Bir tarafı bir sıra sütunla avluya bakan, üç tarafı kapalı olan dar bir koridor şeklindeki eyvana “REVAK” denir. Çatılı olduğu için insanları güneş ışığından, kar ve yağmurla temastan korur. İran'ın kuzey bölgelerinde "Gholamgard" olarak da adlandırılır (Yazar) (Şekil 3.14).

Şekil 3.14. Şiraz şehrinde Manteghi Nezhad evinin revağı (<https://www.eligasht.com>)

3.2.2.3. Talar

Ilıman ve nemli iklime sahip olan İran'ın kuzey bölgelerinde, ikinci veya üçüncü kattaki eyvana (ki giriş eyvandan birkaç basamak daha yüksekte yer alır) Talar denir. Genellikle depo (kırsal evlerde, Tavla) bu alanın altına yerleşmektedir (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 139) (Şekil 3.15).

Şekil 3.15. İran'ın kuzeyinde olan bir evin taları (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 139)

3.2.2.4. Tarami

İran'ın sıcak ve nemli bir iklime sahip olan güney bölgelerinde deniz melteminden yararlanmak için tarami kullanımı popülerdir. Tarami, bir tarafı açık, bazen çatılı, bazen de çatısız, mevsimlik geçici oturma odası, koridor ve birkaç mekânı birbirine bağlayan bir alandır. Tarami'nin boyutu konutun ihtiyaçlarına ve boyutlarına göre değişmekte olup minimum genişliği çift yönlü veya dairesel merdiven genişliğine eşittir. Bu boyut, bir odanın genişliğinden veya uzunluğundan, birkaç odaya ve hatta bir konutun uzunluğuna ve genişliğine kadar değişmektedir. Tarami farklı şekillerde yapılmaktadır; onların en basiti kareye yakın bir dikdörtgen (Şekil 3.16) veya genellikle çok uzun bir dikdörtgendir. Bu basit şekiller dik, L şeklinde veya U şeklinde birleştirilmekteydiler. Taramilerin çoğunun çatısı vardır ve avluyla ve konutun dışıyla görsel bir bağlantısı olmaktadır. Bu alan sürekli meltem ve serin havaya maruz kalır ve binanın diğer bölümlerine göre daha serin olmakta; ayrıca istenilen rüzgârın bina boşluklarına girmesine neden olmaktadır (Takapoomanesh ve Shahin 2006, 134).

Şekil 3.16. Buşehr şehrinde bir evin köşesinde bağımsız yarı açık tarami alanı
(Takapoomanesh ve Shahin 2006, 134)

3.2.2.5. Faken

İran'ın ılıman ve nemli iklime sahip olan kuzey bölgelerinde, çatının sundurmanın tabanına kadar uzatılmasıyla oluşturulan, binanın yan veya arka tarafında bulunan yarı kapalı eyvana “FAKEN” veya yerel ismi olarak “FAKUN” denir. Bu trapez veya üçgen alan, yiyecek depolamak veya yemek pişirmek için kullanılmaktadır. Geleneksel kırsal yapıların çoğunda kullanılan bu mimari öge, sonbahar ve kış rüzgarlarına bakan cephede servis alanı olarak inşa edilmiş olup, yağmurun binanın ana duvarlarına girmesini engellemektedir. Ayrıca açılır penceresi bulunmadığından soğukun, sıcaklığın ve yağmurun girişini engellerken, hâkim rüzgarlara karşı binanın ısı alışverişini, ışığın ve istenmeyen ısının girişini de engeller ve dolayısıyla, binanın duvarları ısıtılmaktadır (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 139). 3.17 şeklinde, Faken resmin sol tarafında yer almaktadır.

Şekil 3.17. Faken (<https://www.iribnews.ir/>)

3.2.2.6. Şanasil

Sıcak ve nemli bir iklime sahip olan İran'ın güney bölgelerinde bu mimari unsurun kullanımı yaygındır (Yazar). Şanasil, binanın dış duvarına bağlanan şerit balkon şeklinde, etrafı korkuluklu ve ahşap çatılı, yarı açık bir alandır (Şekil 3.18) ve birkaç önemli işlevi vardır:

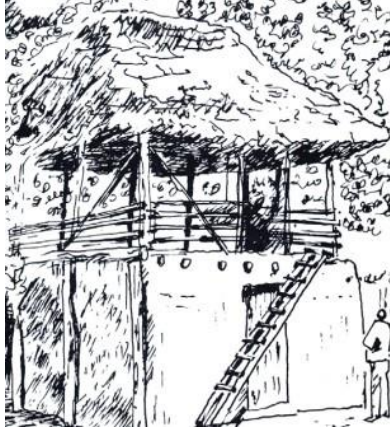
- Kapalı mekânın önüne yerleştirilerek direkt güneş ışığından korur ve gölge oluşturarak o duvarın sıcaklığını düşürür.
- Esintinin tadını çıkarabilmek için bir yerdir.
- Fars Körfezi'nin güzel manzarasının tadını çıkarabilmek için bir alandır.
- İç Şanasiller ki üst katların bir veya birkaç cephesinde avluya bakan yönde inşa edilir aynı zamanda farklı mekanların da ara yüzü sayılmaktadır (Takapoomanesh ve Shahin 2006, 134).

Şekil 3.18. Buşehr şehrinde bir evin dış cephesinde olan bir şanasil (Takapoomanesh ve Shahin 2006, 134)

3.2.2.7. Kütam

Kütam yalnızca İran'ın ılıman ve nemli iklime sahip kuzey bölgelerinde kullanılmaktadır. Bu yarı açık alan genellikle konutların avlularında, üç buçuk ila üç buçuk metre ölçülerinde, zemin seviyesinden bir buçuk ila iki metre yükseklikte, ahşap kulplu, uyumaya, oturma ve meltemden faydalanmak (üst katında) ve büyükbaş hayvan ve kümes hayvanı besleme veya depolama (alt katta) için inşa edilmektedir. Dört tarafı açık olan bu alanın etrafı ahşap korkulukla çevrili olup ve piramidal çatıya sahiptir (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 140) (Şekil 3.19).

Şekil 3.19. Kütam (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 140)

3.2.2.8. Mahtabi

Mahtabi, avlu seviyesinin üzerinde yer alan, çatısı olmayan bir alandır; bu alanın duvarları cephe olup çatısı kaldırılmış bir eyvan gibidir; yani üç yönden kapalı olup avluya bakan tek yönde açıktır (Şekil 3.20). Konumuna bağlı olarak çevre duvarların kendisine uygun gölge düşürdüğü saatlerde kullanılır. İlkbahar ve sonbaharda günün her saatinde, yazın ise geceleri ve genellikle geceleri dinlenmek ve uyumak için kullanabilmektedir (Pirnia 2011).

Şekil 3.20. Dezful şehrinde Tizno evinin mahtabisi (<https://www.kojaro.com/>)

3.2.2.9. Kanduc

İran'ın ılıman ve nemli iklime sahip kuzey bölgelerinde bulunan, Şeker kallesi gibi çatılı yarı açık bir alandır (Şekil 3.21). Bu alanın boyutları Kütam'dan biraz daha büyüktür ve eğimli çatısının altındaki önemli alan, tahıl ve pirinci depolamak için kullanılmaktadır (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 140)

Şekil 3.21. Kanduc (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 140)

3.2.3. İran Kaçar dönemi konutların Kapalı mekânları

3.2.3.1. Giriş alanı

Giriş alanı ve onun alt kümeleri (antre ve koridor), geleneksel bir evin ilk kapalı mekanları olarak kabul edilmektedir ki bölüm 2.3.2 (Giriş Alanı)’de ayrıntılı olarak tartışılmıştır (Yazar). Mahremiyet talebinin konutların giriş şekli üzerinde de mekansal etkisi oldu. Kamusal alan ile özel alan arasındaki bağlantı noktası olan ve konutun içi ile dışı arasında filtre görevi gören giriş alanı, uzun ve kapalı koridorlarla tasarlandı (Oliver 1997).

3.2.3.2. Odalar

Odalar geleneksel bir konutun ana ve en kapalı mekanlarıdır. Geleneksel İran konutlarının mimarisinde bu mekanlar iki kapılı, üç kapılı (bir kapı ve iki pencere), beş kapılı, Orosi pencereli oda vb. şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Şekil 3.22de, soldaki fotoğraf Beş Kapılı ve sağdaki fotoğraf Üç Kapalı odalara aittir. Ailenin oturma odası veya yatak odası olarak kullanılan iki kapılı odalar, genellikle batı ve doğu cephelerinde veya konutun ana ve önemli akslarının her iki yanında konumlandırılır. Ancak konutun önemli odaları arasında yer alan üç kapılı ve beş kapılı odalar iki ana aksta yer almaktadır; Küçük geleneksel konutlarda ise (ki ŞAHNEŞİN odaları yoktur) misafir odası olarak kullanılır (Doraj v.d. 2022, 412).

Şekil 3.22. ÜÇ kapılı ve BEŞ kapılı odalar (<https://www.kojaro.com/>)

3.2.3.3. Şahneşin odası

Evin önemli ve resmi bir mekânı, misafir ağırlama alanı olarak kullanılan, beş kapılı (Şekil 3.23), hatta bazı durumlarda yedi kapılı odaya “ŞAHNEŞİN¹⁴ ODASI” denir. Bu büyük ve görkemli konuk odası, Eyvan’a bağlıysa TANABİ adına değişilmektedir (Ghobadian 2020). Bu odalarda da Orosi pencereleri kullanıldığı için OROSİ odaları da denilmektedir. ŞAHNEŞİN odası veya TANABİ genellikle ana aksta yer alır ve eski konutların en değerli ve özgün mekanı olarak kabul edilmektedir. İhtişamlı süslemeler, alçı işlemeli motifler, duvar resimleri, orosi pencereler, çeşitli formlarla yapılan duvar şömineleri ve duvarların içindeki raflar ve nişler bu mekânın özelliklerinden sayılmaktadır (Doraj v.d. 2020, 412). Bu misafir odalarında aynalar abartılı bir biçimde kullanılsaydı onlara “AYNALI SARAYI” derlerdi. Bir veya ikiden fazla avlusu olan evlerde daha fazla misafir odası da bulunabilmekteydi (Kharazmi Nezhad ve Hajizadeh Bastani 2012, 9). Ayrıca çoğu durumda, tüm iklimlerde Şahneşin odasının tavanının yüksekliği Kaçar konutlarının diğer bölümlerine göre daha yüksektir (Kordhaghi v.d. 2022, 8). Şahneşinlerde misafir ağırlamak dışında dini törenlerin yapıldığı mekandır. Avluya en iyi görebilecek ve iletişim sağlayacak yerlerde bulunmaktadır (Kor 2019, 55).

¹⁴ ŞAHNEŞİN, Farsça bir kelime ve KRAL OTURAN BİR ODASının anlamına geliyor.

Şekil 3.23. Şirazda Fűrüg Al-Molk evinin beş kapılı şahneşin odası (<https://www.kojaro.com/>)

3.2.3.4. Küpe odaları

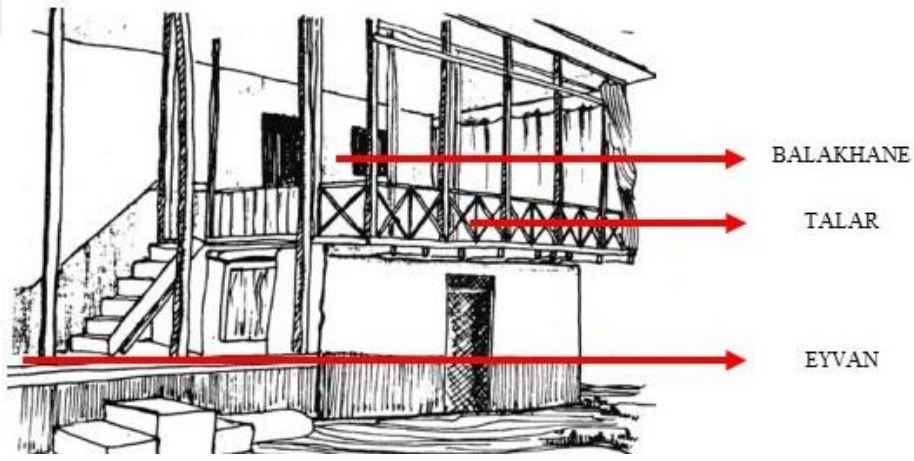
İslam'ın geleneksel mimariye etkilerinden biri de kadın ve erkek misafir kabul odalarının ayrılmasıdır (Kharazmi Nezhad ve Hajizadeh Bastani 2012, 9). **KÜPE odaları, Şahneşin odasının sağ ve sol taraflarında bulunan iki odayı ifade etmektedir.** Kaçar döneminde kadın ve erkek misafirlerin aynı anda kabul edildiği dönemde, erkekler Şahneşin odasında, kadınlar ise Küpe odalarında otururdu. Bu odalar genellikle Şahneşin odasıyla aynı katta yer alır ve erkek kabul odasından bir kapıyla ayrılırdı ancak daha büyük ve lüks konutlarda Küpe odaları Şahneşin odasının üzerinde bir katta yerleştirilirdi (Kordhaghi v.d. 2022, 9) (Şekil 3.24).

Şekil 3.24. Esfahan şehrinde Molabaşı evinin küpe odaları (<https://www.eramblog.com/>)

3.2.3.5. Bala hane odası

Daha önceki açıklamalarda da belirtildiği gibi konutun ana eyvanının arkasında yer alan misafir odasına Tanabi adı verilmiştir. İran'ın ılıman ve nemli bir iklime sahip kuzey bölgelerinde eyvan'ın üstüne de Talar yer almaktaydı. Talar'ın arkasında bulunan ve genellikle misafir ağırlamak için kullanılan odaya BALA HANE adı verildi (Şekil 3.25). Bu iklimde, mimarinin oluşumunda havalandırma ve hava akışı önemli bir rol oynadığından, Talar önünde yer alan Bala Hane, havalandırma, hava akışı, manzara ve konfor açısından en iyi oda sayılmaktadır. Öte yandan eyvandan ayrı bir girişi olduğundan misafire tahsis edilmiştir (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 139).

Şekil 3.25. Bala Hane odanın konumu (Gorji Mahlabani ve Daneshvar 2010, 139)

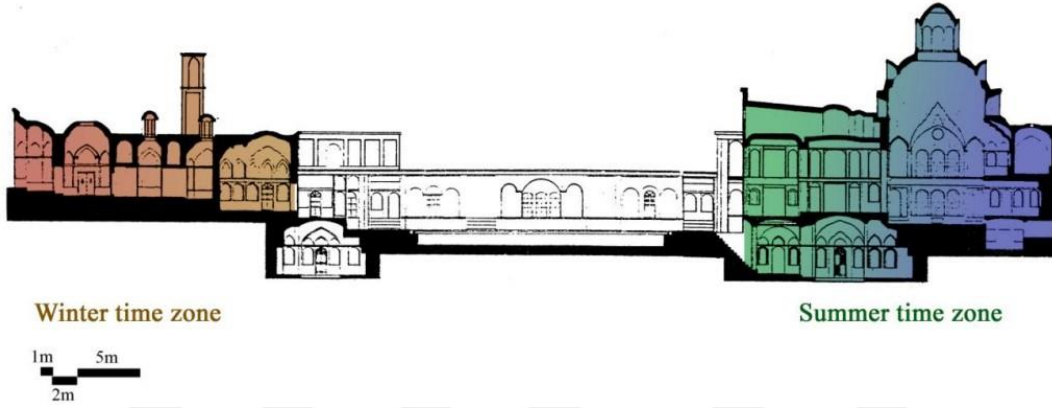
3.2.3.6. Yazlık ve Kışlık odaları

İklimin İran konutlarının mekansal düzenlemesi üzerinde büyük etkisi oldu. Konutların genel şeklini etkilemesinin yanı sıra evin farklı bölümleri arasında mevsimsel hareketlere de neden olabildi (Beazly ve Harverson 1982).

Göçebelerin kullandığı daha ilkel konutlarda mevsimlik göç, sıcak bir bölgeden soğuk bir bölgeye veya tam tersi, uzun mesafeli bir ikamet değişikliği şeklinde gerçekleştirilmektedir. Konutta mevsimsel hareket, İran'da ve bazı komşu Arap ülkelerinde ev yaşamının özelliklerinden biridir. Avlulu evlerde mevsimlik olarak avlu etrafında hareket yapılır. Tarih boyunca iklimsel bir tepki olarak, bir evin sakinleri sırasıyla sıcak ve soğuk mevsimlerde hava sirkülasyonu ve güneş ışınımından faydalanabilmektedir. Sıcak yaz günlerinde sakinler serin rüzgarlardan yararlanmak

için birinci ve ikinci katlara veya düşük sıcaklıktan yararlanmak için yer altına sığınmaktaydılar ve kışın ise küçük odaları kullanıyorlardı (Memarian v.d. 2006).

Yani geleneksel İran konutlarının resmi özelliklerinden biri de kışlık ve yazlık alanların ayrılmasıdır. Mekanların tamamı avlu etrafında yer aldığından kuzeydeki mekanlar kışlık, yazın gölgelenen güneydeki mekanlardan farklı olarak yazlık mekân olarak kullanılmaktadır (Norouzi 2009, 19) (Şekil 3.26)

Şekil 3.26. Kaşan'da Boroucerdi ler evinde yaşam alanların mevsimsel olarak ayrılması (Norouzi 2009, 19)

YAZLIK odalar (Nasar adı da verilir) soğuk olup yazın kullanılmaktadır. Genellikle konutun mahremiyetini korumak ve iç avluyu çevrelemek için tasarlandılar. Binaların büyüklüğüne göre her iki avluda da bağımsız bölümler halinde bulunabilirler (Kordhaghi v.d. 2022, 8). Yaz odaları gölge yönünde inşa edilmiş olup oda yüksekliği normalden fazla olduğundan sıcak hava yukarıya doğru hareket ederek odayı soğutur. Ayrıca bu odaların pencereleri dar ve uzun olduğundan odaya daha az güneş ışığı girmektedir (Aynı kaynak, s. 16 ve 17).

KIŞLIK odaları (Aftabgir adı da verilir), yalnızca kışın kullanılan ısıtılmalı odalardır. Bu odalar genellikle ev sakinlerinin sıklıkla kullandığı iç avlu çevresinde yer almaktadır (Kordhaghi v.d. 2022, 8). Bu odalar güneş yönüne göre inşa edilmiş olup daha çabuk ısınması için diğer odalara göre daha küçük alana sahiptir. Ayrıca geniş ve kısa pencereleri vardır, böylece maksimum güneş ışığı içeri girmektedir. Kışlık odaların yükseklikleri daha kısa olduğundan ısınının yukarıya doğru hareket edeceği yer kalmaz ve oda daima sıcak kalır (Aynı kaynak, s. 16 ve 17). Eğer bir evin kışlık bölümünde misafir kabul edilen bir Şahneşin oda olsaydı ona “TEHRANİ odası” denirdi (Norouzi 2009, 15).

3.2.3.7. Oturma odası

Oturma odası, genellikle konutun özel bölümünde mutfak ve diğer ilgili odaların yakınında bulunan, aile üyelerinin yaşadığı bir yerdir. Genellikle oturma odasının arkasında, çoğu zaman avluya veya sokağa bakan penceresi olmayan, eşya ve dolapların yerleştiği bir oda bulunmaktadır. Ona “PASTU odası” denir (Kharazmi Nezhad ve Hajizadeh Bastani 2012, 9).

3.2.3.8. Bodrum odası

Farklı iklimlerde, sıcak yaz günlerinde bir konutun en önemli mekânı bodrum katlarıdır. Bodrum ana katın altında yer alıyordu ve avludan merdivenlerle ulaşılıyordu. Çoğu zaman bodrum katları, küçük pencerelerden veya duvar kaidelerindeki deliklerden doğal ışık alıyordu (Şekil 3.27). Bu pencereler doğal ışığın mekâna girmesine ve havalandırılmasına yardımcı oluyordu (Norouzi 2009, 22).

Şekil 3.27. Kaşan şehrinde Balaçi evinin bodrum katı (<https://www.imna.ir>)

3.2.3.9. Sardaab

Zeminin bir iki kat altında bulunan, giriş kapısı dışında başka bir açıklığı bulunmayan, bu nedenle karanlık, soğuk ve doğal ışık almayan bodrum katlarına “SARDAAB (kiler)” deniyordu (Şekil 3.28). Sardaablar, duvarların kalın olması, güneş almaması ve toprak altında inşa edilmesi nedeniyle çok iyi soğuğa sahiptir. Sardaablar genellikle yazlık odaların altına inşa edilmektedir (Kordhaghi v.d. 2022, 8).

Şekil 3.28. Kaşan şehrinde Abbasiyan evinin sardaabı (<https://www.yejayekhoob.ir>)

3.2.3.10. Havuz odası

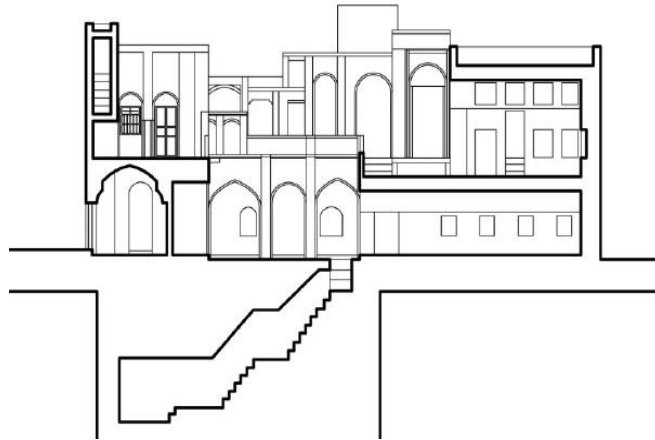
Bodrum katlarının çoğu doğal yer altı su kaynaklarına ve hatta rüzgâr kesicilere erişimi vardı. Sonuç olarak, sadece yaz aylarında termal konfor sağlayan bir yer değil, aynı zamanda evin diğer mekanları için bir soğutma ve arındırma sistemi olarak da hizmet vermektedir (Norouzi 2009, 22). Odanın ortasına yerleştirilen küçük taş süs havuzu nedeniyle buraya “HAVUZ ODASI” adı verilmiştir (Şekil 3.29). Bodrumdaki bu odanın tuğla duvarları 5 ila 15 metreye ulaşmaktadır (Kordhaghi v.d. 2022, 9). Duvarları çok kalın yapılmaktadır (bazen bir metre kalınlığında). Yüksek kalınlık gecikmeye neden olur ve duvarın bir tarafından ısının alınması ile duvarın içinden geçip diğer tarafından çıkması arasındaki süreyi uzatır. Aynı zamanda bina içinde gece ve gündüz arasındaki sıcaklık dalgalanmasını azaltır (Shahamat 2014, 105 ve 107). Havuz Odaları İran'daki eski konutlarının çoğunda bulunur ve genellikle avlunun birkaç basamak altına yerleştirilir ve oradan ışık ve görüş alır. Çoğu geleneksel konutlarda Havuz odası, Tanabinin altında ve ana eksen boyunca yer almaktadır. Havuz odasında, süslenmiş ve yüksek tavan, havuzun kenarında oturmak için tasarlanan bir basamak ve mekanın aydınlatılması için pencerelerin biçimsel tasarımı, mekanın öne çıkan özelliklerinden sayılmaktadır (Doraj v.d. 2022, 405).

Şekil 3.29. Tebriz şehrinde Ghadaki evin havuz odası (Yazar)

3.2.3.11. Şavadan

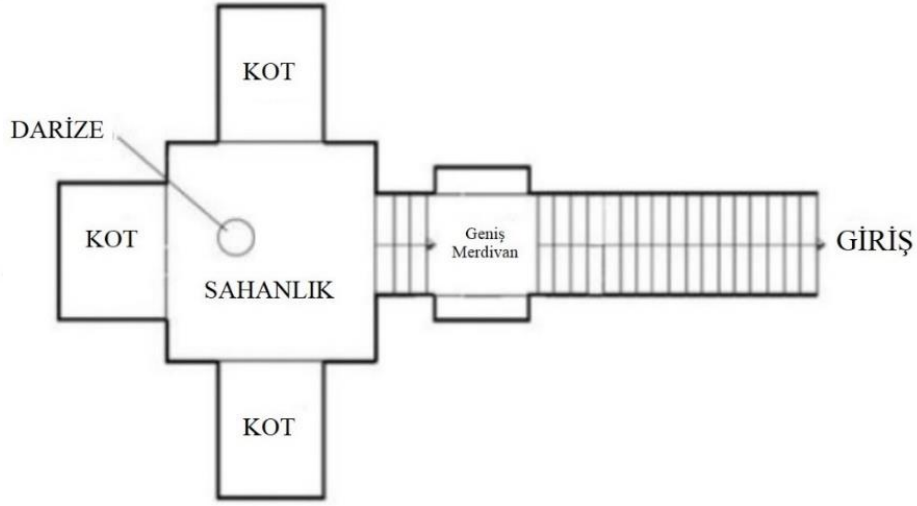
ŞAVADAN, sıcak ve kuru, sıcak ve ılıman iklimlerde, yerin çok derinliğinde inşa edilmiş ve yerin göbeğine kazılmış, hiçbir yapı malzemesi bulunmayan, yer altı mekanıdır (Şekil 3.30). Bu alan, sıcak yaz günlerinde sakinlere serin bir alan sağlamanın yanı sıra, komşuların Şavadanlarına erişim imkânı sayesinde onlarla sosyal bağı kurmaktaydı (Masoudi Nezhad v.d. 2018, 51) (Şekil 3.31).

Şekil 3.30. Dezful şehrinde, Suzanger evin şavadanı (Masoudi Nezhad v.d. 2018, 55)

Şekil 3.31. Dezful şehrinin nehir kenarında olan şavadanlar (<https://www.eligasht.com/>)

Şekil 3.32. Şavadan'ın bileşenleri (Masoudi Nezhad v.d. 2018, 51)

Şekil 3.32da görüldüğü gibi, bir ŞAVADAN'ın çeşitli bileşenleri aşağıdaki gibidir: (Masoudi Nezhad v.d. 2018, 51 ve 52)

- 1- Giriş: Şavadanların genellikle nispeten geniş bir girişi vardır (1.2 ila 1.8metre). Giriş yeri avlu seviyesinde olmaktadır.
- 2- Merdivenler: Girişten sonra başlamaktadır. Bu merdivenlerin yüksekliği günümüz standartlarından daha yüksektir.
- 3- Geniş Merdiven veya küçük Sahanlık: Çoğu zaman 12 basamaktan sonra, işlevi Sahanlığın ötesinde olan, geniş bir basamak bulunur ve mekânı kullanan kişi sayısı Şavadan kapasitesini aştığında kullanılır.

- 4- Sahanlık: Genellikle kareye yakın bir plana sahip olan her Şavadanın ana parçasıdır. Bazı Şavadanlarda farklı yükseklik ve derinliklerde birkaç sahanlık bulunur.
- 5- Kot: Her Sahanlığın merdivenlere bağlanan birinci tarafı dışında, Sahanlığın diğer üç tarafı da “KOT” adı verilen küçük odalara bağlanmaktadır ki çoğunlukla küçük bir yükseklik farkı ile ayrılır. Başka bir deyişle KOT, Şavadan'da daha özel bir alan olarak kabul edilmektedir.
- 6- Taal: Yerel dilde tünele, “Taal” denir. Bazı Şavadanlar, komşu Şavadanların kotlarına tüneller aracılığıyla bağlanır ve böylece bir yeraltı iletişim ağı oluşturulur ki günümüzde çoğunlukla kapalı olmaktadır. Yani, Taallar, bir aile ilişkisi veya yakın bir komşusu olan bir grup ev için yeraltı iletişim ağları olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca nehir veya su kemeri yakınında bulunan evlerin, nehre ve soğuk hava akışına erişimini sağlıyordu.
- 7- Darize ya küçük kapak: Kotlardan zemin seviyesinden, çatıya ve yaşam alanlarına bağlayan dikey bir iletişim kanalı veya kanallarına Darize adı verilir. Bir çukur kazarken toprağı yukarı çekmek için bir yol olarak da kullanılan, avluda açılan yaklaşık bir metre çapında silindirik bir deliktir.

3.2.3.12. Mutfak

Mutfak ve yemek pişirme alanı genellikle konutun oturma odasına yakındı. Bazen, birden fazla oturma odasının olduğu durumlarda genellikle birden fazla mutfak da bulunurdu (Kharazmi Nezhad ve Hajizadeh Bastani 2012, 9).

3.2.3.13. Tuvalet

Geleneksel konutlarda tuvaletler genellikle ana konuttan uzakta, avlunun bir köşesine yerleştirilirdi. Bununla birlikte bazı evlerin özellikle kış ve soğuk mevsimlerde yaşlı ve hastaların kullanımı için iç kısımlarına tuvalet yerleştirildiği de oluyordu (Aynı kaynak).

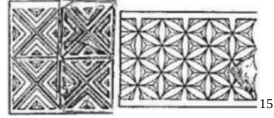
3.3. İran'ın Kaçar döneminde konut süslemeleri

Geleneksel Kaçar konutlarının çeşitli mekanlarını tanıttıktan sonra sıra konutun süslemelerine gelmiş. Kaçar dönemi süslemelerini incelemeden önce İranlı ve İslami süslemelerine de göz atmak gerekir.

Süsleme ve motif, uygarlıkların ekonomi, siyasi, kültürel ve sanatsal yaklaşımlarının incelenmesi bakımından önemli rol oynamaktadır. Sanatsal eserlerdeki tasarımlar, el dokuma halılarında yer alan desenler, çömlek, bakır ve gümüş kaplardaki işlenen motifler, aynı zamanda kumaşlarda ve mimari eserlerdeki süsleme ve motiflerin sembolik özelliklerini inceleyerek her tarihi dönemin kültürel nitelikleri tanımlanabilmektedir (Allahyarı 2020, 1).

İranlı sanatçılar, sanat eserlerinde genellikle doğadan ilham alarak minimal ve sembolik eserler yaratmayı, doğadan gerçekçi bir kopya oluşturmayı tercih etmektedirler. İlk sanatçı ve tasarımcılar geometrik hatları nesneler üzerinde çizmeyi başarmışlardır. Ardından farklı çizgiler ve onların kombinasyonlarını bir araya getirerek farklı motifler ortaya çıkarmışlardır. Bu ilk tasarımlar, İran platosunun tarımsal faaliyetleri ve yaşam tarzının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra, sanatçılar doğadan ilham alınan sade motifleri geliştirerek daha karmaşık ve detaylı motifler elde etmişlerdir (Aynı kaynak, s. 15) (Tablo 3.5 ve 3.6).

Tablo 3.5. İran sanatında motif çeşitleri (Allahyarı, 2020, s. 20)

Numara	MOTİF	Resim
1	GEOMETRİK motifler	
2	BİTKİSEL motifler	
3	İNSAN ve HAYVAN motifler	
4	KARMA motifler	

¹⁵ Geometrik motiflerle süslenmiş alçı kabartmaları (ikinci yüzyıl), bu alçı sayfalarında geometrik ve bitkisel motifler, kare ve daire formunda olan çerçevelerin iç kısmında yer alıyordu.

¹⁶ Nilüfer çiçeği ve ondan esinlenen rölyef.

¹⁷ Rölyeflerdeki insan yüzlerinin birbirlerine benzerliği.

¹⁸ Taht-ı Cemşid'de Griffin. (Griffin, aslanın başı, elleri ve kartalın kanatları ve arka ayaklarına sahip olan bir yaratıktır. Ayrıca, zenginlik ve değerli varlıkların koruyucusu olarak bilinen özel ve görkemli bir efsanevi hayvan olarak görülmüştür.

5	YAZI motifler	
---	---------------	--

İslam dönemin mimarisinin en önemli özelliği çoğulculuktan (mâddi dünya) birliğe (Yaratana) kadar insan evriminin temelini oluşturmaktır. İslami sanatı mâddi ve görülen dünya ve mâddi olmayan ve görülmeyen dünyaları ilişkilendirmektedir. İslami mimarisinde taban, yer ve toprak doğasından ilham alarak düz ve genelde sade tasarlanmaktadır. Ama aksine tavan ve çatı gökyüzünden esinlenerek mânevi dünyayı temsil eden sonsuz olacak şekilde tasarlanmaktadır. Bu tavanlar hem yapı olarak (Kubbeler) (Şekil 3.33) ve hem süs olarak bir noktada birleşirler ve bu birleşmek ile insan çoğulculuktan birliğe olan evrimini temsil etmektedirler (Allahyari 2020, 17 ve 18).

Şekil 3.33. Kubbe (<https://www.kojaro.com/>)

İslami mimarisinin öne çıkan özelliklerinden biri süsleme olmuştur. Bu süslemeler ilahi kelimeler, mistik şiirler, motifler ve çeşitli renklerde geometrik dokular içermektedir. Ayna ve tuğla işlemleri, alçı kabartmaları, taş ve ahşap oymacılıkları ve mozaikler gibi süslemeler İslami dönem boyunca yaygındır ve her çağdaki özellikler ve olanaklara göre ilerlemiştir (Allahyari 2020, 18).

¹⁹ İslami yazı örnekleri: Şuş Şehri ve Yehya tepesine ait yazılar.

Tablo 3.6. İran'ın İslam döneminin sanatında motif çeşitleri (Allahyarı 2020)

GEOMETRİK motifler	BİTKİSEL motifler	İNSAN ve HAYVAN motifler	KARMA motifler	YAZI motifler
				

İslami mimarisinde, ışık yansıma kurallarını kullanarak ve koridorlar ve tavanlarda ayna işlemleri ile içeride daha fazla ışık ve aydınlık sağlamaya çalışılmıştır. İran'a ait olan ayna işleme sanatı **Kaçar** döneminde kendi zirvesine ulaşmıştır (Allahyarı 2020, 17 ve 18).

Kaçar dönemin sanatı, İslam sanatın çatısı altında yer almaktadır. Kaçar döneminin mozaiklerinde, alçı kabartmalarında, tuğla işlemlerinde ve rölyeflerinde kullanılan motiflerin hepsi, İran sanatının eski dönemlerinden esinlenerek yapılmıştır. Ancak, bu dönemde teknoloji ve Batı ile ilişkiler sonucunda eski motiflerin daha gelişmiş ve modern örnekleri ortaya çıkmıştır. Kaçar dönemindeki tüm süslemeler ve motifler Avrupa sanatından etkilenerek daha doğal ve somut motiflere doğru yönelmiştir. Bu motif evrimi daha çok mozaik sanatında görülmektedir. Teknoloji gelişimi mozaik endüstrisini ve mozaiklerde kullanılan boya malzemelerini etkilemiş ve bu değişimler kaçar sanatçıların daha farklı sanatsal konulara doğru yönlendirmiştir. Bu konular üzüm salkımı, Kaçar politikacıların görseli, çeşitli melekler, hayvan motifleri, gül ve bülbül resimleri, zambak çiçekleri ve çiçek ile vazo birleşimlerinden ibaret olmuştur. Bu mozaiklerde, mimari yapılar ve manzara motifleri, batılı ve doğulu konutlar, camiler veya diğer dini yapıların görselleri de görülebilmektedir. Bu görsellerin çoğu yedi renk denilen yeni mozaikler üzerinde sade ve hafif gölgelerle dikdörtgen veya oval çerçeveler içinde yapılmıştır. Başka önemli konu, Kaçar döneminin Avrupa'da Barok ve Rokoko gibi stillerle aynı zamanda olmasıdır. Bu nedenle bu lüks tarzların etkileri Kaçar dönemi sanatı saray ve aristokrat sanatı olarak da tanınmaktadır (Allahyarı 2020, 19).

İran mimarisinde her zaman süsleme için çeşitli teknikler ve malzemelerin kullanımı vazgeçilmez olmuştur. İranlı mimarlar uzun zamandan beri mimari yapıları zenginleştirmek ve

görsel özellikler yaratmak için çeşitli süsleme teknikleri kullanmaktadır. İran'da farklı mimari dönemler arasında, Kaçar dönemi (19.yy), süsleme tekniklerinin gelişmesinde bir dönüm noktası olarak sayılabilmektedir. Bilimin ve teknolojinin gelişimi ve iletişim genişlemesi mimari malzemelerin üretiminde ortaya çıkmasını sağlamıştır (Aynı kaynak, s. 63).

Bu dönemin motiflerinde, önceki dönemlerde kullanılan iki boyutlu ve geometrik motifler yerini daha çok ayrıntı ve detaya bırakmıştır. Bu dönemde yaygın olan süsleme teknikleri aşağıda ifade edilmiştir:

3.3.1. Mukarnas

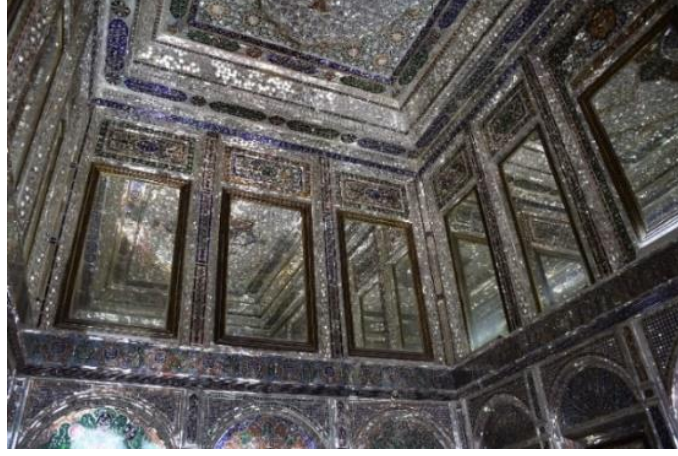
Mukarnas, İslami dönemin önemli süs elemanlarından biridir. Mukarnaslar, bal peteğine benzer birimlerden oluşmaktadır. Bu birimler, kat kat ve üst üste yapılıncaya farklı geometrik motifler oluşturmaktadır. Aslında Mukarnas, İslami mimarisindeki iki boyutlu motiflerin bir tür üç boyutlu versiyonudur (Allahyarı 2020, 63 ve 64). Şekil 3.34de, Tahran şehrinde yer alan Masoudiye konağında tavanda Mukarnas süslemesi görülmektedir.

Şekil 3.34. Mukarnas süslemesi (Yazar)

3.3.2. Ayna işlemleri

Bu teknikte, küçük ve büyük ayna parçaları bir araya getirilerek çeşitli motifler oluşturulmaktadır. Bu sanat konutlarda, duvar ve alçı üzerinde, gül ve vazo motifleri olarak uygulanmıştır. Bu teknik Kaçar bahçelerinde, resimler ve ahşap süslemeleri ile birlikte, tavanda ve duvar üzerindeki alçı işlemlerinde, gül, vazo, islimi ve geometrik desenler olarak kullanılmıştır (Allahyarı 2020, 64). Şekil 3.35de, Şiraz şehrinde yer alan Qavâm evinde tavan ve duvarlarda Ayna süslemesi görülmektedir.

Şekil 3.35. Ayna süslemesi (Yazar)

3.3.3. Ahşap İşlemleri

Bu dönemin ahşap işlemleri, geometrik ağlar formunda ve renkli camlar ile kombinasyon oluşturarak Orosi pencereler ve tavan süslemelerinde kullanılmaktadır. Bu sanat Kaçar dönemi konutlarda, saraylarda ve bazı camilerde kullanılmıştır (Allahyari 2020, 64). Şekil 3.36da, Şiraz şehrinde yer alan Qavâm evinde tavanda Ahşap süslemesi görülmektedir. Ahşap tavana farklı renklerde her türlü portre, bitki, doğa vb. resmi çizilmiştir.

Şekil 3.36. Ahşap süslemesi (Yazar)

3.3.4. Kaarbandi

Bu süsleme tekniği, geleneksel İran mimarisinde binaları süslemek için kullanılan ve geometrik desenlere dayanan elemanlardan ibarettir. Bu teknik ile kubbelere ve sundurmaların alt kısmı, Şemse²⁰ ve Turunç²¹ gibi desenlere bölünüyordu ve bu bölümler bir sonraki aşamada mozaik ve tuğla işlemleri gibi süslemeler ile birleştirmektedir (Allahyari 2020, 64 ve 65). Şekil 3.37de, Kaşan şehrinde yer alan Abbasian evinde Kaarbandi süslemesi görülmektedir.

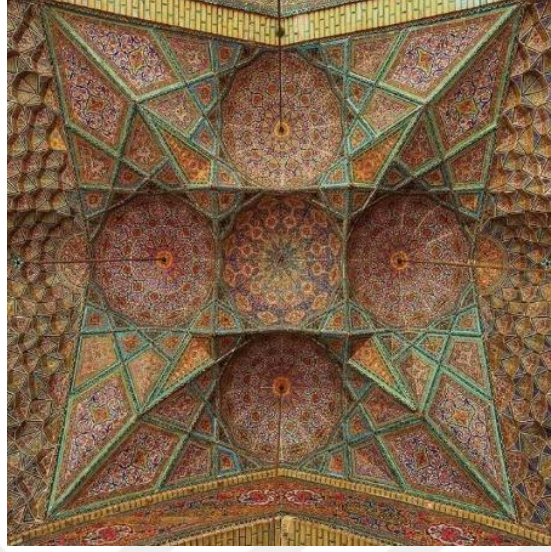
Şekil 3.37. Kaarbandi süslemesi (<https://eskanara.blogspot.com/>)

3.3.5. Kase işlemleri

Bu teknik birbirine dayanan bir dizi kâse formu elemanlardan oluşmaktadır. Bu kâseler hem tavan süslemesi ve hem yük transferi için kullanılmaktadır. Bu kâse formu elemanlar büyük ve küçük açıklıkları bir sütuna ihtiyaç duymadan kapatılabilmekte ve bu sayede geçitleri açık bırakılmaktadır. Bu tekniğin çalışma prensibi kısaca şu şekildedir: Çatıya binen yük, birbirine bağlı olan kâseler aracılığı ile yan sütunlara aktarılmaktadır. Bu elemanlar genellikle sundurma çatılarını süslemek veya camilerde kullanılmaktadır (Allahyari 2020, 65). Şekil 3.38de, Şiraz şehrinde yer alan Nasir El-Mulk camisinin kuzey eyvanında kullanılan beş kâse süslemesi görülmektedir.

²⁰ Şemse, güneşin dekoratif, sembolik ve soyut bir motifidir. İslam sanatında karmaşık süslemelere sahip bir gül veya madalyon, kubbe altları gibi mimari süslemeler de dahil olmak üzere birçok bağlamda kullanılmaktadır. Şemse, daireden yıldıza kadar çeşitli şekillerde olabilir. Bu isim, Arapça'da "güneş" anlamına gelen Şems kelimesinden türeyen "küçük güneş" anlamına gelir.

²¹ Turunç, çiçek ve yaprakların birleşiminden oluşan ve sıklıkla diğer desenlerin ortasına yerleştirilen bir desen türüdür.

Şekil 3.38. Kâse süslemesi (Allahyarı 2020, 65)

3.3.6. Tuğla İşlemleri

Kaçar dönemi tuğla işlemlerinde geometrik veya hat motifleri oluşturmak için kalıp veya oyma yöntemi kullanılmıştır. Bu tip süslemeler kullanımı her türlü yapıda görülmektedir (Allahyarı 2020, 65) (şekil 3.39).

3.3.7. Alçı İşlemleri

Bu dönemde alçı tekniğinin kullanımı genelde Batı mimarisinden alınan sütun başlıkları yapımında kullanılmıştır. Ayrıca bu teknik saraylar, camiler ve konutların duvar süslemelerinde, soyut bitki motifleri, arabeskler, gül ve vazo motifleri, gül ve kuş motifleri ve kabarık geometrik motifleri oluşturmak için kullanılmıştır (Allahyarı 2020, 65 ve 66) (şekil 3.39).

3.3.8. Resim ve Mozaik

Kaçar döneminde, perspektif, gölge işlemleri ve ince detaylar yaratılan Avrupa tarzı natüralist resimler, ahşap, duvar ve Yedi-Renk mozaikler gibi farklı yüzeylerde uygulanmaya başlamıştır. Genel olarak, Kaçar döneminde kullanılan tüm dekoratif teknikler arasında, resim ve mozaik teknikler, sanatçıların sofistike ve daha ayrıntılı motifler (manzara ve portreler) yaratmaları için daha iyi bir platform oluşturmuştur. Ayrıca, bu teknikler sanatçıların ellerini daha fazla renk kullanma konusunda açık bırakmıştır (Aynı kaynak, s. 66) Şekil 3.39da, Şiraz şehrinde yer alan Afif Abad konağında kullanılan Tuğla, Alçı, Resim ve Mozaik süslemeleri görülmektedir.

Şekil 3.39. Tuğla, Alçı, Resim ve Mozaik süslemeleri (Yazar)

Kaçar döneminde bazı evlerde sergilenen çıplak kadın figürleri İslam dininde yasak olduğu halde fayans işlemlerinde duvarları süslemektedir (Khiyabani 2016, 16). Şekil 3.40da, soldaki fotoğraf Bouguereau'nun eseri (Venüs'ün doğuşu) ve sağdaki fotoğraf Tahran şehrinde Moqaddam evin duvarında olan resimlere aittir.

Şekil 3.40. Avrupa ve Kaçar mimarisinin benzerliği (Khiyabani 2016, 17)

3.3.9. Orosi pencereler

Küçük ahşap parçaları ve renkli camlardan oluşan yapısı ve göz alıcı bir geometriye sahip olan bu pencereler, gelen ışık ve ısı miktarını ustalıkla ayarlayarak içerideki görüntüyü engellemektedir (Şekil 2.41). Doğal güneş ışığı, merkezi avludaki suyun yüzeyinde parladıktan sonra, Orosi pencerenin prizmasından geçerek evin kalbine ve odalarına ulaşır. Sıcak yaz aylarında eyvan bir kanopi haline gelir ve soğuk kışlarda güneş ışığı evin derinliklerine nüfuz ederek renkleri sıçratır. Aslında mimar, eyvanı bu mekânın önüne yerleştirerek, sıcak yaz ışığının içeriye doğrudan girmesini engellemektedir ve havuzun içindeki suyun hareketini kullanarak evin duvarlarında ve tavanında rengarenk ışıkların dans etmesini sağlamaktadır (Babazadeh Oskuei ve Pakravan 2003, 100-111).

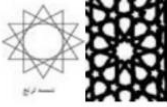
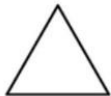
Orosi Pencereelerde kullanılan kırmızı, Sarı, yeşil ve lacivert renkler insanda huzur, neşe, enerji ve konsantrasyon gibi hislerin artmasına neden olduğu ve aynı zamanda insanda pozitif psikolojik duyguların oluşmasına yardımcı olduğu belirtilmektedir. Bu pencerelerde kullanılan her renk, yanındaki rengin etkisi ve onun yoğunluğunu azaltarak genel ton kontrastını yumuşatmaktadır. Orosi pencereler güneş ışığının odaya yeterli bir şekilde girmesini sağlamaktadır. Başka bir deyişle, bu elemanlar iç mekâna giren ışığın yoğunluğunu ayarlamaya çalışır ve iç mekânın dışarıdan görülmesini azaltarak mahremiyet oluştururlar. Ayrıca, oluşan renkli ışık hüzmeleri rahatsız edici böcekleri de uzaklaştırdığı söylenmektedir (Allahyarı 2020, 105).

Şekil 3.41. Renkli orosi pencereler (Babazadeh Oskuei ve Pakravan 2003, 100-111)

Bir sonraki bölümde bu tip pencerelerin örnek vakalarda var olma ihtimalinden dolayı, orosi pencere tasarım çeşitlerini ele alınmaktadır (Tablo 3.7).

Tablo 3.7. Orosi pencerelerinde kullanılan bazı motifler (Allahyarı 2020, 106)

1.Fındık	2.Beş sivri yıldız	3.kıvılcım	4.Narçiçeği
			
5.Şemse	6.Üçgen	7.Turunç	8. Yonca (çapraz dalgalar)
			

4. TEBRİZ İLİNDE KAÇAR DÖNEMİ KONUTLARININ MEKAN ANALİZİ

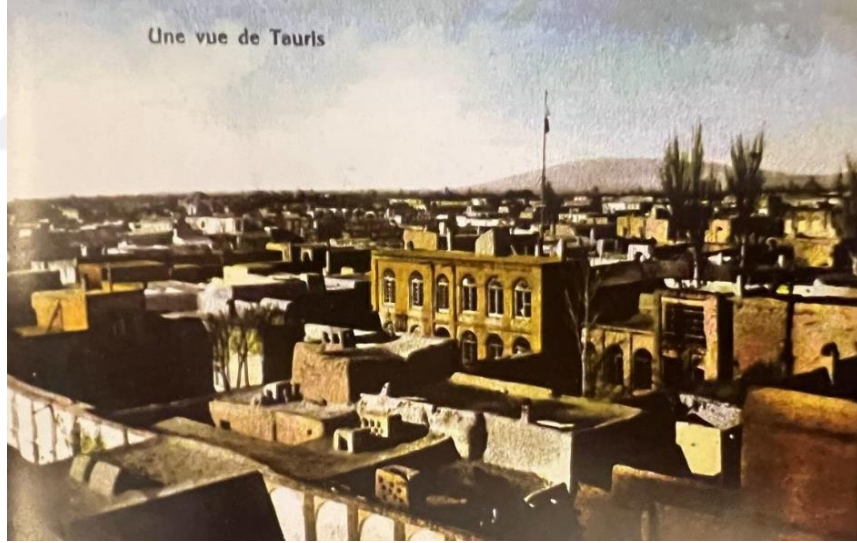
4.1. Tebriz şehri ve coğrafi özellikleri

Doğu Azerbaycan Eyaleti, ülkenin kuzeybatı köşesinde bulunan İran'ın en önemli, kalabalık ve âbâd illerinden biridir (Şekil 4.1). Coğrafi konum açısından bu il 45°7' ila 48°20' doğu boylamları ve 36°45' ila 39°26' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır ve 45.650 kilometrekarelik bir alanla, ülkenin toplam alanının yaklaşık yüzde 2/81'sini oluşturmaktadır. Doğu Azerbaycan Eyaletinin başkenti Tebriz, Greenwich Meridyeni'nden 46°25' doğu boylamında ve 38°2' kuzey enleminde yer almaktadır. Tebriz, 2167 kilometrekarelik alanıyla İran'ın büyük şehirlerinden biri olup, Tahran ve Maşhad'den sonra ülkenin üçüncü büyük şehri, İran'ın kuzeybatı bölgesi ve Azerilerin yaşadığı bölgelerin en büyük şehridir ve bu bölgenin idari, iletişim, ticari, siyasi, endüstriyel, kültürel ve askeri kutbu olarak bilinmektedir. M.S. 1500'de Tebriz, Safeviler zamanında dünyanın dördüncü büyük şehri olarak biliniyordu ve aynı zamanda Kaçarlar döneminde İran'ın en büyük, en önemli ve modern şehridir. Tebriz, 1391.4metre yükseklikte bir havzada yer almaktadır. Doğu Azerbaycan'ın iklimi genellikle soğuk ve kuraktır ve soğuk ve dağlık alanlar arasında olduğu kabul edilmektedir. Yaz aylarında ılıman, kışları soğuk, az rutubetli ve kuru bir iklimin egemen olduğu Tebriz şehri yıllık yağış tutarı ortalama 350 mm.'dir. En fazla yağış Mart ve Nisan aylarında olur ve kış mevsimi de oldukça sert geçer (Polat 2015, 42 ve 43).

Şekil 4.1. İran haritasında, Tebriz şehrinin konumu (<https://www.trthaber.com>)

Tebriz şehri, Harezmsahlar, İlhanlılar, Celayriler, Atabkanlar, Karakyunlular, Akkyunlular, Timurlular, Safeviler ve Kaçar döneminin veliahtları zamanında bölgenin siyasi ve ekonomik başkentiydi. Doğudan batıya koşan kervanlar ve batıdan doğuya hareket eden kervanlar Tebriz kapılarında buluşmaktaydılar. Bu buluşmalar Tebriz'e ve Tebrizlilere kültürel, ekonomik ve siyasi refah getirmiştir. Tebriz, modernizmin İran'a açılan kapısıydı ve İran'ın reformlarının ve özgürlüğünün bayrağı ilk kez bu şehirde dalgalanıyordu. İpek Yolu üzerinde yer alan Tebriz, tarih boyunca en önemli ekonomik şehirlerden biri olarak kabul edilmiştir ve dolayısıyla İran'ın hiçbir bölgesi Tebriz kadar önemli olmamıştır. Özel coğrafi konumu nedeniyle Asya ve Avrupa'nın buluşma noktası olarak kabul edilen bu şehir, ülkenin ekonomik büyümesine büyük katkı sağlamıştır (Polat 2015, 57). Şekil 4.2 de, Fransız bir baskıda Tebriz manzarasından boyanmış bir kartpostal görünmektedir.

Şekil 4.2. Tebriz şehri Kaçar döneminde (<https://www.akpool.co.uk/postcards>)

Tebriz, Mısır, Hindistan, Avrupa ülkeleri, Bizans İmparatorluğu ve Papa'nın elçilerinin ilgisini çeken parlak bir ekonomik ve sosyal yaşama her zaman sahip olmuştur (Jahn 1971). 1294 ve 1295 yıllarında Tebriz'i ziyaret eden Venedikli seyyah Marco Polo, notlarında kentteki ticareti aktarmıştır. Ayrıca şehrin girişinde, Tebriz'e gelen tüccarların rahatı için kervansaraylar, hamamlar ve pazarlar inşa edilmişti. Hamam yapıp şehre girerlerdi, bu da hastalıkların şehre girmesini önlemekte etkisi vardır (Babazadeh Asbagh 2019: 78). 14. yüzyılın başlarında Tebriz yolları Sivas,

Erzincan ve Erzurum kervan yollarını birbirine bağlamış, bu da Tebriz'de ticaretin gelişmesine yol açmıştır. 16. yüzyılın başlarında İsmail Şah, Akkoyunluların son şahın yendikten sonra Safevi hanedanı için Tebriz'i seçti. İran'daki bu güçlü hükümet, Türkiye'deki Osmanlı hanedanı gibiydi. 1647 yılında Tebriz'de 200 büyük kervansaray ve 70 küçük kervansaray varken, 1670 yılında bu sayı 300'e çıktı. Tebriz, yarım yüzyıldan fazla bir süre Safevi Hanedanlığı'nın başkenti olmuş ve doğu-batı yolu üzerinde bulunması nedeniyle Rusya ile Avrupa arasındaki ticarete önemli rol oynamıştır. Çünkü Batılı ülkelerin Rusya üzerinden Asya ile ticaret yapması daha kolaydı (UNESCO 2009). "Tavernier" Tebriz'i İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Gürcistan, Hindistan ve Rusya arasında önemli bir ticaret köprüsü olarak görüyordu (Tavernier 1957: 67). 16. yüzyılda İran ile Osmanlılar arasındaki savaş iki ülkenin ticaretini korkunç bir şekilde etkiledi, ancak 1555'te Safeviler ile Osmanlılar arasında bir barış antlaşması imzalandı. Eylül 1586'dan Haziran 1603'e kadar Tebriz Osmanlılar tarafından işgal edildi ve ekonomik işleri geriledi. Ancak Tebriz, 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında İran'ın en önemli ticari ve endüstriyel merkezi olmaya devam etti (UNESCO 2009). Safeviler döneminde Afşar Kralı Nadir Şah, Osmanlıları yendi. 1729 yılında Kaçar Muhammed Han Tebriz'i işgal etti. Karim Han Zand, Tebriz'i Muhammed Han'ın işgalinden kurtarmak için üç yıl uğraştı ve sonunda başardı. "Necefkuli Han Biglar Begi"yi Tebriz'in hükümdarı yaptı ve Tebriz şehrinin ilerlemesine ve gelişmesine katkılarda bulundu (Babazadeh Asbagh 2019: 78).

4.2. Tebriz'in konutlarının mimari özellikleri

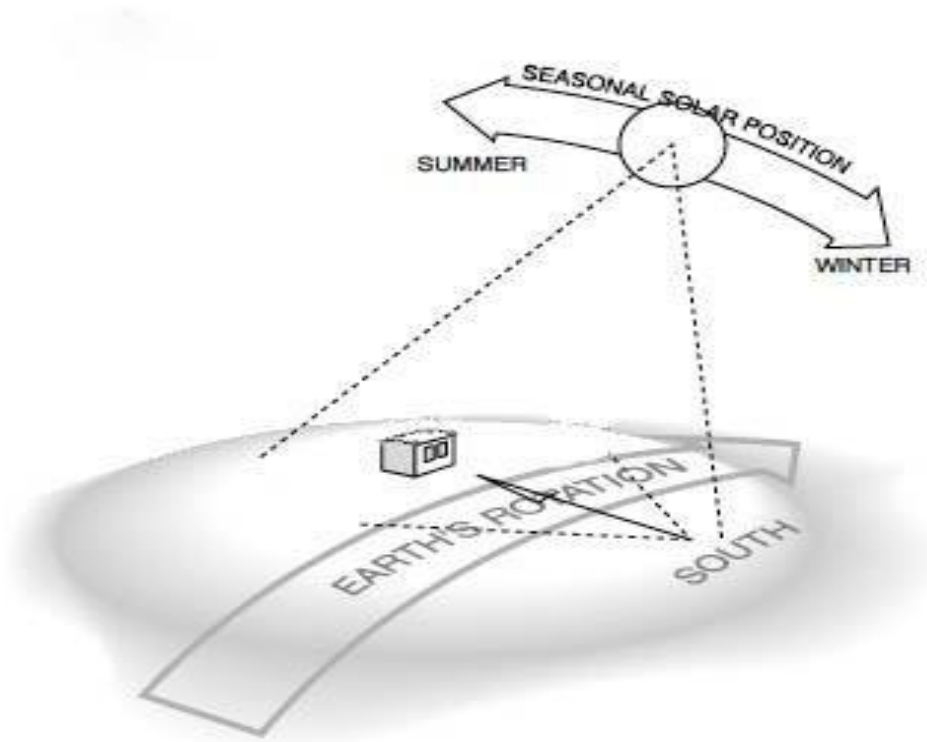
Tebriz şehri soğuk ve karlı bölgede yer almaktadır ve iklimin mimari üzerinde büyük etkisi olduğundan dolayı bu tür iklimi açıklamak gerekmektedir:

Batı dağları (İran'ın merkezi sıradağlarının batı yamaçlarını içerir) en sıcak aydaki havanın ortalama sıcaklığı 10 santigrat derece den fazla ve en soğuk ayda ortalama asgari hava sıcaklığı 3 santigrat derece den az olduğu için, vadilerin yoğun ısısı yaz ayında yüksek ve kış aylarında çok düşüktür. Kışları uzun ve soğuktur, yılın birçok ayı ise buzla kaplıdır. Yaz aylarında yağış miktarı düşük ve kış aylarında yüksektir. Bahar kısadır ve sadece kışları ve yazları ayırır (Kor 2019, 7).

Karasal iklimin hâkim olduğu bölgede yağış genelde kış aylarında kar şeklinde görülmektedir. Yıl boyunca rutubet oranı düşüktür. Hava yazın ılıman ve kışın çok soğuktur. Gece ve gündüz arası

sıcaklık farkı çoktur. Yeraltı suları çoğunlukla tatlıdır. Az ve seyrek orman formasyonuna ait bitki örtüsü mevcuttur (Çınar ve Erdoğan 2019, 692).

Bu alanlarda, soğuk hava ve kar, çok soğuk ve uzun kış mevsimlerinde halkın faaliyetlerini azaltır. Dolayısıyla bu alandaki tasarımın amacı sıcak bir atmosfer yaratmaktır ve tüm sistemler bu hedef üzerine kuruludur. Burada "güneş" ve "güneş enerjisi" başrolü oynamaktadır; yâni bu alanda güneş enerjisinden daha fazla yararlanmaya çalışıyorlar. Ayrıca güneş doğudan doğup batıdan battığı için binaların ana cephesi daha fazla güneş ışığı alacak şekilde güneye doğru tasarlanmaktadır (Şekil 4.3). Binanın ana eksenini doğu-batı yönünde ise ve binanın en uzun ölçüsü güneye bakıyorsa, binanın daha fazla bölümü güneşin ısı enerjisini emecektir. İç kısmın daha fazla ısıtılması için, gelen ısı kaynağından (güney taraf) emilim noktasına (genellikle "kuzey duvar") olan mesafeyi en aza indirmek daha iyidir. (Sonuç olarak, ortaya çıkan şekil dikdörtgen olacaktır) (Shahamat 2014, 104). Ayrıca bu cephelerin pencereleri daha fazla güneş ışığı alabilmek için daha büyük, duvar malzemeleri ise güneşi daha uzun süre sıcak tutabilmek için güneşten gelen ısıyı daha fazla tutabilecek şekilde yapmaktadır (Eiraji ve Akbari Namdar 2011, 556).

Şekil 4.3. Soğuk ve dağlık iklimde, binanın yerleştirilmesi (Shahamat 2014, 104)

Bu alanlarda soğuktan korunmak ve ısı kaybını önlemek amacıyla binalar birbirine çok yakın inşa edilmiş ve dar sokaklar dikkate alınmış bunun sonucunda şehir ve köylerin dokusu sıkıştırılmış ve yoğunlaştırılmıştır (Shahamat 2014, 104). Bu iklimde çatılar, iç mekanların daha hızlı ve kolay ısınmasını sağlamak ve dış ortamla ısı alışverişini azaltmak için düz bir şekle ve alçak bir yüksekliğe sahiptir. Bu alanlarda düz çatı iklimsel bir alternatif olarak kabul edilir; Çünkü çatıda biriken kar, sıcaklığı kardan birkaç derece daha düşük olan dışarıdaki soğuk havaya karşı yüksek bir termal bariyer görevi görür (Aynı Kaynak, s. 106).

Gövde ile ilgili olarak, bu alanların mimarisinde aşağıdaki hususlar dikkate alınmıştır:

- ✓ Isı kapasitesi yüksek ve izolasyonu iyi olan malzemeler kullanılmaktadır.
- ✓ Yerli mimarlar, binanın yüzeyinin hacmine oranını en aza indirerek, gerekli ısıdan büyük ölçüde tasarruf etmeye çalışmaktaydılar.
- ✓ Binanın dış cephelerinde güneş enerjisinden faydalanmak için koyu renk tercih edilmiştir (Kasmaei 2003, 42-48).

Ayrıca bu bölgelerde kışın donma süresinin uzun olması nedeniyle, donma nedeniyle oluşan erozyona karşı binalar derin taş temellere sahiptir (Shahamat 2014, 107).

İran'ın tüm iklimsel bölgelerinin mimarisinde her bölgenin ulaşabildiği, ekonomik malzemeler kullanılmıştır. Bu nedenle soğuk bölgede duvarlarda, malzeme ve yapı tipine göre moloz veya kesme taş, yer tuğla veya kerpiç kullanılmıştır. Bu yığma duvarlar ağır ve kalın olduğundan, iyi bir termal kütle olarak gündüz ısınıp gece boyunca tutabilmektedir (Ghobadian 2015, 115).

Soğuk iklim bölgesinde yer alan Tebriz şehrinde konutların mimarisi, iklim özelliklerine göre şu şekilde özetlenebilir:

- Binalar birbirine bitişiktir,
- Evler, merkezi bir avlu ile içe dönüktür,
- Evlerin çatıları düz ve alçak tavana sahiptir,
- Evler verandasız veya küçük verandaya sahiptir,
- Yerel, ekonomi ve iklime uygun malzemeler kullanılmıştır,
- Kalın duvarlara sahiptir (Moazemi Goudarzi 2022, 2629).

4.3. Tebriz'in Kaçar dönemi geleneksel konutları

Tebriz, Kaçar döneminden kalma tarihi evlere sahip olması bakımından önemli şehirlerden biridir. Kentin geleneksel evleri üzerinde yapılan araştırmalar, bu evlerin insanların bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarına göre inşa edildiğini ve evlerde yaşayanların zihniyetine büyük ölçüde bağlı olduğunu göstermektedir. Tebriz, yüzyıllar boyunca İran'ın önemli toplumsal ve siyasal değişim merkezlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla bu şehrin tarihi geçmişi, dokusunu ve mimarisini de oldukça değerli kılmaktadır (Pourmokhtar vs. 2023: 24). Tebriz kentindeki Kaçar dönemi mimarisine ait kalan yapıların incelenmesi, bu kentin tarihi mimarinin en zengin ve değerli örneklerinden birine sahip olduğunu, bunların sayıca çok olmasının yanı sıra mekânsal çeşitliliğinin de yüksek olduğunu göstermektedir (Yazar).

Tebriz şehrinin genel yapısının makro ölçekte, evlerin yerleşim düzeninin ise mikro ölçekte değişmesine en büyük etkiyi yapan şey, bu şehirde art arda meydana gelen çok sayıda şiddetli deprem olmuştur. Tebriz'deki son ve en şiddetli deprem, Kaçarlar'ın hâkimiyetinin başlarında meydana gelmiş, geride çok fazla yıkım bırakmış, birkaç bina dışında şehirdeki binaların hemen hepsi yerle bir olmuştur. Bu nedenle, Kaçarlar'ın erken döneminde, deprem anında binanın yıkılacağı ve sağlam olmayacağı endişesiyle evler çoğunlukla tek katlı olarak inşa edilmişler. Sonralar Tebriz'deki Kaçar konutları, kendilerine özgü mimari prensiplere göre inşa edilmeye başlamışlar. Bu konutlarda iç mekanların tasarımında belli bir düzen ve uyum yaratmak için mekanlar yatay ve düşey olarak farklı katlara bölünmüşler (Babazadeh Asbagh 2022: 588).

Tebriz'deki Kaçar konutlarında, genellikle evin ortasında bulunan bir avlu bulunuyordu ve odalara bu avludan girilmek mümkündü. Bu modeli kullanılarak hem dış mekan hem de iç mekanların optimum şekilde kullanılması sağlanıyordu. Merkezi avlular genellikle dikdörtgen veya kare şeklinde inşa edilirdi ve evin dışından bakılmayacak ve aynı zamanda evin içine iyi hava akışı sağlanacak şekilde tasarlanırdı (Aynı Kaynak). Aile içi etkileşimlerin yanı sıra avlular sosyal aktiviteler için de önemli bir alan sağlıyordu. Bu yapıların mimari özellikleri aynı zamanda o dönemin toplumsal yapısını ve aile dinamiklerini de yansıtmaktadır (Goudarzi 2022).

Tebriz'deki konut örüntüsünün değişimleri, İran'ın birçok kentinden farklı olarak, incelenip analiz edilebilecek net bir hareket ve eğilime sahiptir. Bunun nedeni, Batı mimari düşüncelerinin bu dönemde kentleşmenin ve yoğun yapılaşmanın önem kazanmasıyla aynı zamana denk

gelmesidir. Tebriz kentinin önemli bir konumda olması ve diğer ülkelerden iş adamları ve önemli devlet yetkililerinin kente gidip gelmeleri nedeniyle kültürel kavram ve yaklaşımlar da kente daha hızlı nüfuz etmiştir (Abdoli Naser vs. 2021).

Tebriz'deki Kaçar mimarisi iki döneme ayrılabilir : (Babazadeh Asbagh 2022: 590).

- ✓ Birinci dönem: Kaçar döneminin başlangıcından ortasına kadar olan dönemdir ki özellikleri şunlardır:
 1. Plan bölümlerinin bina cephesi ile koordinasyonu.
 2. Zemin katta düz çatı ve bodrum katta tonoz tavanlı tek katlı evlerin varlığı.
 3. Binanın ana aksında beş kapılı oda veya üç kapılı oda gibi ana mekanların varlığı ve bodrum veya havuz odasının yer altında ki katta yerleşmeleri.
 4. Tuğla çerçeveveli cepheler.
 5. Mimarların geleneksel ve yerel mimariye olan sadakati.
 6. İran bahçelerinin geometrik düzenine göre düzenlenmiş, çiçeklikler ve süs havuzları olan dikdörtgen ve bazen kare avlular.
 7. Özel bir giriş alanına sahip olmak.
 8. Binanın dış cephesini ve ara sokakta pencere ve açıklıkların olmamasını göz ardı etmek.
- ✓ İkinci dönem: Kaçar döneminin ortasından birinci Pehlevi döneminin ilk on yılına kadar ki özellikleri şunlardır:
 1. Binaların cephelerine Avrupa unsurlarının ve süslemelerinin girilmesi.
 2. Süslemeli başlıklara sahip sütunlu sundurmaların kullanılması.
 3. Odalarda aynalar, duvar resimleri ve Avrupa tarzı dekoratif motifler kullanılması.
 4. Merdivenlerin mimaride görünür ve işlevsel-dekoratif bir unsur olarak kullanılması.
 5. Tuğla işçiliğinde çiçek ve bitkilerin, dairesel ve eliptik şekillerin kullanılması.

Aslında Kaçar döneminin ortalarına kadar geleneksel mimari, önceki dönemlerle tutarlıydı. Bu evlerin en önemli özelliği Eyvan (sundurma) ve odanın bir arada bulunmasıydı. Bu modelin daha geniş alanlara yayılması iki şekilde gerçekleşmektedir:

- 1- Konutun genişliği uzanıyordu: Bu şekilde eyvanın iki yanına iki koridor ekleniyordu.

2- Derinliđi genişliyordu: Ana eyvanın arkasındaki odaların arkasına bir sıra boşluk ekleniyordu (Abdoli Naser vs. 2021).

Kaçar döneminin ortalarından itibaren geleneksel Tebriz evlerinin mimarisine iki farklı kategoride yeni unsurların girişı başlamıştır:

- Süsleme elemanları ve unsurları: Pencerele, süs havuzları, çeşitli tipte Sentaury formlar (Şekil 4.15.A), metal süslemeler, Sütun başlıkları vb.
- Mekânsal unsurlar: Kaç katlı yapıların inşası, merdiven elemanlarının yerleşimi ki Tebriz konutlarının mimarisinde özel bir değeri bulmuştur. Ayrıca entelektüel, kültürel ve ekonomik değerişimin sonucunda ortaya çıkan dışa dönüklük modeller de ortaya çıkmışlar (Pourmokhtar vs. 2023).

Tebriz'deki konutlar genellikle odalar, eyvan ve merkezi bir avlu gibi farklı alanlardan oluşuyordu. Eyvanlar veya koridorlar odalar ve avlu arasında bağlantı alanı olarak kullanılıyordu. Üç kapılı veya beş kapılı odalar, doğal ışığın girmesine ve uygun havalandırmanın sağlanmasına izin vermek için büyük pencereler ve kapılarla tasarlanmıştı. Tebriz'deki Kaçar konutların orta avluları iç mekanla bağlantı kurmada önemli rol oynamaktadır. Bu mekanlar evin hem özel hem de kamusal alanlarının kullanımına olanak vermektedirler (Babazadeh Asbagh 2022).

Bir şehrin veya binanın inşasında kozmoloji, kutsal coğrafya, sulama geometrisi, astronomi, yapı teknolojisi gibi tüm bilgiler kullanılmaktadır. Ancak Tebriz'in geleneksel evlerinin oluşumunda etkili olan faktörler çok farklıdır ve şunları içerir: İklim, sosyal ilişkiler, kültür ve politika.

▪ Tebriz'de geleneksel konutların oluşumunda iklimin rolü

Önceki bölümde belirtilen hususlara ek olarak; Tebriz'deki konut evlerinin tasarımında ve bu evlerin mimarisinin oluşma biçimindeki en önemli şeylerden biri iklimin konumu ve bunun doğrudan etkisi olup, güneş ışığı ve rüzgâr yönü olmak üzere iki bölüme ayrılmasıdır. Şehrin soğuk iklimi ve uzun kışları, güneş ışığından maksimum düzeyde faydalanmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla böyle bir faktöre göre binanın ana yüzü yaklaşık 45 derece doğudan 45 derece batıya kadar güneye bakmaktadır. Tebriz'de hâkim rüzgâr yönü doğudan batıya olup, kışın çok elverişsiz ve soğuk, yazın ise olumlu bir rüzgâr olarak değerlendirilmektedir. Batıdan doğuya rüzgâr da yılda daha az günle esiyor. Yaz aylarında kuzeyden güneye hafif rüzgâr esiyor, ki çok uygun bir esinti

sayılmaktadır. Bu nedenle şehrin rüzgâr durumuna göre hem doğu hem de batı yönünden yılın bazı günleri olumlu, bazı günleri ise olumsuz rüzgârlar esmektedir. Bu durum, güneş ve rüzgârın doğudan batıya doğru yönelimi arasındaki çelişkinin yanı sıra, Tebriz'de inşa edilen binaların çoğunun arsanın tek yönünde inşa edilmesine neden olmuştur ve onun doğusu ve batısında binalar inşa etmeye pek istek gösterilmemiştir ve bu kısımda inşaat yapılması durumunda ise değeri düşük veya konut dışı alanlar bu alanlarda yerleştirilmiştir (Rad Yousefnia 2018).

▪ **Tebriz'de geleneksel konutların oluşumunda kültür rolü**

Konutlarda asıl sahiplerinin kökenine, ekonomisine ve kültürüne göre farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Saraflar'ın (Saraf kelimesi türkçede Doviz demektir) evinde (Şekil 4.4) çok para ve para gerektiren işleri nedeniyle, düşman ve çetelerin saldırısı sırasında iki sokak öteye kadar bir yeraltı koridorunun kaçış yolu olduğu düşünülmüştür.

Şekil 4.4. Saraflar evi (<https://www.mihmansho.com/>)

Görevi hacıları Mekke'ye götürmek olan Şerbet Oğlu'nun ev (Şekil 4.5) sahipleri, Muharrem ayın günlerinde avluda yas alayların dolaşması için büyük avluları ve herkese şerbet dağıtmak için büyük bir havuzları vardır.

Şekil 4.5. Şerbet Oğlu evi (<https://nasrnews.ir/>)

Evlerin mimarisini etkileyen bir diğer önemli faktör de kible yönüdür. Bu kültürel faktör, güneş ve rüzgârın uygun şekilde sağlanmasına uyum sağlamanın yanı sıra, Tebriz'in en iyi yönü olan bir yön yaratmaktadır.

▪ **Tebriz'de geleneksel konutların oluşumunda politika rolü**

Üç siyasi dönüşümü olan, Meşrutiyet devriminin, Azerbaycan'ın özerk hükümeti ve Kaçar'ın düşüşünde oluşum, mekânsal organizasyon ve süslemelerdeki değişiklikler görülmektedir.

Tablo 4.1. Tebrizin geleneksel evlerin oluşmasında etkili faktörler (Yazar)

İklim faktörleri	Soğuk ve nispeten kuru	Kompakt doku	
		Düz çatı kullanımı	
		Kuzey de olan ana cephesi	
		Batı cephesi çoğunlukla kullanılmamaktadır	
	Sıradan insanlar	Bir veya en fazla iki cephesi olan tek avlulu evler	
		Tarım veya hayvancılık yapan işletmelerde ürün ve canlı hayvanların depolanacağı alanın inşa edilmesi	
	Toplumsal üst sınıfları	Devlete ve hükümete bağlı olanlar	Normalden daha uzun duvarlar
			İçe dönük evler
			Özel tesisler ve hizmetler: banyo ve su deposu

Kültürel ve sosyal faktörler			Resmi etkinliklere alan yaratmak ve Ayna çalışmaları gibi özel dekorasyonlar
		İş adamları	Malların depolanması için büyük depolara sahip olmak
			Dış kapıdaki saat, binanın içinde ve dışında olan merdivenler, Avrupa resimleri ve sıvaları gibi Avrupa sembollerinin ve süslemelerinin kullanması
		Dini İmamlar	Önemli dış alanlar yaratmak
			Kadınların katılabileceği ve dini sorular için başvurabileceği özel bir alan
Politika	Meşrutiyet devrimi	Meşrutiyet devrimi ve karışıklıklar ve mahallelerin bölünmesiyle birlikte evlerin dış cephesinde değişiklikler yapıldı	
		Evlerin çatısına tüfekçi yeri düzenlendi	
		Mahalleler arası iletişimin evden eve kurulması	
	Azerbaycan ulusal hükümeti	Evlerin dokusunda ve mekanlarında bir nevi gösterişsizlik	
		Elektrik ve asfalt yol gibi kentsel tesislerin genişletilmesi	
	Kaçar hükümetinin sonu	Kaçar egemenliğinin sona ermesiyle birlikte evlerde Avrupa mimarisinin ve Avrupa geleneklerinin ve sembolleri bolca görülmeye başlandı.	

4.4. Örnek konutların incelenmesi

Kaçar dönemindeki geleneksel İran konut mimarisini Tebriz şehri özelinde incelenmesinin nedenleri aşağıda yer almaktadır:

Tebriz şehrinin tercih edilme nedenleri şunlardır:

- ✓ Kaçar yönetimi sırasında şehir, veliahtların şehriydi.
- ✓ Tebriz şehri, İpek Yolu üzerinde bulunması ve ticaretin artması nedeniyle Asya'nın ünlü şehirlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de geleneksel konut dokusu açısından zengindir.

- ✓ Birçok iş heyetinin bu şehirde ikamet etmesi, özgün ve geleneksel evlerin inşasına yol açmıştır.
- ✓ Depremlere rağmen birçok geleneksel konut hala yapı bütünlüğünün korumaktadır.

Tebriz'in çok sayıda geleneksel konut arasından Sorkheyi, Hariri ve Nikdel konutları seçilmektedir. Hepsi Kaçar dönemine (1795-1925) aittir. Bu konutların seçilme nedeni, bu evlerin yapı bütünlüğü açısından en iyi durumda olmaları, gerekli ve ilgili bilgilerin bulunabilirliğidir. Seçilen evlerin Tebriz şehrindeki konumu Şekil 4.6.'de görülebilmektedir. Tebriz'in tarihi mahalleleri içerisinde değerlendirilen bu üç evin mahallelerinin tarihi dokusu, yapısı ve geleneksel hali nispeten korunmuş olduğundan, bu evler örnek çalışma olarak seçilmiştir.

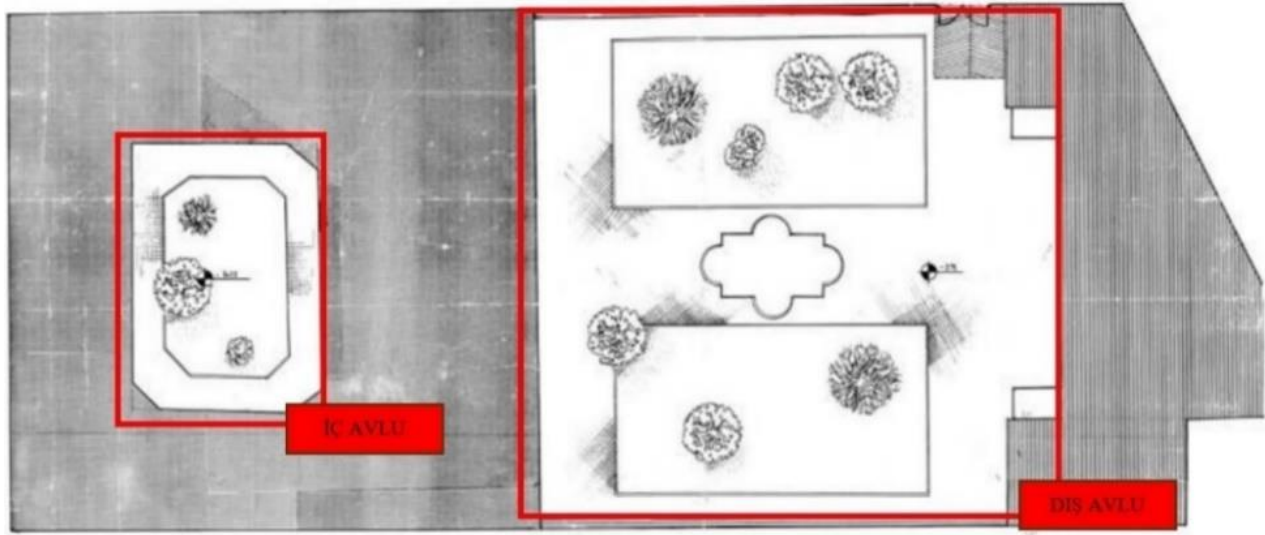
Şekil 4.6. Tebriz şehir haritasında seçilen üç konutun konumu (www.Google earth.com)

4.4.1. SORKHEYİ Evi

Kaçar yönetiminin ikinci yarısında Nasereddın Şah döneminde, Seqqet al-Islam Caddesi üzerinde, Surhab kapısının yakınlarında, Muzaffaruddin Şahe Kaçar'ın damadı Mirza Mehdi Faraşbaşı için iki katlı bir ev inşa edildi. Tüm mekanlar, yılın soğuk günlerinde ısınmayı kolaylaştırmak için çok büyük olmayan boyutlarda ve kompakt bir şekilde tasarlanmıştır. İç ve dış olmak üzere iki avlusu vardır (Şekil 4.7). Bu bina şu anda butik otel olarak kullanılmaktadır. Antre ve giriş kapısı binanın güney tarafında yer almaktadır. Dış avlunun güney tarafındaki duvarları,

uygun güneybatı rüzgârına mâruz kalma açısından daha düşük bir yüksekliğe sahip olup, bu tür rüzgâr akımlarının iç mekâna kolayca girmesini kolaylaştırmaktadır. Şekil 4.8 da görüldüğü gibi, Kapı, kapı başlığı, iki türlü tokmak, sıva, tuğla ve Orosi camlar dahil giriş dekorasyonlarını kapsamaktadır.

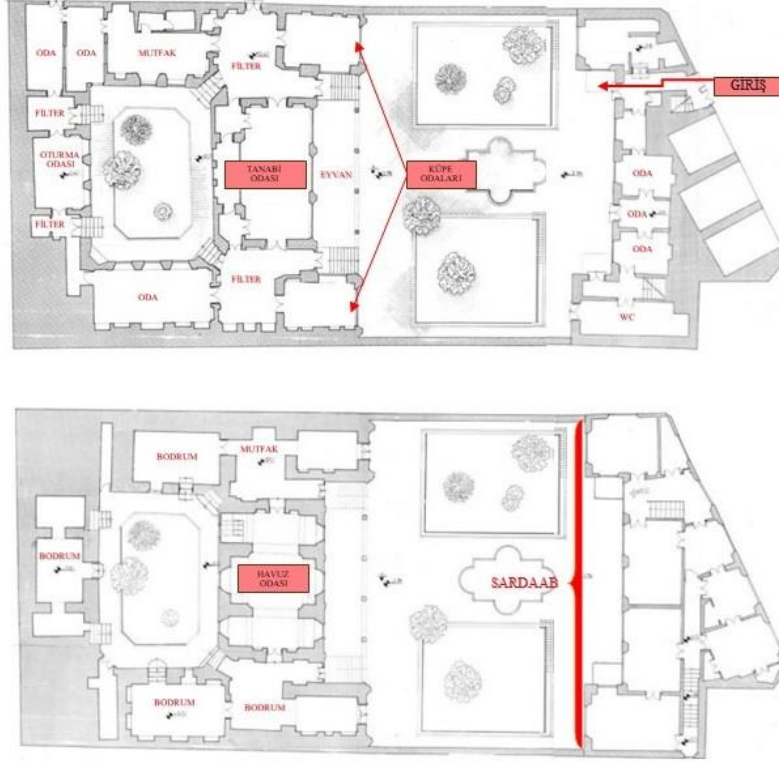
Orta kısım ve ana çekirdek, güney tarafında sütunlu bir eyvana ve avluya bakan 5,9 x 5 metre ölçülerinde geniş bir Şahneşin'dir.

Şekil 4.7. Sorkheyi evin dış ve iç avlularının konumları
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 2000, 29)

Şekil 4.8. Sorkheyi evin giriş alanı (Yazar)

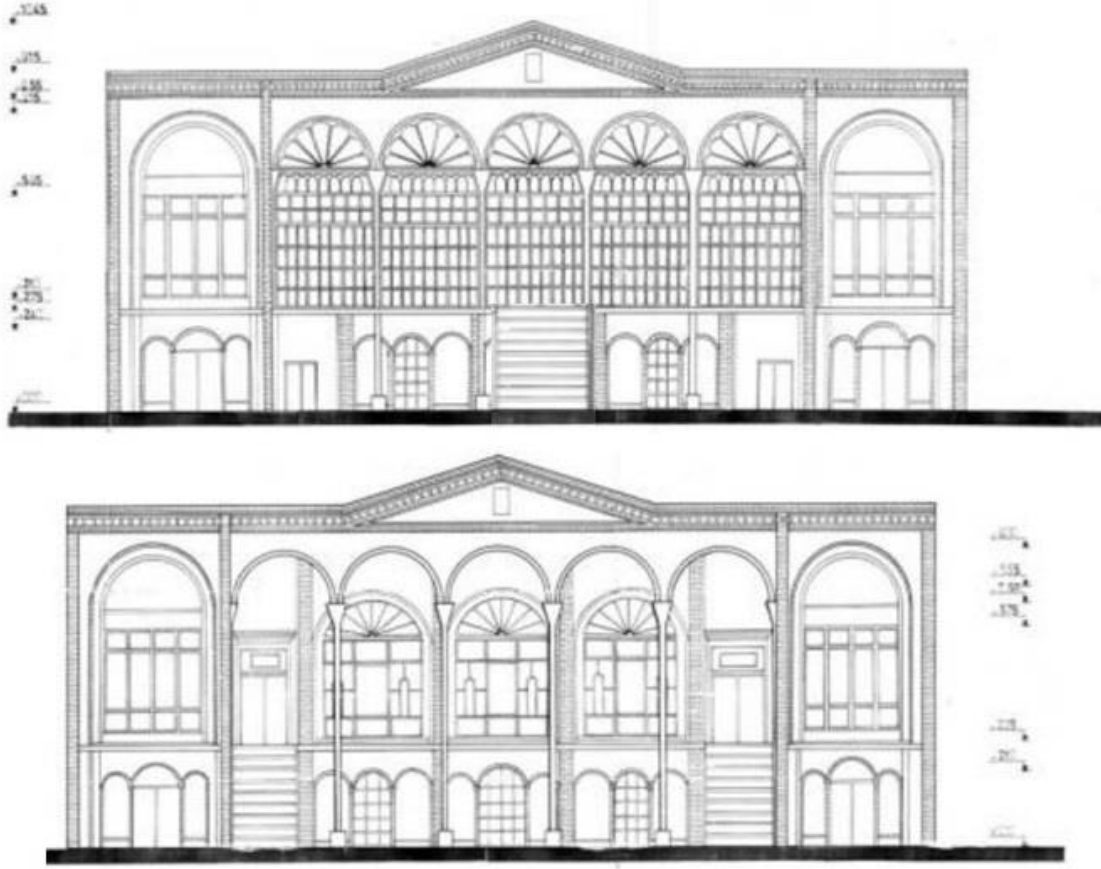

Şekil 4.9. Sorkheyi evin giriş ve bodrum katların planları
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 2000, 30-32)

Binanın ilk yapısı, ortasından merdivenlerle ulaşılan bir sundurma şeklindeydi ve şahneşin odası doğrudan sundurmaya bağlı olduğuna göre ona Tanabi deniyordu (Şekil 4.10). (3.2.3.3. bölümünde Şahneşin odasının açıklamasında) Ancak daha sonra sundurma yıkılmış ve şahneşinin yan taraflarına merdivenlerle ulaşılabilmiştir.

Şekil 4.10. Sorkheyi evin Eyvanının ilk modeli
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 2000, 7)

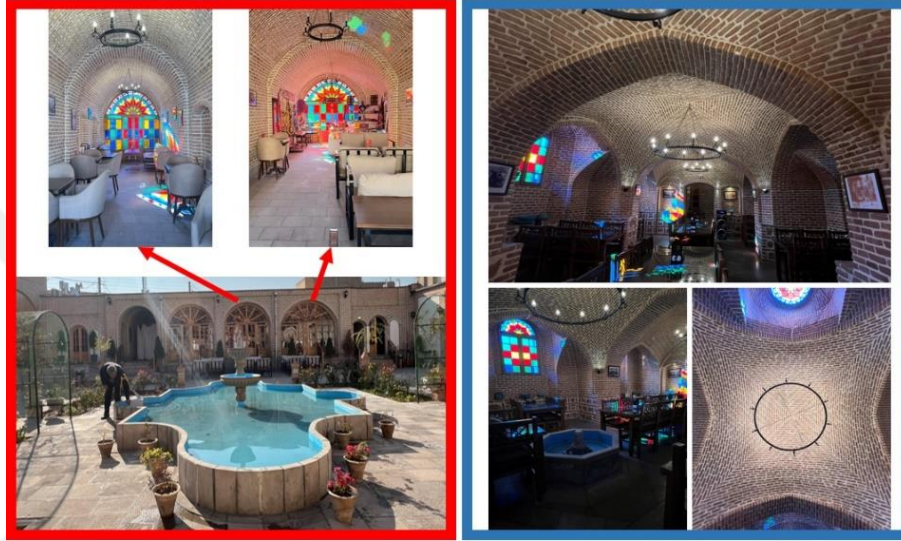
Şekil 4.11. Sorkheyi evin ilk ve şimdiki cephe görünümüleri
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 2000, 33)

Bu yapıdaki en önemli süsleme unsurları binanın içinde ve dışında çeşitli sıva ve tuğla işçiliğinin yanı sıra her türlü Orosi kapı ve pencereleri, tavan ve duvar resimleri ve aynalar, konutun farklı yerlerinde açıkça görülebilmektedir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12. Sorkheyi evin çeşitli süslemeleri (Yazar)

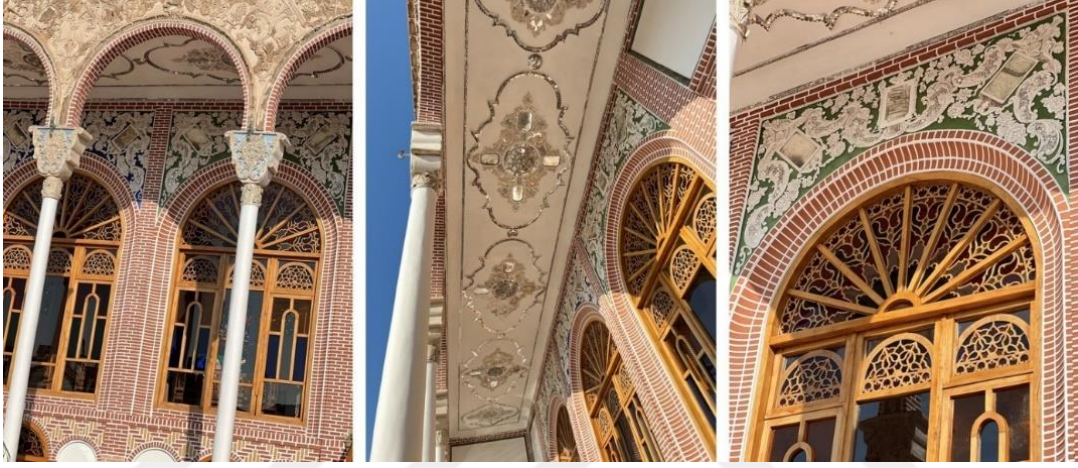
Bu yapının kuzey cephesinde Orosi kapı ve pencereler süslemeleri ile tuğla kemerler bulunmaktadır. Bu bölüm artık kafe olarak, butik otel de kullanılmaktadır ki konutun kuzey tarafında olan alandır ve dış avluya bakmaktadır (Şekil 4.13de soldaki fotoğraf). Havuz odasındaki süslemeler şunları içerir: Orosi pencereler, tuğlayla yapılan güzel nişler ve kemerler. Bu alan artık restoran olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.13de sağdaki fotoğraf).

Şekil 4.13. Sorkheyi evin Kuzey cephe ve Havuz odası (Yazar)

Binanın ana cephesinin süslemelerinde tuğla, alçı ve ayna işleri, Orosi camları ve boyamalar yer almaktadır (Şekil 4.14). Sentaury (cephenin üzerindeki keskin form), Kaçar mimarisinde popüler olan Rus Neoklasik mimarisinin unsurlarından biridir (Şekil 4.15.A). Alçı süslemelerin arasında Aslan, Güneş ve kılıç görülmektedir. Safevi döneminde bu rol, toplumun iki temel direğinin, yani hükümet ve dinin bir tezahürü olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.15.B). Cephe sıvalarında bayrağın bulunması, ev sahibinin siyasi rolü ve sosyal statüsü ile ilgisiz değildir (Şekil 4.15.C). Alçı süslerde pençesinde tavşan bulunan bir kuş görüntüsü görülmektedir. Kuşun türü bilinmemekte ama İran edebi kaynaklarında kartal veya şahin gibi av kuşları mitolojik hayvanlardan tanımlanmaktadır (Şekil 4.15.C). Tavşan onun pençesinde olan kuşuna benzeyen bir başka kuş ise kemerin tam ortasında görülebilmektedir. Bu kuş, büyük ihtimal Huma kuşudur. Eski çağlardan beri herkes Huma kuşun mutluluk getirdiğini ve gölgesi birinin başına düştüğünde onu mutlu edeceğine inanmaktadırlar (Şekil 4.15.C). Sanki dış avluya bakan cephe, bilinçsizce, eve girenlerin iyi dileklerini ve mutluluklarını temsil ettiği gibi, insanların evdeki görkemli yaşamına devam etmek için örtülü isteklerini de temsil eden bir yer olmuştur.

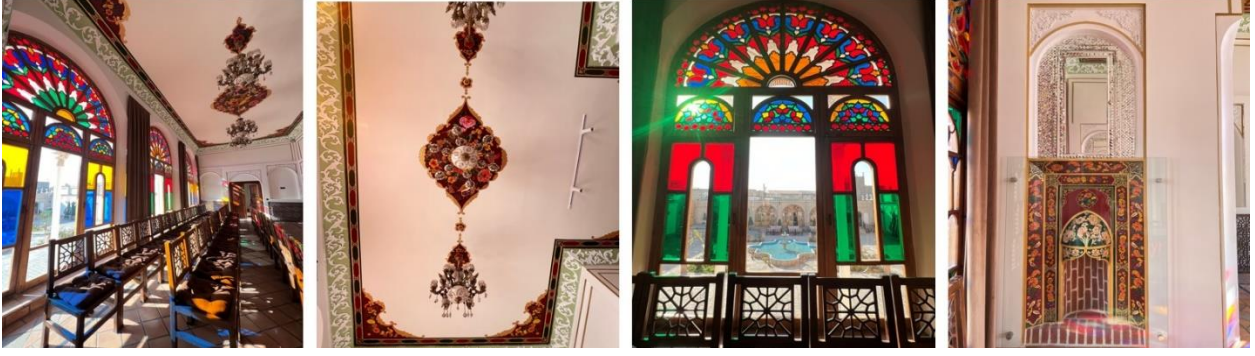
Bu binanın ana ve en önemli odası olan şahneşin'in tavanında ayna işçiliği, sıva ve boyama yer almaktadır. Kapı ve pencereler Orosi'dir. Diğer odalarda da bulunan boyalı şömineler camla korunmaktadır. Nişler boya, sıva ve aynalarla süslenmektedir (Şekil 4.16). Ayrıca küpe odalar, alçı nişler ve aynalarla süslenmişler (Şekil 4.17).

Şekil 4.14. Sorkheyi evin ana cephesinin süslemeleri (Yazar)

Şekil 4.15. Sorkheyi evin ana cephesinin süslemeleri (Yazar)

Şekil 4.16. Sorkheyi evin Şahneşin odasının süslemeleri (Yazar)

Şekil 4.17. Sorkheyi evin küpe odaların süslemeleri (Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 2000, 13)

Bu binanın en özel açık alanı sayılan iç avlu, tuğla cepheli odalar ve renkli pencerelerle çevrilidir ve butik otelin tüm odaları bu avluya bakmaktadır (Şekil 4.18). Bu geleneksel konut şu anda butik otel olarak kullanılmaktadır ve iç avlu etrafındaki odalar gezginlerin kullanımına sunulmaktadır (Şekil 4.19).

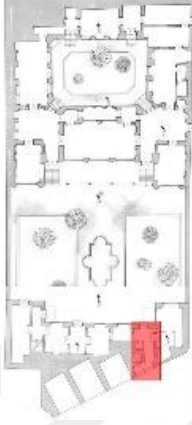
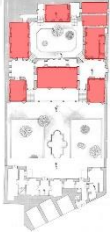
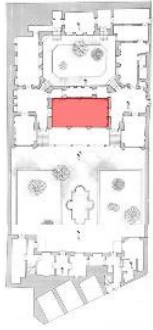
Şekil 4.18. Sorkheyi evin İç avlusu (Yazar)

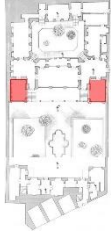
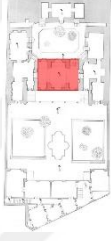

Şekil 4.19. Sorkheyi butik otelin odaları (<https://sorkheyihotel.ir/>)

Tablo 4.2. SORKHEYİ evin mekân organizasyon ve süslemelerin incelenmesi (Yazar)

Mekân	Alan	Mekân Özellikler	Planlar	Görseller
Konutun A Ç I K mekânı	AVLU	. İki biçim avlu mevcut: İç ve Dış avlular . Ana mekanlar avlu etrafında oluşturulmuştur. . Her iki avlu'da havuz bulunmaktadır. . Dış avlunun ana cephesi süslemelere sahiptir.		
Konutun YARI AÇIK mekânı	EYVAN	. Bu evde Eyvan bulunmaktadır. . Dış avluya nazır 6 kolonlu büyük bir sundurma bulunmaktadır. . Eyvanın duvarları, tavanları ve kolunları süsle dolu. . Şahneşin odasının kuzey tarafında yer almaktadırlar. . Avluyla ilişki yapmaktadır.		

Konutun K A P A L I mekânları	GİRİŞ ALANI	. Giriş alanı binanın güney tarafında yer almaktadır. . Ana girişin kapının iki tarafında Celohan (oturma sekisi), Kapı üzerinde Serdar (kapı başı), eski kapısı, Haşti (antre) ve Dalan (koridor) içerir. . Dalan konutun dış avlusuna yönlendirmesine ve evin dış ve iç mekanların bağlanması rolüne sahiptir.		
	ODALAR	. 4tane 3kapılı oda, 2tane küpe odaları ve 2tane iç içe odalara sahiptir. . Odaların çoğu iç avlu çevresinde yer almaktadır.		
	ŞAHNEŞİN ODSI	. Bu konutun ana ve en önemli odası olarak kabul edilir. . Güney tarafında dış avluya bakmaktadır. . Her türlü süslemeye sahip olmaktadır ve çok görkemli görünmektedir. . Bu mekân yabancı misafirleri kabul etmek ve sosyal ilişkiler kurmak için kullanılmaktadır. . Çok suslu ve görkemli olsa da insan ölçülere sahiptir.		

	KÜPE ODALARI	. Küpe odaları aynı ebatlarda, Şahneşin odasıyla aynı katta bulunmaktadır. . Sosyal ilişki yönünde kullanılmaktadır yani yabancı erkek misafirler Şahneşin odasında ağırlanırken, kadın misafirler küpe odalarında otururdular		
	HAVUZ ODASI	. Girişi dış avludan bulunmaktadır. . Ana odanın (Şahneşin) altında yer almaktadır.		

SÜSLEMELER

- . Giriş alanında tuğla ve alçı işçiliği ve Orosi pencerelere sahip olmaktadır. Haştı ve Dalan tuğla kemerlerle süslenmektedir.
- . Dış bahçenin yeri taşla döşenmiş ve duvarları alçı ve tuğlayla süslenmiş. Güzel bir süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış.
- . Konutun güney cephesinde olan binanın önemli süslemeleri tuğla kemerler ve orosi pencereler içirmektedir.
- . Ana cephenin süslemeleri ahşap, tuğla, Ayna ve alçı işçilikleri içerir.
- . Filtrelerde sadece alçıyla nişler yapılmaktadır.
- . Şahneşin odasının görkemli süslemeleri var. Boyalı resimler, süslenmiş şomineler, Orosi pencereler, alçı, boya ve aynayla süslenmiş nişler.
- . Diğer odalarda alçı ve aynayla süslenmiş nişler ve boyalı şomineler yeterli olmuştur.
- . İç avlu dolu tuğla işçiliğiyle ve göz kamaştırıcı süslemeler tuğlayla yapılmaktadır. Süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış.
- . Havuz odası güzel süs havuzunun yanı sıra, Orosi pencereler ve tuğla kemerler ve nişlerle süslenmektedir.

4.4.2. HARİRİ Evi

Bu tarihi ev (19. yüzyılda Kaçarlar döneminde inşa edilmiş), Tebriz'in en eski mahallelerinden biri olan Tarbiyat caddesi'nde yer almaktadır. Bu konutun alanı 4.000 metre kare, konağın alanı ise 1.500 metrekaredir. Binanın tamamı taş temel ve harçlı, tuğla kaplı kil duvarlı, düz ve ahşap çatılıdır. Hariri Evi iç ve dış olmak üzere iki bölümden oluşur ve kibleye dönük olarak inşa edilmektedir. Dış binanın yapısı, erken Kaçar döneminde iki katta inşa edilmiştir. Bodrum kat havuz odası ve ardiyelere, zemin kat ise Şahneşin odası ve yan koridorları, mutfak ve oturma odasına ayrılmaktadır. Bu bölümün birinci katında küpe odaları ve başka bir oda bulunmaktadır.

Şekil 4.20. Hariri evin planları (Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 1997, 43-49)

Binanın giriş alanında süslü bir ahşap kapı, tuğla ve sıva işçiliği içeren güzel bir kapı başlığı bulunmaktadır. Girişin bir tarafında oturmak için seki mevcuttur. Şekil 4.21de Hariri evin girişinde kapı, kapı başlığı ve sekisi görülmektedir. Haşti (Antre) çerçeve ve tuğlalarla süslenmiştir. Koridor yoktur ve bu alandan sonra hemen dış avluya girilmektedir. Şekil 4.22de Soldan sağa doğru dış avluya giriş yapılmaktadır. Kaçar sonrası dönemde binanın cephesi değiştirildi ve yüksek Orosi pencereleri kaldırıldı. Binanın ana cephesinde boyama, sıvalar ve tuğlalardan oluşan güzel süslemeler bulunmaktadır (Şekil 4.23).

Şekil 4.21. Hariri evin giriş alanı (Yazar)

Şekil 4.22. Hariri evin Haştisi (Yazar)

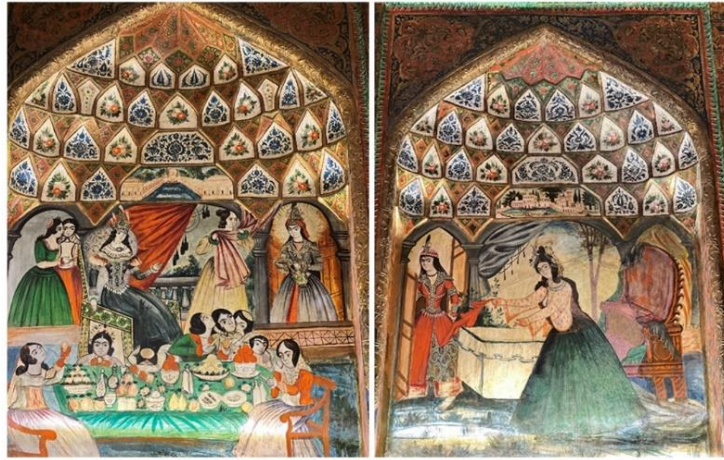
Şekil 4.23. Hariri evin ana cephesi (Yazar)

Bu evin popüler olmasının nedeni, içinde çok güzel duvar resimleri bulunan şahneşin odasıdır ve bu resimlerden dolayı bu ev, Tebriz'in en güzel tarihi evi olarak anılmaktadır (Şekil 4.24). Duvarlardaki resimler Kaçar döneminin ortalarına kadar uzanıyor ve Nasereddin Şah'ın Avrupa

seyahatlerinden etkilenmiştir. Bu duvar resimleri, Avrupa unsurlarını İran-İslam motifleriyle eşleştirmenin açık bir örneğidir. Bu evin güzel ve asil resimleri Yusuf ve Züleyha gibi eski mitolojik temalardan alınmıştır. Bu odanın kaidelerinde resimler vardı ancak zamanla mermer desenlere dönüştürülmüştür. Resimlerin altında imza bulunmadığından dolayı ressam veya ressamların kim olduğu bilinmemektedir. Bu odanın doğu ve batı tarafında 16 niş bulunmaktadır. Her Mukarnas boyalı sıvalarının altına bir hikaye çizilmektedir. Şekil 4.25de Soldaki fotoğrafta Nişin resminde, Yusuf içeri girdiğinde Züleyha'nın misafirleri Yusuf'a bakınca ellerini kesmişler. Sağdakiyse, Yusuf'un Züleyha'dan kaçışını anlatmaktadır.

Şekil 4.24. Hariri evin Şahneşin odası (Yazar)

Şekil 4.25. Hariri evin Şahneşin odası (Yazar)

Duvar resimlerinin tematik bölümünde geyik, portre, avcılık, doğa, binalar ve doğa, doğa ve insan, doğa ve insan ve bina, gemi ve deniz, natürmort, hayvan, melek, çiçek ve tavuk, çiçek ve vazoz, çiçek ve çalı, bitkisel süsleme temalı resimler yer almaktadır. Resimlerin konuların en büyük kısmı sırasıyla bitki, çiçek ve çalılar ile çiçekler ve vazolardan oluşan dekoratif motiflerle ilgilidir ve doğa, binalar ve insanlar temalı önemli sayıda duvar resmi vardır.

Avrupa örneklerinden bu konuların etkisine işaret edilirken, doğa ve mimari çeşitliliğin çok fazla kullanılması, insan imajının kullanımının sosyal, kültürel ve dini sınırlamalarının bir kanıtı olmaktadır. Şekil 4.26da, Hariri evin şahneşin odasının resimleri ve Avrupa kartpostallarının benzerliği görülmektedir. Sağdakiler duvarda olan resimler, soldakiler Avrupa’da yaygın olan eski kartpostaller. Hatta Avrupa kartpostallarında kalmamış bazı mevcut manzaralarda çizilmiş. Şekil 4.27ın sol tarafında olan resimler, Tebriz ve etrafında o zamanda mevcut olan manzaralar ve binalardır ve fotoğrafın sağında olan duvar resimleridir ki benzerledikleri görülmektedir.

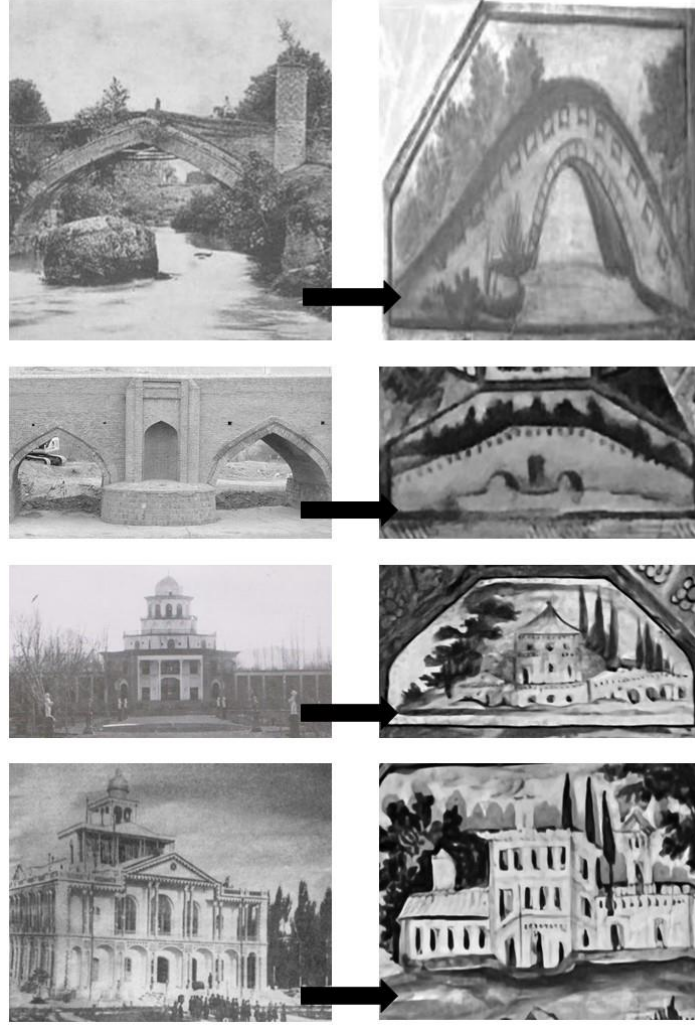
İnsan figürlerinin merkeze alındığı resimlerde, farklı evlerdeki portreleri kasıtlı olarak hasarlı görünmektedir. Şekil 4.28de görüldüğü gibi Şahneşin odasının resimlerin’de olan Çıplak insanlar görüntülerin yeniden yapılandırılması gerektiğinde mümkün olduğunca örtülmüşler.

Bu odanın çoğu yerindeki resimler paralel olmayıp ancak renk yardımıyla paralel görülebilmektedir. Şekil 4.29da gördüğü gibi çiçek türleri farklıdır, ancak ortak renk yardımıyla aynı görülebilmektedirler.

Şekil 4.26. Hariri evin Şahneşin odasının resimleri ve eski kartpostalların karşılaştırması

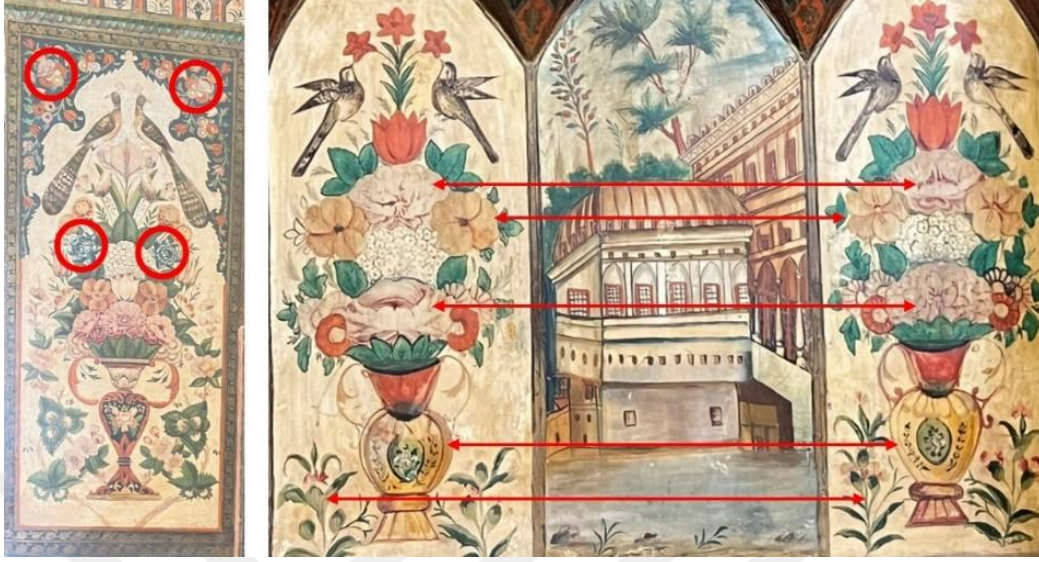
(Yazar; <https://fa.wikipedia.org/>)

Şekil 4.27. Hariri evin Şahneşin odasının resimleri ve eski manzaraların karşılaştırması
(Yazar; <https://fa.wikipedia.org/>)

Şekil 4.28. Hariri evin Şahneşin odasının resimlerin’de olan Çıplak insanlar (Yazar)

Şekil 4.29. Hariri evin Şahneşin odasının süslemeleri (Yazar)

Hariri evinin resimleri iki bölümden oluşuyor; birinci bölüm üst tasarımlar, ikinci bölüm ise odanın alt bölümlerinin tasarımları. Salonun alt kısımlarındaki resimlerde figür ve portreler kullanılmamış olup natüralist resimler, çiçekler ve tavuklar yer alırken, salonun üst kısmında figürler, av görüntüleri ve natürmort kullanılmıştır. Şekil 4.30de (A) fotoğrafında duvarın üst ve alt olmak üzere iki parçaya bölünmüş. (B) fotoğrafı duvarın üst kısmında ve (C) fotoğrafı duvarın alt kısmında yer almaktadır.

Şekil 4.30. Hariri evin Şahneşin odasının süslemeleri (Yazar)

Ahşap kapı ve pencereler çerçeveleri de bu odanın diğer süslemelerin arasında yer almaktadır (Şekil 4.31.A). Bu güzel mekânın tavanında da ayna çalışması kullanılmaktadır (Şekil 4.31.B). Ayrıca nişlerin etrafındaki ve tavandaki çerçeveler altın varaktan yapılmaktadır (Şekil 4.31.C). Odanın iç köşelerinde, iç astarı tuğla, dış katmanı taş olan, duvara monte edilmiş iki adet şömine ve alçı duvara çizilmiş resimler bulunmaktadır.

Şekil 4.31. Hariri evin Şahneşin odasının süslemeleri (Yazar)

Diğer odaların süslemeleri arasında küpe odalarının Mukarnas alçı işçiliği sayılmaktadır (Şekil 4.32'nin sol fotoğrafı). Havuz odası, dış avludan merdivenle girilebilen dış binanın bodrum katında yer almaktadır. Bu alanın aynı zamanda iç avluya erişimi de bulunmaktadır. Havuz odasının süslemesi tuğla nişler ve kemerlerdir (Şekil 4.32'nin sağ fotoğrafları). Hariri evinin iç avlusu tuğlalarla süslenmiş. Ayrıca avlunun köşesi sıvayla Mukarnas işlenmiştir (Şekil 4.33).

Şekil 4.32. Hariri evin küpe odalarının mukarnasleri ve Havuz odası

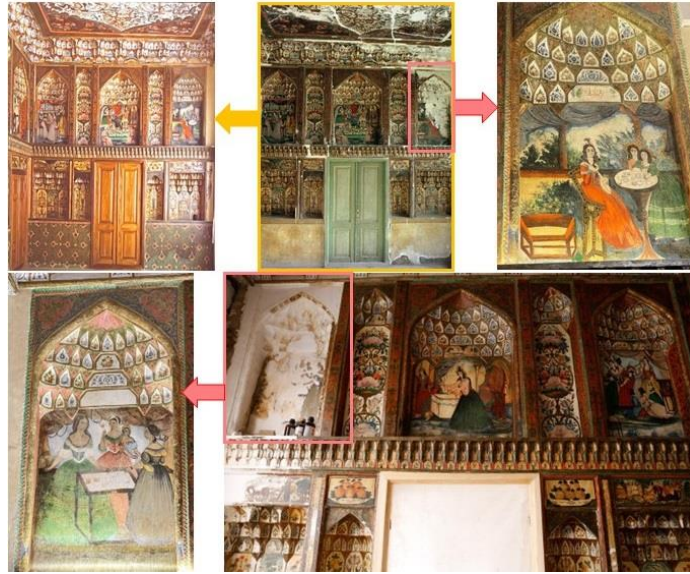
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 1997, 30; Yazar)

Şekil 4.33. Hariri evin iç avlusu (Yazar)

Yıllarca terkedilmesi sebebiyle bu binanın yenilenmesi gerekirdi. Ancak restorasyon sırasında restoratörlerin bu tarihi eve en az müdahaleyi yapmaya çaba gösterildi (Şekil 4.34 ve 4.35).

Günümüzde bu bina Tebriz Mektebi'ne ait sanat müzesi ve aynı zamanda basın müzesi olarak kullanılmaktadır ve Andarun (iç) binasının hiçbir odasında süsleme ve dekorasyon bulunmamaktadır.

Şekil 4.34. Hariri evin şahneşin odasının resim ve mukarnaslerin restorasyonu

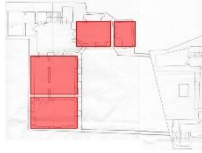
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 1997; Yazar)

Şekil 4.35. Hariri evin ana cephesinin restorasyonu
(Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 1997, 30; Yazar)

Tablo 4.3. HARİRİ evin mekân organizasyon ve süslemelerin incelenmesi (Yazar)

Mekân	Alanlar	Mekân Özellikler	Planlar	Görseller
Konutun A Ç I K mekânı	AVLU	. Avlular iki biçiminde: İç ve Dış . Ana mekânlar avlu etrafında oluşturulmuştur. . Her iki avlu'da havuz bulunmaktadır. . Dış avlunun ana cephesi süslemelere sahiptir.		

Konutun YARI AÇIK mekânı	EYVAN	. Bu konut'da Eyvan bulunmamaktadır.		
Konutların K A P A L I mekânları	GİRİŞ ALANI	. Giriş alanı binanın güney tarafında yer almaktadır. . Ana girişin kapısının sadece bir tarafında Celohan, Kapı üzerinde Serdar, eski kapısı, ve Haşti içerir. . Haşti evin dış avlusuna yönlendirmesine ve evin dış ve iç mekanların bağlanması rolüne sahiptir.		
	ODALAR	. 4tane 3kapılı oda, 2tane küpe odaları ve 2tane iç içe . 1 tane 3kapalı oda, 2 tane küpe odası, 2 tane sade oda ve toplamda 7 tane iç içe odalara sahip olmaktadır.	 	

	ŞAHNEŞİN ODASI	. Ana ve en önemli odası olarak kabul edilir. . Güney tarafında dış avluya bakmaktadır. . Her türlü süslemeye sahip olmaktadır ve çok görkemli görünmektedir. . Bu mekân yabancı misafirleri kabul etmek ve sosyal ilişkiler kurmak için kullanılmaktaydı. . Çok suslu ve görkemli olsa da insan ölçülere sahipti.		
	KÜPE ODALARI	. Küpe odaları farklı ebatlarda, Şahneşin odasının üst katında bulunmaktadır. . Sosyal ilişki yönünde kullanılmaktadır yani yabancı erkek misafirler Şahneşin odasında ağırlandırken, kadın misafirler küpe odalarında otururdular		
	HAVUZ	. Ana Girişi dış avludandır ama iç avluya da erişimi bulunmaktadır. . Ana odanın (Şahneşin) altında yer almaktadır.		

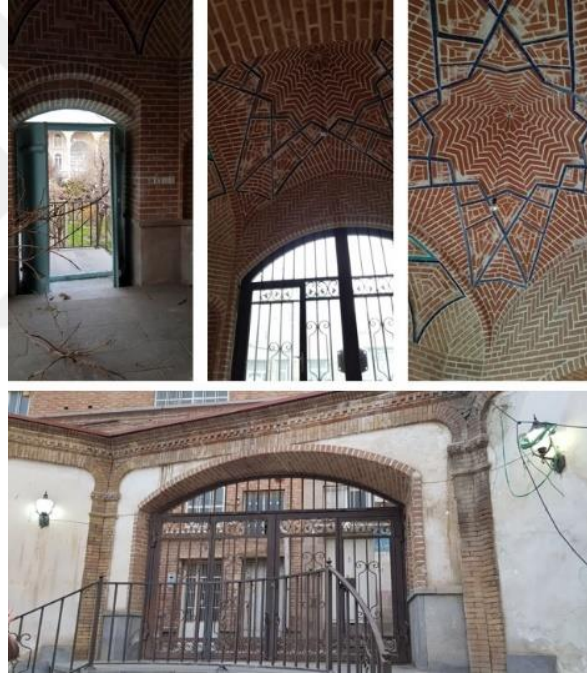
	SÜSLEMELER	. Giriş alanı tuğla ve alçıyla süslenmektedir. . Dış bahçenin yeri taşla döşenmiş ve duvarları alçı ve tuğlayla süslenmiş. Güzel bir süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Ana cephenin süslemeleri boyanmış alıcılardır. . Şahneşin odasının görkemli süslemeleri var. Çok sayıda Minyatür tarzı resimlerin yanı sıra, süslenmiş şomineler, Orosi pencereler, alçı, altın varak, ahşap, boya ve aynayla süslemeleri var. . İç avlu süslemeleri tuğlayla yapılmaktadır. Sadece bir duvar üzerinde alçı süslemesi görülmektedir. Süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Havuz odası güzel süs havuzunun yanı sıra, tuğla kemerler ve nişlerle süslenmektedir.	
--	-------------------	---	---

4.4.3. NİKDEL Evi

Nikdel, Tebriz'in Maghsoodieh Caddesi'nde bulunan iki katlı bir Kaçar evidir. Binanın kuzey tarafındaki dış avluya, hem insanların girişine haştisi (antre) olan kapısından, hem de bir zamanlar at veya arabaların girişi için kullanılan büyük kapıdan (Yenileme sırasında bu kapının önüne merdivenler yapılmıştır) girilebilmektedir. Şekil 3.36da görüldüğü gibi, Sol fotoğraf, Maghsoodieh caddesi tarafından İç avluya giriş ve Sağ fotoğraf Dış avluya İnsan ve at girişleri göstermektedir. Restorasyon sırasında değiştirilen eski tokmaklı kapı, Sardaab'da saklanmaktadır (Şekil 4.48). Ayrıca binanın güney tarafında yer alan iç avluya giriş için büyük olasılıkla Pehlevi döneminde (Kaçar döneminden bir dönem sonra) araçların girişi için yapılmış büyük bir kapı yerleştirilmektedir. Maghsoodieh Caddesi'nin yenilenmesiyle girişin yanındaki sekiler kaldırılmış. Haştı de tuğla işçiliğiyle yapılan kemerler mekânın güzelliğine katkıda bulunmuştur (Şekil 4.37).

Şekil 4.36. Nikdel evin girişleri (Yazar)

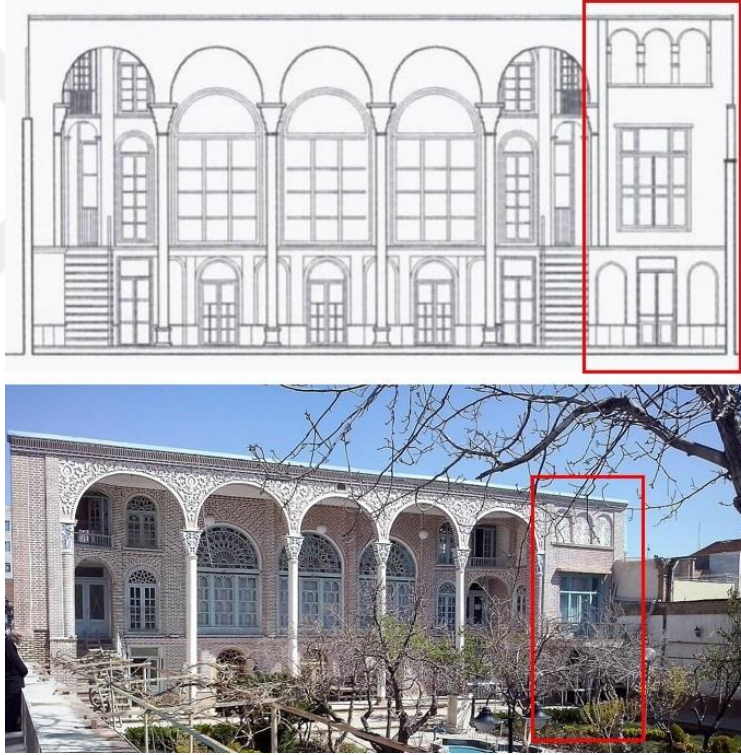

Şekil 4.37. Nikdel evin dış avlusunun girişleri (Yazar)

Dış avlunun her tarafında tuğla süslemeler vardır. Tuğlaların arasında mavi çini de kullanılmıştır. Maghsoodieh Caddesi'nin yenileme sırasında binanın batı cephesinin bir kısmı yıkıldı, böylece hem binanın cephesi eşleşmekten çıktı (Şekil 4.39) hem de cadde tarafındaki duvarı yeniden inşa edilmesi gerekti. Şekil 4.38de, (A) fotoğraf, tuğla işçiliği, (B) fotoğraf, binanın doğu tarafında bulunan avlunun eski ve ana duvarını ve (C) fotoğraf ise, eski duvar süslemelerinde mavi çinilerin varlığına göre mavi ve lacivert çinilerin kullanıldığı yeni yapılmış duvarı göstermektedir.

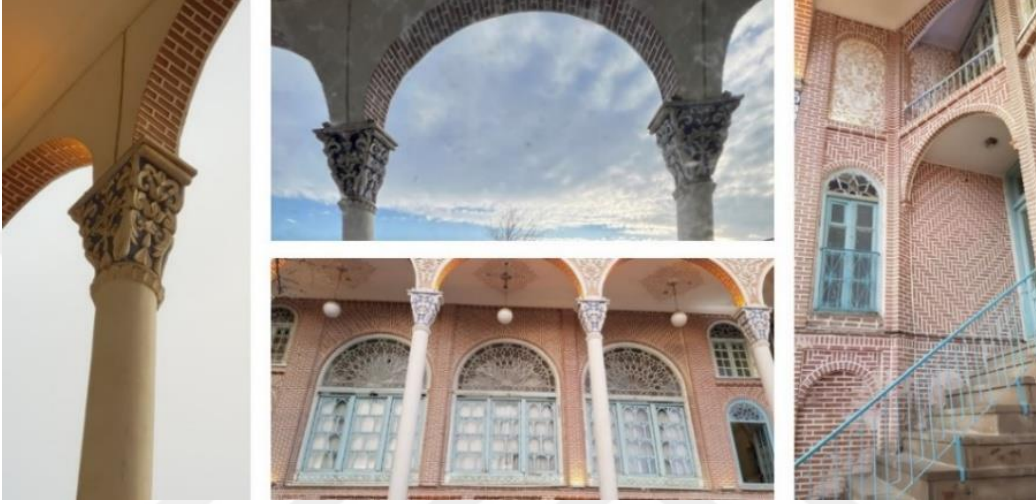
Şekil 4.38. Nikdel evin dış avlusunun duvarları (Yazar)

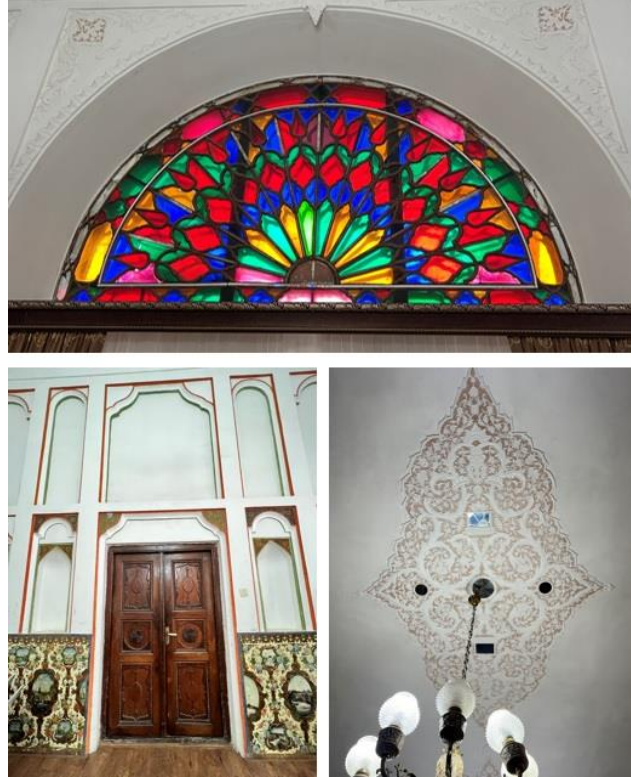
Şekil 4.39. Nikdel evin güney cephesi (Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığı 2003, 23)

Dış avludaki iki taş süs havuzunu geçtikten sonra güzel bir manzara görünmektedir. Alçı sütun başlıkları, Orosi pencereler ve güzel tuğla işçilikleri (Şekil 4.40). Görünümden de anlaşılacağı üzere küpe odaları birinci katın yan koridorlarının üzerinde yer almaktadır. Bu, Shahneshin'in yüksek tavanının nedeniyle mümkün olmaktadır. Sütunlu eyvanı geçtikten sonra on üç merdivenle şahneşin odasının yan filtrelerine girilir. Eski ahşap kapıdan geçtikten sonra Şahneshin'e girilir. Bu

odanın süslemelerin arasında kaide resimleri, alçı işleri, ayna işleri, renkli dekoratif nişler ve Orosi pencereleri yer almaktadır (Şekil 4.41). Bu odanın resim süslemeleri, 4.42 şeklinde görüldüğü gibi, Çiçekler ve çalılıarın yanı sıra soldan sağa doğru, konular arasında doğa, mimari, deniz yolculukları ve portreler yer almaktadır.

Şekil 4.40. Nikdel evin güney cephesinin süslemeleri (Yazar)

Şekil 4.41. Nikdel evin Şahneşin odasının süslemeleri (Yazar)

Şekil 4.42. Nikdel evin Şahneşin odasının resim süslemeleri (Yazar)

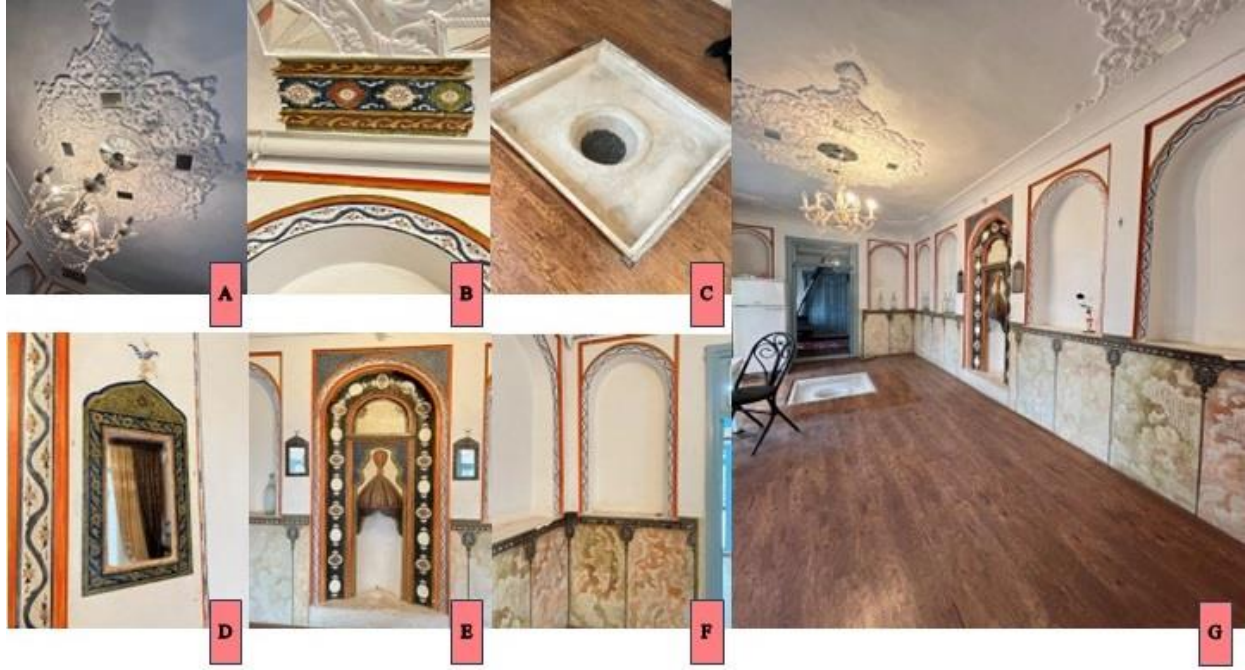
Şahneşin odasının doğusunda olan kapı, binanın dış kısmının oturma odasının giriş kapısının önünde bulunmaktadır. Bu odanın dış avluya bakan sade bir penceresi ve pastu odası (3.2.3.7. bölümünde, Oturma odasının açıklamasında) sınırında renkli bir penceresi vardır (Şekil 4.43ın sağ fotoğrafı). Duvarda her türlü taş, alçı ve cam kullanılarak dekoratif bir niş yapılmaktadır (Şekil 4.43ın sol fotoğrafları).

Şekil 4.43. Nikdel evin dış tarafındaki oturma odası (Yazar)

Dış kısımdaki filtreden çıktıktan sonra evin iç kısmındaki filtreye girilir. Oradan oturma odasına, Pastu odalara ve iç avluya ulaşabilmektedir. Dış tarafa göre daha az dekorasyona sahip olan iç oturma odasında duvar şöminesi, süslü duvar aynaları, yerde olan tandır, renkli nişler, boyalı kaideler ve tavanda olan güzel alçı ve ayna işçiliği ve zamanla silinmiş tavandaki renkli

kenarlıklar bulunmaktadır. Şekil 4.44de, (A) fotoğraf iç oturma odasının tavanda olan sıvı ve ayna işçiliği, (B) fotoğraf tavanın boyalı bordürünün kalan parçası, (C) fotoğraf yerde olan ısıtma tandırı, (D) fotoğraf Süslü duvar aynasını, (E) fotoğraf duvar şominesi, (F) fotoğraf boyalı nişler ve kaideleri ve (G) fotoğraf İsa Oturma odasının arka odalara açılan iç kısmının genel görünümünü göstermektedir.

Şekil 4. 44. Nikdel evinin iç oturma odası (Yazar)

İç avludan bodrum katına, sardaab, ardiye, havuz odasına, mutfığa ve dış avluya bağlanan koridora ulaşılabilir (Şekil 4.45). Merdivenlerin yanındaki kapıdan eski günlerde ekmek pişirilen bodrum katına girilir. Tuğla kemerler bu mekânın süslemesi sayılmaktadır (Şekil 4.46).

Bodrum katından alt bodruma, Sardaablara ve havuz odasına girilebilir. Alt kattaki bodrum katında güzel tuğla kemerler, nişler ve Orosi penceresi bulunmaktadır (Şekil 4.47). Burası bulaşık ve çamaşır yıkama yeri idi çünkü bu alanın hemen yanında evin ihtiyacı olan suyun depolandığı yer olan bir Sardaab vardı. Bu evde su depolamak için kullanılan ilk kiler belli bir yüksekliğe kadar “Sarüc” adında bir tür kil harçtan, sonrası taştan ve çatısı tuğladan yapılmaktadır. Bu evin giriş kapısı da bu mekânda tutulmaktadır (Şekil 4.48). Birkaç adım farkla güzel bir havuz odasına girilir; tuğla kemerli, aynalı tavanlı ve Orosi pencereli (Şekil 4.49). Havuz odasının sonunda iç avlu ile dış avlu arasındaki koridor penceresinin tam altında ikinci bir Sardaab bulunmaktadır.

Şekil 4.45. Nikdel'in evinin iç avlusu (Yazar)

Şekil 4.46. Nikdel evinin ilk bodrumu (Yazar)

Şekil 4.47. Nikdel evinin ikinci bodrumu (Yazar)

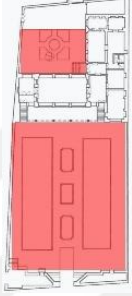
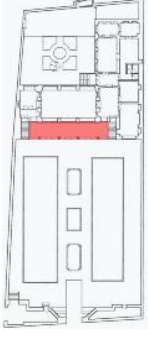

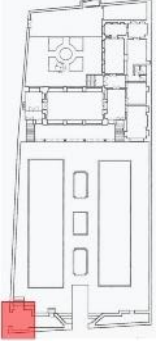
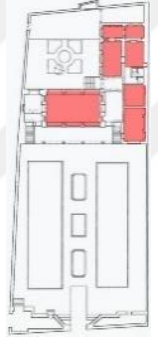
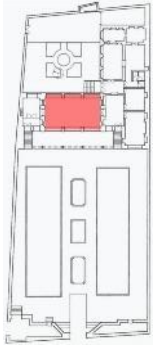
Şekil 4.48. Nikdel evinin ilk sardaabı (Yazar)

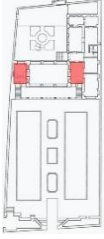

Şekil 4.49. Nikdel evinin havuz odası (Yazar)

Tablo 4.4. NİKDEL evin mekân organizasyonu ve süslemelerin incelenmesi (Yazar)

Mekân	Alanlar	Mekân Özellikler	Planlar	Görseller
Konutun AÇIK mekânı	AVLU	. Avlular iki biçiminde: İç ve Dış . Ana mekanlar avlu etrafında oluşturulmuştur. . Her iki avlu'da havuz bulunmaktadır. . Dış avlunun ana cephesi süslemelere sahiptir.		
Konutun YARI AÇIK mekânı	EYVAN	. Dış avluya nazır 6 kolonlu büyük bir sundurma bulunmaktadır. . Eyvanın duvarları, tavanları ve kolunları süsle dolu. . Şahneşin odasının kuzey tarafında yer almaktadır. . Eyvan avluyla ilişki yapmaktadır.		

Konutun K A P A L I	GİRİŞ	. Konutun 3 giriße sahiptir. . Ana Giriş alanı binanın batı tarafında yer almaktadır. . Ana girişin Celohanları ve serdarı sokağın geri çekilmesi ve yenilemesiyle beraber kaldırılmıştır. . Eski kapısı Sardaaba (kiler) kaldırırken, değışilmiş. . Haştı evin dış avlusuna yönlendirmesine ve evin dış ve iç mekanların bağlanması rolüne sahiptir.		
mekânlar 1	ODALAR	. 2 tane 3 kapalı oda, 2 tane küpe odalar ve 6 tane iç içe odalara sahip olmaktadır. . Erişimler genellikle odalar arasında olan filter'den sağlamaktadır.		
	ŞAHNEŞİN	. Bu konutun ana ve en önemli odası olarak kabul edilir. . Güney tarafından dış avluya ve kuzey tarafından iç avluya bakmaktadır. . Her türlü süslemeye sahip olmaktadır ve çok görkemli görünmektedir. . Bu mekân yabancı misafirleri kabul etmek ve sosyal ilişkiler kurmak için kullanılmaktaydı. . Çok suslu ve görkemli olsa da insan ölçülere sahipti.		

KÜPE ODALARI	. Küpe odaları aynı ebatlarda, Şahneşin odasının üst katında bulunmaktadır. . Sosyal ilişki yönünde kullanılmaktadır yani yabancı erkek misafirler Şahneşin odasında ağırlanırken, kadın misafirler küpe odalarında otururdular.		
HAVUZ ODASI	. Girişi hem dış ve hem iç avludan bulunmaktadır. . Ana odanın (Şahneşin) altında yer almaktadır.		

SÜSLEMELER

- . Giriş alanı yan sokağın yenileme sırasında yıkılmasına göre Kaçar zamanından kalan bir şey yoktur. Sadece Haşti var ki tuğla kemerlerle süslenmektedir. Daha güzel görünmekleri için bazı tuğlalar mavi ve lacivert boyanmış.
- . Dış bahçenin yeri taşla döşenmiş ve duvarları tuğla ve mavi seramiklerle süslenmiş. Güzel bir süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış.
- . Ana cephenin süslemeleri mavi ahşap pencereler ve kapılar, tuğla, ayna ve boyanmış alçı işçilikleri içerir.
- . Şahneşin odasının görkemli süslemeleri var. Boyalı resimler, Orosi pencereler, boyalı alçıyla yapılmış nişler ve aynayla süslenmiş tavan içermektedir.
- . Dış kısmın oturma odası, taş, cam ve alçıyla yapılmış ve boyanmış nişe sahip.
- . İç kısmın oturma odasıysen, boyalı alçıyla yapılmış nişler, süslenmiş duvar aynalar, mermer tekniğiyle yapılan duvar boyalamaları, alçı ve aynayla dolu tavan içermektedir.
- . İç avlunun süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış.
- . Havuz odası ve sardaab güzel süs havuzunun yanı sıra, Orosi pencereler ve tuğla kemerler ve nişlerle süslenmektedir.

4.5. Değerlendirme

Tebriz'in seçilen geleneksel evleriyle ilgili genel bakış açısıyla yapılan değerlendirme sonucunda elde edilen farklı ve çeşitli alanları **4.5.** tablosunda özetlenebilmektedir.

Seçilen 3 konut karşılaştı, karşılaşma sonuçlarında, her üç konutun iki avluya (iç ve dış) sahip olmaları, Ana mekanlar avluların etrafında yerleşmekleri, süs havuzların önemi, dış avluda ana cephenin süslü olması, Ana girişler binaların güney tarafında yer almaları, çeşitli odalara (Şahneşin, Küpe, 3 kapılı, sade eve iç içe odalar) sahip olmak, odaların insan ölçülere sahip olmaları, Özel odalar ve alanlar iç avlu çevresinde ve diğerleri dış avlu çevresinde yer almaları, Şahneşin odaları çok görkemli olmaları, Havuz odaların önemi ve her üç konutun aşırı güzel süslemelere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4.5. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının iç, dış mekân ve süslemelerin karşılaştırması (Yazar)

Mekânlar	Alanlar	Konutlar	Mekân Özellikler
Konutların A Ç I K mekânları	AVLU	SORKHEYİ	. Üç konuttada avlular iki biçiminde: İç ve Dış . Sıcak ve az daha serin havalarda misafirler avlu da ağırlanmaktadır.
		HARİRİ	. Dış avlu ekonomik ve sosyal göstergesi olmaktadır. . İç avlu genellikle ev sahibine ait ve onun özel alanı sayılmaktadır
		NİKDEL	. Ana mekânlar avlu etrafında oluşturulmuştur. . Üç konuttada her iki avlu'da havuz bulunmaktadır. . Üç konuttada dış avlunun ana cephesi süslemelere sahiptir.
Konutların YARI AÇIK mekânları	EYVAN	SORKHEYİ	. Sadece Sorkheyi ve Nikdel konutlarında Eyvan bulunmaktadır. . Her iki konutta Dış avluya nazır 6 kolonlu büyük bir sundurma bulunmaktadır. . Eyvanların duvarları, tavanları ve kolunları süsle dolu.
		NİKDEL	. Şahneşin odaların kuzey tarafında yer almaktadırlar. . Avluyla ilişki yapmaktadır.
	GİRİŞ ALANI	SORKHEYİ	. Giriş alanı binanın güney tarafında yer almaktadır. . Ana girişin kapının iki tarafında Celohan (oturma sekisi), Kapı üzerinde Serdar (kapı başı), eski kapısı, Haştı (antre) ve Dalan (koridor) içerir. . Dalan evin dış avlusuna yönlendirmesine ve evin dış ve iç mekanların bağlanması rolüne sahiptir.
			. Giriş alanı binanın güney tarafında yer almaktadır.

Konutların K A P A L I mekânları		HARİRİ	. Ana girişin kapının sadece bir tarafında Celohan ,Kapı üzerinde Serdar , eski kapısı, ve Haşti içerir. . . Haşti evin dış avlusuna yönlendirmesine ve evin dış ve iç mekanların bağlanması rolüne sahiptir.	
		NİKDEL	. Konutun 3 girişe sahiptir. . . Ana Giriş alanı binanın batı tarafında yer almaktadır. . . Ana girişin Celohanları ve serdarı sokağın geri çekilmesi ve yenilemesiyle beraber kaldırılmıştır. . . Eski kapısı Sardaaba (kiler) kaldırırken, değiştirilmiş. . . Haşti evin dış avlusuna yönlendirmesine ve evin dış ve iç mekanların bağlanması rolüne sahiptir.	
	ODALAR	SORKHEYİ	. 4tane 3kapılı oda, 2tane küpe odaları ve 2tane iç içe odalara sahiptir. . . Odaların çoğu iç avlu çevresinde yer almaktadır.	. Özel odalar iç avlu çevresinde ve diğerleri dış avlu çevresinde yer almaktadır. . . Odalar insan ölçülere sahipler. . . Hem insanların özel hayatını yaşamak için ve hem başkalarıyla iletişim kurmak için kullanmaktadır.
		HARİRİ	. 1 tane 3kapalı oda, 2 tane küpe odası, 2 tane sade oda ve toplamda 7 tane iç içe odalara sahip olmaktadır.	
		NİKDEL	. 2 tane 3 kapalı oda, 2 tane küpe odalar ve 6 tane iç içe odalara sahip olmaktadır. . . Erişimler genellikle odalar arasında olan filter'den sağlamaktadır.	
	ŞAHNEŞİN ODASI	SORKHEYİ	. Bu binanın ana ve en önemli odası olarak kabul edilir. . . Güney tarafında dış avluya bakmaktadır.	
		HARİRİ	. Her türlü süslemeye sahip olmaktadır ve çok görkemli görünmektedir.	
		NİKDEL	. Bu mekân yabancı misafirleri kabul etmek ve sosyal ilişkiler kurmak için kullanılmaktaydı. . . Çok suslu ve görkemli olsa da insan ölçülere sahipti.	
	KÜPE ODALARI	SORKHEYİ	. Küpe odaları aynı ebatlarda, Şahneşin odasıyla aynı katta bulunmaktadır	Sosyal ilişki yönünde kullanmaktadır yani yabancı erkek misafirler Şahneşin odasında
		HARİRİ	. Küpe odaları farklı ebatlarda, Şahneşin odasının ust katında bulunmaktadır	

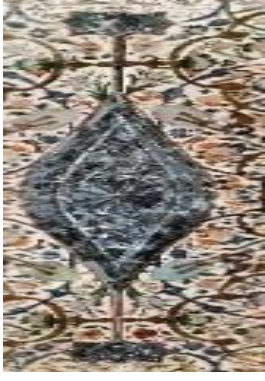
	HAVUZ ODASI	NİKDEL	. Küpe odaları aynı ebatlarda, Şahneşin odasının üst katında bulunmaktadır	ağırlanırken, kadın misafirler küpe odalarında otururdular
		SORKHEYİ	. Girişi dış avludan bulunmaktadır.	. Genellikle ana odanın (Şahneşin) altında yer almaktadır. . Çoğu yaz aylarında kullanır ve yazlık oturma işlevine sahiptir.
		HARİRİ		
		NİKDEL	. Girişi hem dış ve hem iç avludan bulunmaktadır.	
SÜSLEMELER		SORKHEYİ	. Giriş alanında tuğla ve alçı işçiliği ve Orosi pencerelere sahip olmaktadır. Haştı ve Dalan tuğla kemerlerle süslenmektedir. . Dış bahçenin yeri taşla döşenmiş ve duvarları alçı ve tuğlayla süslenmiş. Güzel bir süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Konutun güney cephesinde olan binanın önemli süslemeleri tuğla kemerler ve orosi pencereler içirmektedir. . Ana cephenin süslemeleri ahşap, tuğla, Ayna ve acı işçilikleri içerir. . Filterlerde sadece alçıyla nişler yapılmaktadır. . Şahneşin odasının görkemli süslemeleri var. Boyalı resimler, süslenmiş şomineler, Orosi pencereler, alçı, boya ve aynayla süslenmiş nişler. . Diğer odalarda alçı ve aynayla süslenmiş nişler ve boyalı şomineler yeterli olmuştur. . İç avlu dolu tuğla işçiliğiyle ve göz kamaştırıcı süslemeler tuğlayla yapılmaktadır. Süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Havuz odası güzel süs havuzunun yanı sıra, Orosi pencereler ve tuğla kemerler ve nişlerle süslenmektedir.	
		HARİRİ	. Giriş alanı tuğla ve alçıyla süslenmektedir. . Dış bahçenin yeri taşla döşenmiş ve duvarları alçı ve tuğlayla süslenmiş. Güzel bir süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Ana cephenin süslemeleri boyanmış alıcılardır. . Şahneşin odasının görkemli süslemeleri var. Çok sayıda Minyatür tarzı resimlerin yanı sıra, süslenmiş şomineler, Orosi pencereler, alçı, altın varak, ahşap, boya ve aynayla süslemeleri var. . İç avlu süslemeleri tuğlayla yapılmaktadır. Sadece bir duvar üzerinde alçı süslemesi görülmektedir. Süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Havuz odası güzel süs havuzunun yanı sıra, tuğla kemerler ve nişlerle süslenmektedir.	
			. Giriş alanı yan sokağın yenileme sırasında yıkılmasına göre Kaçar zamanından kalan bir şey yoktur. Sadece Haştı var ki tuğla kemerlerle süslenmektedir. Daha güzel görünmekleri için bazı tuğlalar mavi ve lacivert boyanmış.	

		NİKDEL	. Dış bahçenin yeri taşla döşenmiş ve duvarları tuğla ve mavi seramiklerle süslenmiş. Güzel bir süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Ana cephenin süslemeleri mavi ahşap pencereler ve kapılar, tuğla, ayna ve boyanmış alçı işçilikleri içerir. . Şahneşin odasının görkemli süslemeleri var. Boyalı resimler, Orosi pencereler, boyalı alçıyla yapılmış nişler ve aynayla süslenmiş tavan içermektedir. . Dış kısmın oturma odası, taş, cam ve alçıyla yapılmış ve boyanmış nişe sahip. . İç kısmın oturma odasıysa, boyalı alçıyla yapılmış nişler, süslenmiş duvar aynalar, mermer tekniğiyle yapılan duvar boyalamaları, alçı ve aynayla dolu tavan içermektedir. . İç avlunun süs havuzu bu alanın güzelleştirmesine artmış. . Havuz odası ve sardaab güzel süs havuzunun yanı sıra, Orosi pencereler ve tuğla kemerler ve nişlerle süslenmektedir.
--	--	---------------	--

İran'ın Kaçar döneminde konut süslemeleri bölümünde söylendiği gibi, Kaçar dönemin motiflerinde, önceki dönemlerde kullanılan iki boyutlu ve geometrik motifler yerini daha çok ayrıntı ve detaylı olmuştur. Bu dönemde yaygın olan süsleme tekniklerin seçilen konutların Şahneşin (en önemli oda) odasında ve Ana cephelerinde karşılaştırılmıştır. O yüzden **4.6.** (Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Şahneşin odasının süslemeleri) tablosunda Şahneşin odasının ve **4.7.** (Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının ana cephelerin süslemeleri) tablosunda, Ana cephede olan mevcut süslemeler sınıflandırmaktadır. Tüm mevcut konutlarda Ayna, Alçı, Resim, Orosi pencereler, Tuğla ve boya süslemeleri görülmektedir.

Tablo 4.6. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Şahneşin odasının süslemeleri (Yazar)

	SORKHEYİ	HARİRİ	NİKDEL
M U K A R N A S	----		----

A Y N A işlemeleri			
A H Ş A P işlemeleri			
A L Ç I işlemeleri			
R E S I M			

O R O S İ pencereler			
Ş O M I N E			----
Altın varak	----		----

Tablo 4.7. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının ana cephelerin süslemeleri (Yazar)

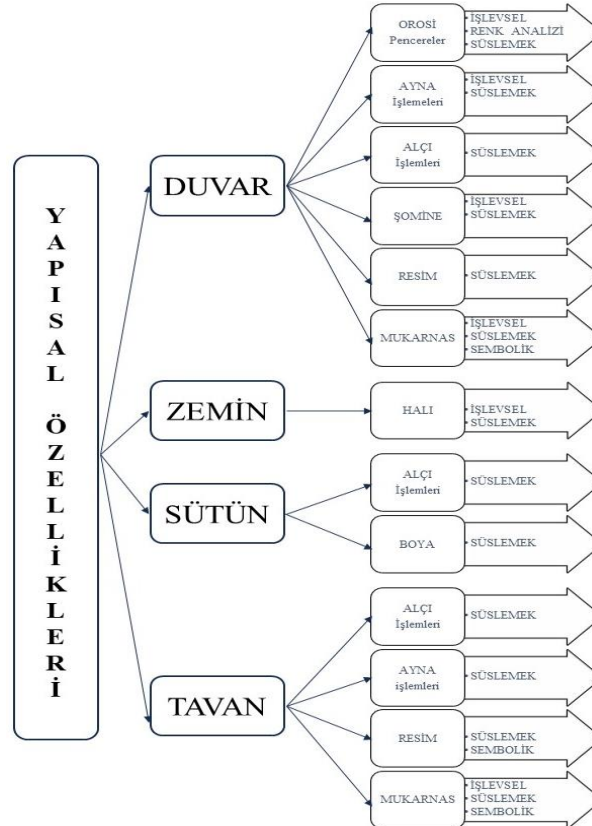
Süslemeler	SORKHEYİ Evi	HARİRİ EVİ	NİKDEL EVİ
Tüğla İşlemleri	✓	✓	✓
Alçı İşlemleri	✓	✓	✓
Ayna İşlemleri	✓	----	---
Orosi Pencereler	✓	----	✓
Boya	✓	✓	✓

3.7. Tablonun (Orosi pencerelerinde kullanılan bazı motifler) motifleri ve Tebriz'in seçilen konutlarının Orosi pencerelerin motiflerinin karşılaştırıldığı zaman **4.8.** tablo ele alınıyor (Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Orosi pencerelerinde kullanılan motifler). Nar çiçeği, Şemse, Turunç ve Yonca desenler, konutların orosi pencerelerin çoğunda mevcut görünüyor.

Tablo 4.8. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının Orosi pencerelerinde kullanılan motifler (Yazar)

Orosi Motifler	SORKHEYİ	HARİRİ	NİKDEL
Fındık	✓	-	-
Beş sıvı yıldız	-	-	-
Kıvılcım	✓	-	-
Narçiçeği	✓	-	✓
Şemse	-	✓	✓
Üçgen	-	-	-
Turunç	✓	✓	✓
Yonca	✓	✓	✓

Tablo 4.9. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının yapısal özellikleri ve süsleme ilişkisi analiz şeması (Yazar)

4.9. tablosunda (Tebrizin seçilen geleneksel konutlarının yapısal özellikleri ve süsleme ilişkisi analiz şeması) toplamda her üç konutun yapısal unsurlarının özellikleri ve onlarda mevcut süslemelerle ilişkileri analiz edilmektedir. Orosi pencereler, Şomine, Resimler, Mukarnaslar, Ayna ve Alçı süslemeler duvarlarda, sütünlarda ve Tavanlarda yer aldıkça, Zeminler taş işlemleri yanı sıra İran özel halılarıyla süslenmişler.

Kaçar dönemi gelenek ve modernliğin buluşma noktası olduğundan batı kültürünün bu ülkeye varlığı ve girişi beklenenden uzak değildir. Sanat eserlerinde, mimarisinde ve süslemelerinde Batı kültürü açıkça görülmektedir. Her üç konutun yapı ve süslemeler arasında batı etkisi mevcuttur. Sütün başlıkların süslemelerinde, Avrupa seyahatleri sonucunda el ele dolaşan Roma sütunlarından ve fotoğraflarından esinlenilmiştir. Sorkheyi evin ana cephesinde olan Sentouri elemanı, Rus mimarisinden İran'a girildi. Şahneşin odaların portre resimlerinde, insanların giyim tarzı, saç modeli ve çıplaklığı tam Avrupalı tarzların göstermektedir. En son doğa resimler, Avrupa kartpostallerden alınmasına dayır bariz görünümler elde edilmiş (Tablo 4.10).

Tablo 4.10. Tebrizin seçilen geleneksel konutlarda batı etkisi olan elemanları (Yazar)

Konutlar	Batı Etkileri	Resimler
SORKHEYİ	Sütün başlıkları Sentouri Elementi	
HARİRİ	Portre ve doğa resimleri	
NİKDEL	Tuğla işlemleri Sütün başlıkları Portre ve doğa resimleri	

5. SONUÇ

Geleneksel İran mimari tarzı, konutların iç mekân mimarisi, süslemeleri ve özellikle Kaçar dönemine ait konut tarzların açıklamadan sonra, Tebriz şehrinde 3 geleneksel ev seçildi ve tüm önceden açıklanan parametreler tek tek bu evlerde incelendi. Kaçar dönemin seçildiği sebebi, gelenek ile modernliğin kesişmesi ve geleneksel İran mimarisinin son eserlerinin bu dönemde var olmasıdır. Tebriz şehrinin tercih edilmesinin sebebi bu şehrin Kaçar dönemindeki öneminin yanı sıra o döneme ait geleneksel konutların çokluğudur. Tüm konutlar iç ve dış mekânların ve süslemelerin özelliğine sahip olmaktadır.

Tebriz şehrinde incelenen konutlar, iki AVLUlu ki avlulara özen gösterilmesi ve güzelleştirilmesi bu açık alanın önemine işaret etmektedir. Dış avlular yabancı misafirleri kabul ederek, süslenmiş ana cepheye sahip ve ev sahibin ekonomik ve sosyal göstergesi olmuştur. İç avlular ama daha özel insanlara açık ve daha günlük işlerin mekânı olmuştur. Bu bölgede olan tek yarı açık alan, EYVAN sadece evlerin ikisinde bulunmaktadır. Her iki konutta dış avluya nazir 6 kolonla bakmaktadır. Eyvanlar da güzel süslemelere sahip. Dışardan konutlarla ilk iletişimi kütüldüğü alan, GİRİŞ ALAN olmaktadır. Bu konutların giriş alanları güney taraflarında yer almaktadır. Bu alan sade olsa da yine süslemelere sahipler. İç mekân alanlarda, çok sayıda olan ODALAR, Şahneşin, bazı Oturma ve küpe odalar hariç, sade ve süslemesiz yapılmaktadır. ŞAHNEŞİN odalar tüm konutlarda en önemli oda sayılmaktadır. Aşırı güzel ve gözelıcı süslemeler için çok görkemli. Bu oda dış avluya bakmakta ve yabancı misafirlerin kabul etmek ve sosyal ilişki kurmak mekânı olmaktadır. KÜPE ODALAR, bazen aynı ebatlarda bazen farklı ebatlarda ama her halde çift sayıda Şahneşin odasının iki tarafında görünmektedir. Bu alan kadın misafirlerin kabul etmek mekânı olmaktadır. Misafir kabul etmeğin diğer alanı HAVUZ ODASIdır. Genellikle girişi dış avludan ve konumu tam Şahneşin odanın altında yer almaktadır. Yaz aylarında misafir kabul etmek için kullanılmaktadır. SÜSLEMELER konusunda, her üç konutta Tüğla, Alçı, Ayna, Orosi pencereler ve boyama resimler mevcut. Bazı konutlarda, Mukarnas, Ahşap işlemleri, duvar Şomineleri ve Altın varak kullanılmaktadır. Yapısal elemanların yanı sıra boyalı tasarımlar da bazen Avrupa tasarımlarından taklit edilmektedir. Onları yüz modelinde, giyim ve saç stilinde ve bazı manzara ve binalarda açıkça görülebilmektedirler.

Yapılan analizler sonrası, hipotez ve araştırma soruları ile ilgili ulaşılan aşağıdaki gibidir:

Araştırmanın **ilk hipotezi** ise İran kültür ve geleneklerinin İran'ın geleneksel mimarisine etkisidir ki kabul edilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, içe dönüklük, geleneksel İran evlerinin belirgin bir özelliğidir; veya erkek ve kadın misafirlerin farklı odalarda (Şahneşin odası ve küpe odalar) ağırlanması, bunların hepsi İranlıların mahremiyet inancından kaynaklanmaktadır; veya iç ve dış olmak üzere iki tür avlunun varlığı, onların kamusal ve özel ilişkileri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca girişte ziyaretçileri filtreleyecek bir alan ayrılması onların mahremiyetlerine duyulan saygıdan kaynaklanmaktadır. Yani, modernlik ve batı kültürü ülkeye Kaçarlar döneminde girmiş olsada, İran kültürünün hala evlerin mekânsal organizasyonu üzerinde etkisi olmaktadır.

İran'daki Kaçar dönemi, bu kadim toprakların sanat ve mimarisinde yenilik dönemi ve yeni gelişmelerin başlangıcı olarak düşünülebilir. Bu dönemin önemli gelişmeleri arasında bu ülke ile batı dünyası arasında gelişen çeşitli ilişkiler, İran'a yeni bilgi ve bilimlerin girmesiyle birlikte bu olayın sanat ve mimaride, özellikle de binaların süslemeleri İran'da özel etkiler yaratmasına neden olmuştur. Tebriz'deki Kaçar konutlarının mimarisi birçok açıdan önemlidir; Ancak bu konutların mimarisini değerli kılan şey, ithal unsurların kullanılması ve evlerin mimarisinin batı tarz ve motiflerinden etkilenmesine rağmen, geleneksel İran mimarisinin ilke ve yasalarına sadık kalmasıdır. Kaçar hakimiyetinin ortasından birinci Pehlevi (Kaçar'dan sonraki dönem) yönetimine kadar, bir önceki dönem tamamlanamamış olup, ve onun ilkelerine uygun binalar inşa edilmiştir. Bu dönemden itibaren Avrupalı unsurlar ve süslemeler konutların mimarisine girmiş ve cephe süslemelerine de etki ederek yavaş yavaş konutların iç mekanlarının mimarisine de yayılmıştır. Bu dönemde mekanların organizasyonu hala İran mimarisi desenine göre olmakla birlikte, sütunlu sundurma, Avrupa tarzı sütun başlıkları, kapı ve pencere formları ve duvar resimlerinin varlığı ve toplamda motifler ve süslemeleri değişerek Avrupa formlarına yakınlaşmış. Dolayısıyla bu açıklamalara dayanarak **ikinci hipotezin**, İran'ın Kaçar döneminde batı ve Avrupa ülkeleriyle olan ilişki sonucunda baş gösteren kültürel ve sanatsal değişimler konutların yapısında ve evlerdeki süslemelerin bu gelişmelerden etkilendiği kabul edilmektedir.

Son olarak araştırma sorularının cevaplanmasıyla tezin sonuç kısmı tamamlanabilmektedir.

- Kaçar döneminde geleneksel konutların mekânsal düzenlenmesi nasılmış?

Kaçar döneminde mekânsal organizasyon İran-İslam mimarisi modeline göre idi. Kaçar konutları, mekânsal organizasyonun, insan faaliyetlerinin tamamen birleştirildiği ve birbiriyle eşleştiği şekilde kullanılmaktadır. Bu konutlar, her zaman içe dönük şeklinde ve genellikle birden fazla dikdörtgen avlular ve onlara bakan cephelerle, kamusal, yarı kamusal ve özel alanların yanı sıra, açık, yarı açık ve kapalı alanlarla inşa edilmektedir. Geleneksel bir İran konutuna girmenin hiyerarşisi her zaman kamusal alandan özel alana doğru olmuştur. Tablo 5.1'de Tebriz şehrinden seçilen konutların mekân ve alanları kategorize edilmiştir.

Tablo 5.1. Tebriz şehrinden seçilen geleneksel konutlardaki mekân ve alan çeşitleri (Yazar)

Alan Türleri	Alanların İsimleri
Kamusal	Giriş Alanı – Dış Avlu - Eyvan
Yarı Kamusal	Şahneşin Odası – Küpe Odalar – Binanın Dış kısmında yer alan Oturma Odası – Havuz Odası – Dış Avluda yer alan Tüvaletler
Özel	Binanın İç kısmında yer alan Oturma Odası – Pestu Odaları – Bodrum – Sardaab – Mutfak - İç Avluda yer alan Tüvaletler
Açık	Avlu
Yarı Açık	Eyvan
İç mekan	Giriş Alanı - Şahneşin Odası – Küpe Odalar – Oturma Odaları – Pestu Odaları - Bodrum – Sardaab – Mutfak – Tüvaletler

➤ İran kültürünün, konutların süslemelerinde etkisi olmuş mudur?

İranlı mimarların özellikle dekorasyon açısından Batı ve Avrupa ülkelerinin mimarisinden etkilendiklerine şüphe olmasa da geleneksel konutlarda İran kültürü ve geleneği, belki biraz da İslami unsurlar hala görülebilmektedir. konutların girişlerindeki yazıtlarında (İnsanlar girip çıkarken dini ayetlerin altından geçişleri), sıva ve resimlerde güneş imgesinin kullanılması (ilahi ışığın simgesi), sıva ve boyamada av kuşun kullanılması (İranlıların efsanevi kuşlar ve onlara mutluluk getirmesi) ve süslemelerde aynaların (İranlılar arasında saflığın, parlaklığın ve doğruluğun simgesi) kullanılması bu örnekler arasında yer almaktadır.

➤ Kaçar dönemin geleneksel konutlarında daha çok hanki süslemeler kullanılmaktadır?

Tebriz şehrinden seçilen konutlar en fazla süslemeye sahip olduğundan dolayı, onlara güvenerek bazı önemli noktalara işaret edebiliriz:

Tebriz şehri tarihi geçmişinden dolayı modernizmin ülkeye gelişiyle oluşan bu olaylardan pek uzak kalmamış ve bu dönemden kalan çok sayıda ve çeşitli mimari esere sahip olması İran mimari çalışmalarında özel bir öneme sahiptir. Kaçar dönemine ait bazı yapılarda önemli olan şeyler şunlardır: renkli orosi pencereler, ayna işleri, sıvalar, ince duvar resimleri, seramik işleri, mukarnaslar, tuğla işleri ve hatta altın varaklar. Tebriz'de Kaçar döneminden kalma binaların duvar resimleri nitelik ve nicelik olarak Kaçar dönemi sanatının hazinelerinden biri sayılabilecek kadar önemlidir.

- İthal batı sanatı, Kaçar döneminde geleneksel İran konutlarının süslemelerinde etkisi olmuş mudur?

Batı kültürünün en büyük etkisi süslemelerde, resimlerde ve bazı dekoratif unsurlarda açıkça görülmektedir. Bu anıtların ressamının kim olduğunu gösteren bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak resimlerdeki karakterlere, kıyafetlere, insanların şapkalarına, hatta doğaya ve binalara atıfta bulunularak bunların tamamen Avrupalı olduğu sonucuna varılabilir. Mesela Hariri'nin evi resimlerinde, Yusuf'un kadınlar meclisine girişini gösteren tablodaki on iki kadının hepsinin Avrupalı kıyafetleri ve saç stilleri var. Ya da bazı resimlerde fotoğraf, damga ya da yabancı kartpostal izlenimleri yadsınamaz.

Kaçar döneminin önemi, İran'da gelenek ile modernite arasındaki yüzleşmenin başlangıcı olarak görülebilir. Bu dönemde İran yaşamının her alanında ve tabi mimarisin'de de köklü değişiklikler yaşandı. Kaçar mimarisinde yerli formların yanında yabancı formların da ortaya çıkması görülmektedir. Bu dönemde ülkenin ikinci başkenti ve en önemli karar alma merkezlerinden biri olan Tebriz şehri, yerli ve geleneksel mimarinin doğası ve biçimi ile iklim özelliklerine ve coğrafi koşullarına göre en iyi bina ve eserleri yerleştirmiştir. Bu şehirdeki Kaçar mimarisi iki iç ve dış faktörün etkisi altında oluşmuştur. İç etkenler, binaların içe dönük halleri gibi geleneksel mimari tarzı temsil etmekte olup, önceki dönemlerin üslubunun devamını göstermektedir. Dış faktörler çoğunlukla iki yönlü merdivenler, giriş holleri, bina üzerindeki figürleri gibi Avrupa mimarisiyle ilgili unsurlarla ilgilidir. Yeni mimari unsurların gelişi, Kaçar dönemi mimarlarının ve sanatçıların yaratıcılığını gösteriyor ki Orosi pencerelerinin üzerindeki hilal kemerlerin kullanımında, tonozlu tavanlı bodrum katlarının, yarım daire kemerli veya yarı kafes kemerli yapıların yapımında ve havuz odalarında görülebilmektedir.

Son söz olarak, İran, dünyanın en tarihi ülkelerinden biri olarak, tarihi yapılar bakımından zengin, kadim bir medeniyete sahip kadim bir ülkedir. Bu toprakların iklim koşulları, gelenekleri, görenekleri, inançları, sosyal yaşamı, günlük yaşam alışkanlıkları, coğrafyası ve topografyası ve en önemlisi kültürü ve dini, mimari yapısına yansımaktadır. Konut, insanın ilk yaşadığı yer ve İran geleneksel mimarisinde en önemli mimari mekandır ki kültür, iklim ve geleneksel sanatın bir araya gelmesiyle özel mekansal bölümlere ve unsurlara sahip olmaktadır. Bu araştırmada geleneksel mimarinin ilkeleri, geleneksel konutların mekânsal organizasyonu ve onlarda görülen süslemeler tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada kullanılan inceleme şekli, İran'ın diğer şehirlerindeki ve hatta diğer dönemlerin örneklerine incelenmesinde kullanılması gelecek çalışmalar için önerilmektedir. Konut mimarisi ile sınırlı kalmayarak, geleneksel İran şehirlerindeki farklı yapı tiplerinin incelenmesinde de kullanılabilir.

6. KAYNAKLAR

Aazam, Z. *The social logic of the mosque: A study in the relationships between building typology and urban morphology*. Proceedings, 6th international space syntax symposium, Türkiye: İstanbul. 2007.

Abdoli Naser, S., Haghparast, F., Singery, M. And Sattari Sarbangholi, H. , “Investigating on evolution of windows from Qajar to Pahlavi era in Tabriz’s Ganjei-Zade house with heat dissipation approach”, *Iranian journal of energy & environment*, 12 (3), 2021: 226-233

Akın, G. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi baskı atölyesi. 1989: 63

Allahyarı, Nejla. *Kaçar dönemi dini yapılarında iç mekan tasarımı ve geleneksel motifler: Şiraz nasır el-mülk cami incelemesi*, Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel sanatlar Enstitüsü, Ankara: 2020: 1-106

Babazadeh Asbagh, Narmin., “A short glimpse to the urban development of Tabriz during the history”, *Journal of Contemporary Urban Affairs*, Volume 3, Number 1, 2019: 73-83.

Babazadeh Asbagh, Narmin., “*Comparative analysis of Qajar historic houses in Tabriz, Isfahan, Yazd and Kashan, Regarding their architectural forms and elements*”, 5th International conference of contemporary affairs in Architecture and urbanism (ICCAUA-2022) : 586-605.

Babazadeh Oskuei, S., and G. Pakravan. “An Investigation of the Architectural Structure of Façades in Houses of Tabriz in Qajar and Early Pahlavi I Era”. *J. Appl. Environ. Biol. Sci.*, 3(8), 2003: 100-111.

Baghchesaraei, Alireza., Baghchesaraei, Omid Reza. “Green and Sustainable Iranian Traditional Architecture and structure”. *Bulletin of Environment, Pharmacology and Life Sciences*, Vol 3(8), July 2014: 73-77.

Bahadori, Mehdi N. “An improved design of wind towers for natural ventilation and passive cooling”. *Solar Energy*, Volume 35, Issue 2, 1985: 119-129.

Beazly, E. and Harverson, M. “*Living with the Desert: Working Building of the Iranian Plateau*”, Warminster, UK: Aris and Philips Ltd. 1982.

Bonine, Michael. E. “The sacred direction and city structure: A preliminary analysis of the islamic cities of Morocco”. *Muqarnas journal, Volume VII: An annual on the visual culture of the Islamic Art and Architecture*. edited by Oleg Grabar. Leiden: E.J. Brill, 1990.

Bonine, Michael. E. “Waqf and its influence on the built environment in the medina of the islamic middle eastern city”. *From the book Urban Space in the Middle Ages and the Early Modern Age*. New York: Berlin. 2009.

Clark, B. D., & Costello, V. “Urban system and social patterns in Iranian cities”. *Transactions of the Institute of British Geographers journal*. 1973: 99–128.

Çelik Başok, G. “Authentic walling Technique of Traditional Houses in Akseki: Case Study on Ormana”. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 1 (1), 2017: 73.

Çelik Başok, G., Nasrınık, M. ve Güneş, E. “İran konutlarında mutfak mekanının mahremiyet olgusu üzerinden incelenmesi”, *International Journal of Eurasia Social Sciences Dergisi*, 12 (43), 2021: 162-181.

Çınar, Hande Sanem., Erdoğan, Reyhan. “Geleneksel Bahçe ve Mimari Üslubun Ortaya Çıkışında Doğal Faktörlerin Rolü: İran örneği”, *Journal of Bartın Faculty of Forestry*, 21(3), 2019: 692.

Dehghan, A., M. Naghizadeh ve A. Tayefi. “Central Courtyard: Iranian Strategy to achieve local sustainable Architecture”, *AENSI: Advances in Environmental Biology*, 5(9), 2011: 2900-2905.

Dehghani, A. “*Providing Thermal Comfort for Buildings’ Inhabitants Through Natural Cooling and Ventilation Systems: Wind Towers*”, *Achieving Building Comfort by Natural Means volume of Innovative Renewable Energy* book series, 2022: 391-422.

Diba, D. ve M. Dehbashi. “*Trends in Modern Iranian Architecture. In Iran: Architecture for changing Societies*”, Philip Jodidio ed., Torino: Umberto Allemandi & C Pub. 2004: 31-37.

Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığın araştırma ekibi. “*Tebriz’in Hariri evi*”. 1997: 1 – 49. (In Persian).

سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی (1376)، "خانه حریری تبریز"، صفحات 1 الی 49.

Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığın araştırma ekibi. “*Tebriz ’ın Sorkheyi evi*”. 2000: 1 – 33. (In Persian).

سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی (1379)، “خانه سرخه ای تبریز”، صفحات 1 الی 33.

Doğu Azerbaycan'ın kültür ve turizm bakanlığın araştırma ekibi. “*Tebriz ’ın Nikdel evi*”, 2003: 1 – 24. (In Persian).

سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی (1382)، “خانه نیکدل تبریز”، صفحات 1 الی 24.

Doraj, Parisa, Havva, Özyılmaz, Omid, Hossein Eskandani ve Amir,Haghjou. “İran’ın Soğuk ve Sıcak iklim Bölgelerinde Geleneksel Evlerin Tipoloji Değerlendirmesi (Tebriz ve Yezd örneği)”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, April 2022, Volume 12, Issue 2, P: 401-419.

Eduardo-Campo, Juan. “*Encyclopedia of Islam*”. Infobase Publishing. 2009, (ISBN 978-1-4381-2696-8)

Edwards, Brian, Magda Sibley, Peter Land ve Mohammad Hakmi. “*Courtyard housing : Past,Present and future*”, London : Taylor & Francis Pub. 2006.

Eiraji, Javad. ve Shabnam,Akbari Namdar. “*Sustainable systems in Iranian Traditional Architecture*”. Procedia Engineering, 2011 International conference on Green Building and Sustainable Cities, Volume 21, 2011, Pages 553-559.

Farshchi, H. R., F. Sediqi Arfaei, V. Askari ve F. Jamali. “Manifestation of Culture in Traditional Architecture of Iranian house based on old houses in Kashan”, *Modern Applied Science*: Published by Canadian Center of Science and Education. Vol. 10, No. 2, 2016: 188.

Friar, Stephen. “*A New Dictionary of Heraldry*”, London: Alphabooks/A & C Black Publisher, 1987: 173.

Ghanoonparvar, M. R. “*Translating the garden*”. University of Texas Press. 2011 (ISBN 978- 0-292-72835-6.)

Ghasemi, Kimia, mahdi,Hmazenejad ve Abolfazl Meshkini. “The Livability of Iranian and islamic cities considering the nature of traditional land uses in the city and the rules of their settlement”, *Habitat International*, volume 90, August 2019: 1-14.

Ghobadian, Vahid. “*Naseri Sarayı'ndaki mimari, Tahran'ın çağdaş mimarisinde gelenek ve modernlik*”. Tehran: Paşüten Yayını, 2007: 99. (In Persian)

قبادیان، وحید (1386)، “ معماری در دارالخلافه ناصری : سنت و تجدد در معماری معاصر تهران”، تهران : نشر پشوتن.

Ghobadian, Vahid. “Shape of Sustainable houses in Iran: A climatic analysis”. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*. Vol.3, No.3, 2015: 110-120 (Special Issue on New Trends in Architecture, Civil Engineering and Urban Studies.)

Ghobadian, Vahid. “*Sustainable Traditional Buildings of Iran, A Climatic Analysis*”. Universal Company Publisher, Beirut, 31 March 2020: 173.

Gorji Mahlabani, Y. ve Daneshvar, K. “The effect of climate on the formation of traditional architectural elements of Gilan.” *Journal of Armanshahr*, NO.4, Spring and summer 2010: 135-145.

Gottemoeller, F. “*Bridgescape: The art of designing brides*”. New Jersey: Wiley. 2004.

Goudarzi, S., “Çağdaş tasarımda sürdürülebilir kullanıcı konfor modeli olarak geleneksel İran mimarisi; Tebriz evleri “, *İdealkent dergisi*, 13(38), 2022: 2622-2643.

Hejazi, B. Ve M. Hejazi. “Persian wind towers: Architecture, cooling performance and seismic behaviour”. *Int. J. of Design & Nature and Ecodynamics*, 9(1), 2014: 56–70.

Hobhouse, P., E. Hunningher, ve J. Harpur. “*Gardens of Persia*”. USA: Kales Press. 2014.

Hoseini Nia, Seyyed mehdi, Karim, Hacizade Bastani, Habib, Şahbazi Şiran, Reza, Rezalü ve Şahrokh, Şeydayi. “Erdebil şehrinin eski mahallesinin tarihi evlerin tipolojisi”, *İran Arkeolojik Araştırmaların Bilimsel dergisi*, 2020: 211. (In Persian)

حسینی نیا، سید مهدی، حاجی زاده باستانی، کریم، شهبازی شیران، حبیب، رضالو، رضا، شیدایی، شاهرخ (1399)، " گونه شناسی خانه های تاریخی در بافت قدیم شهر اردبیل"، فصلنامه پژوهش های باستان شناسی ایران، 10 (26)، صفحات 189 الی 214.

Iranmanesh, Nasim. “*Lessons from Iranian hot cities for future hot cities*”, 56th ISOCARP (International Society of City and Regional Planners) World Planning Congress in Doha, Qatar. 8-12 November 2020: 6.

Jayyusi-Salma, K., ve H. Renata, H. "Attilio petruccioli and andre Raymond". *The city in the islamic world. 2 vols.* Leiden: Brill. 2008.

Jahn, K. "Doğu ile batı arasında bir ortaçağ kültür merkezi-Tebriz (A medieval culture center between east and west-Tabriz). *İslam tetkikleri* dergisi, 4: 29-34.

Karimi, Nişman ve Kobe, Boussauw, "City profile: Sanandaj, Iran", *Cities*, volume 72, part B, february 2018: 264.

Kasmaei, M. "*Climate & architecture*" (2nded.) (M. Ahmadinezhad, Ed.): Khak, Isfahan, Iran. 2003: 42-48. (In Persian)

کسمایی، مرتضی (1382)، " اقلیم و معماری"، چاپ دوم، با ویراستاری احمدی نژاد، ایران: اصفهان: نشر خاک. صفحات 42 الی 48.

Kazımoğlu, Mine ve U. Tanyeli. "Anadolu konut mimarisinde bölgesel farklılıklar". *Yapı Dergisi*. 1979, Sayı 33

Kharazmi Nezhad, A. ve K. Hajizadeh Bastani. "*Common Socio-Spatial Aspects of Historic houses in Ardabil-Iran*", Eighth International Space syntax symposium Article, Santiago de Chile: PUC, 2012: 1-15.

Kheirabadi, Masoud. "*Iranian cities*". Austin: University of Texas press, Formation and development. 1991 (SBN: 0292724683)

Khiyabani, Nazi. "19. Yy. Doğa/Batı kültürel etkileşimi bağlamında İran Kaçar dönemi kent konutları: Kaşan örneği", Yüksek Lisan Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen bilimleri enistütüsü, İç mekan tasarımı. İstanbul: 2016: 14-34.

Kianersi, M. and Ahmadi, F. "Some Tips of Sustainable Evidence conforming to traditional Iranian Architecture (Wind Tower & Watering Place)", *OIDA (Ontario International Development Agency) International Journal of Sustainable Development*, 5. vol, No. 1, 2012: 41-46.

Kor, Mersedeh. "*İran kaçar dönemi geleneksel konutları üzerine bir araştırma: Kaşan örneği*", Yüksek lisans tezi, Karadenizteknik Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Mimarlık anabilim dalı, Trabzon: 2019: 7-69.

Kordhaghi, M., H. Zolfaghari ve M. İnceoğlu. "Climatic Sensitivity and Architecture of Traditional Houses in Iran during the Qajar Dynasty (1795-1925)", *Journal of Electromyography and Kinesiology: Official Journal of the International Society of Electrophysiological Kinesiology*, 9 (3), June 2022: 1-21.

Kuban, D. "Türk Ev Geleneği: Üzerine gözlemler, Türk İslam Sanatı üzerine Denemeler". Arkoloji ve Sanat yayınları. İstanbul. 1982.

Mansouri, A. "A Syntactic Approach to the Effect and the Role of Hayat and Riwaq in the Geometric Conception of Traditional Housing Architecture in Iran: Tabriz Houses". *A+Arch Design International Journal of Architecture and Design*, 4(1), 2018: 47-64.

Masoudi Nezhad, M., M. Tahbaz ve S.M. Mofidi Shemirani. "Investigating the thermal behavior of Shawadan, case example: Suzangar Dezful house", *Journal of Iranian architectural studies*, NO.13, spring and summer 2018: 49-70. (In Persian)

مسعودی نژاد، مصطفی، طاهباز، منصوره، مفیدی شمیرانی، سیدمجید (1397)، "بررسی رفتار حرارتی شوادان، نمونه موردی: خانه سوزنگر دزفول"، دو فصلنامه معماری ایرانی (مطالعات معماری ایران)، شماره 13، بهار و تابستان 1397، صفحات 49 الی 70.

Matijosaitiene, I., ve O. Samuchoviene. "Landscape protection and management guidelines for roads: Problems and amendments for Lithuanian legal acts". *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering*, 3(4), 2013:19–25.

Mauss, Marcel. "Armağan üzerine deneme", Trans. N. Özyıldırım, İstanbul: Alfa yayınevi. 2016

Meir, I. ve S. Roaf. "Between Scylla and Charibdis: In search of the sustainable design paradigm between Vernacular and Hi-Tech", Procs, PLEA Conference, Santiago, Chile, 2003.

Memarian, G. H. "House Typology in Iran: with special refrence to Shiraz". PHD thesis, the university of Manchester, Manchester. 1998: 124.

Memarian, G. H., F. Brown, B. Edwards, M. Sibley, M. Hakmi ve M. Land. "The Shared Characteristics of Iranian and Arab Courtyard Houses a chapter in *Courtyard Houses: Past, Present and Future*" book. London: Taylor & Francis Pub. 2006.

Memarian, G. H. ve A. Sadoughi. “Application of access graphs and home culture: Examining factors relative to climate and Privacy in Iranian Houses”. *Scientific Research and Essays*, 6 (30), December 2011: 6350-6363.

Moazemi Goudarzi, Soufi. “Çağdaş Tasarımda Sürdürülebilir kullanıcı konfor modeli olarak Geleneksel İran Mimarisi: Tebriz Evleri”. *İdealKent*, Sayı 38, Cilt 13, Yıl 2022 (4): 2622-2643.

Monreal, L. “*The Future of Historic Cities, The Aga Khan Historic Cities Programme: Strategies for Urban Regeneration*”. (Philip Jodido ed.), Munich: Prestel Publisher. 2011: 12-21.

Nejad Ebrahimi, Ahad. “Son yüzyılda İran mimarisi ve şehirciliği”, *Sabah Ülkesi dergisi*, 2014 (07): 41.

Nielsen, H. “*Stay cool: a design guide for the built environment in hot climates*”. Denmark, 2002: 90-97

Nikeghbali, Soroush. “Adapting Design Principles of Traditional Courtyard Housing for future Urban Design”, *Journal of Sustainable Development, Published by Canadian Center of Science and Education*: Vol. 10, No. 6, 2017: 202.

Norouzi, G. “*Thermal Performance of Architectural Features in Traditional Persian Dwellings*”, A research Project submitted to the school of Architecture in Partial Fulfilment of the requirements for the Degree of Master of Architecture McGill University, School of Architecture, Montreal, December 2009: 15-22.

Ocak Ahmed, S. “İslam mimarisinde Mezhep etkisi: İRAN ÖRNEĞİ”. *Şarkiyat (İlmi araştırma) Dergisi*, Çilt 14, Sayı 2, Ağustos 2022.

Olivier, G. A. “*Travels in the Ottoman Empire, Egypt, and Persia*”. Volume 1-2. Book on Demand Ltd. Publisher. 1992.

Oliver, P. “*Encyclopedia of Vernacular Architecture of the world: Cultures and Habitats*”, Cambridge: Cambridge University Press. 1997.

Parvardinezhad, S., M. Hamzenejad, N. Dehghan ve M. Kianersi. “A Comparative study of the influence of culture and climate in the form of Qajar houses in Shiraz and Kashan”. *Journal of*

Architectural Thought (Scientific Journal), Volume.5, Issue 10, Serial number 10, September 2021: 182-201.

Pirnia, Mohammad Karim. “*Iranian architectural stylistics*”. Tehran: Soroush Danesh Publication. 2011. (In Persian).

پیرنیا، محمد کریم (1390)، “سبک شناسی معماری ایرانی”، تهران: نشر سروش دانش.

Piroozfar, Poorang. “*Tehran: Formation of a 200 years-old Capital, a critical way finding to cope with the existing problems*”, Istanbul, Türkiye, UIA publisher. 2005.

Polat, Ali ‘*Medeniyetlerin buluştuğu Tebriz ve çevresi*’, Redaksiyon: Hasan Ali Çakmak, A4 Ofset Matbaacılık yayını, ikinci basım, İstanbul 2015: 42-57.

Pourmokhtar, Sara., M. Pakdelfard ve H. Sattari Sarbangholi. “Rereading architecture archetypal indicators of Qajar houses located in Nobar neighborhood of Tabriz, İran”. *Journal of Bagh-e Nazar*. 20 (119), May 2023: 23-38.

Rad Yousefnia, Ali. “*Structural and ideological transformation of public spaces: the case of Tabriz.*” In partial fulfillment of the requirements for the degree of master of architecture in architecture. Middle East Technical University. 2018.

Rapoport, A. “*House Form and Culture*”, 1st edition, Pearson Press. 25 February, 1969.

Rapoport, A. “*The Mutual Interaction of People and Their Built Environment. A Cross-Cultural Perspective*”., Published by De Gruyter Mouton. 1976.

Rapoport, A. “*Culture, Architecture, and Design*”, Published by Locke Science Publishing Co. 2003.

Raymond, A. “Islamic city, arab city: Orientalist myths and recent views”. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 21, 1994: 3–18.

Roaf, S. “*Wind Catchers, Living with the Desert*”, (ed: Beazley, E.), England: Air & Philips Press. 1982.

Shabani, M. M., M.M. Tahir ve H. Arjmandi. “*Achieving Privacy in the Iranian Contemporary compact apartment through flexible design*”. *Selected Topics in Power Systems and remote sensing*, 2010: 285-296

Shabani, M. M., M.M, Tahir, H. Shabankareh, H. Arjmandi ve F. Mazaheri. "Relation of Cultural & Social Attributes in Dwelling, Responding to Privacy in Iranian Traditional houses"., *Journal of Sciences and Humanities*, Faculty of Social Sciences and Humanities University Kebangsaan Malaysia, Volum.6, Number 2, 2011: 273-287.

Shahamat, Hadi. "Formal Sustainability in Traditional Architecture of Iran According To Five Principles of Traditional Architecture of Iran", *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*, 4(1), 2014: 101-107.

Sharifi, A., ve A. Murayama. "Changes in the traditional urban form and the social sustainability of contemporary cities: A case study of Iranian cities". *Habitat International*, 38, 2013: 126–134.

Shokouhian, M., F. Soflaee ve F. Nikkah. "Environmental effect of courtyard in sustainable architecture of Iran, Cold regions, Case study: Courtyard houses in Tabriz", 2nd PALENC Conference and 28th AIVC Conference on Building Low Energy Cooling and Advanced Ventilation Technologies in the 21st Century, September 2007, Crete Island, Greece. 2007: 969-973.

Soflaei, F., M. Shokouhian ve S.M.M. Shemirani. "Investigation of Iranian traditional courtyard as passive cooling strategy (a field study on BS climate)", *International Journal of Sustainable Built Environment*, 5(1), 2016: 99-113.

Soflaei, F., M. Shokouhian ve A. Soflaeia. "Traditional courtyard houses as model for sustainable design, (A case study on BWHS mesoclimate of Iran)", *Frontiers of Architectural Research*, 6(3), 2017: 329-345.

Soltanzadeh, H. "House in Iranian Culture (Aperliminary Research)", Tehran: Cultural Research Office, 2017: 130-136. (In Persian).

سلطان زاده، حسین (1396)، "خانه در فرهنگ ایرانی (مفاهیم و بعضی از کاربردها)"، تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.

Takapoomanesh, S. ve A. Shahin. "Sustainability Patterns in the old residential fabric of Boushehr", *Journal of Architecture and Construction*, NO.10, Summer 2006: 134.

Tavernier, B. J., "Tavernier Itinerary", 1957.

UNESCO, “*Executive summary, Tabriz historical Bazaar complex. World Heritage convention, Nomination of properties for inclusion on the world heritage list*”, Iranian cultural heritage, Handicrafts and tourism organization. Tehran 2009.

Upham Pope, Arthur., Ackerman, Phyllis. “*A Survey of Persian art from Prehistoric times to the Present*”, Ashiya, Japan, 1981.

Wirth, E. “Struktur wandlungen und Entwicklung stendenzen der orientalische stadt “. *Erdkunde journal*, Bd. 22, H. 2 (Jun1968): 101-128.

Yarshater, Ehsan. “*Encyclopaedia Iranica, 10. Volume*”, Routledge & Kegan Paul Press., 1982 672 pages.

İnternet Siteleri:

- <https://gotoyazd.com/fa/>
- <https://utravs.com/umag/>
- <https://safarneviss.com/>
- <https://www.kojaro.com/>
- <https://www.tabnak.ir/>
- <https://ejarekhone.com/>
- <https://www.khabaronline.ir/>
- <https://www.mehrnews.com/>
- <https://dana.ir/>
- <https://portal.hoonel.com/>
- <https://fa.wikipedia.org/>
- <https://tr.pinterest.com/>
- <https://www.iranadecor.com/>
- www.dadhotel.com
- <http://higgerdecor.com>
- <https://www.eligasht.com/>
- <https://www.jabama.com/>

- <https://www.iribnews.ir/>
- <https://eramblog.com/>
- <https://www.imna.ir/>
- <https://eskanara.blogsky.com/>
- <https://www.trthaber.com>
- <https://www.akpool.co.uk/postcards>
- <https://sorkheyihotel.ir/>
- <http://vaziri-semnani.ir>
- <http://www.yejayekhoob.ir>
- <http://www.mihmansho.com/>
- <http://nasrnews.ir/>